

56

PROPOZYCJE I MATERIAŁY

Kamila Janiszewska

ELEKTRONICZNE DOSTARCZANIE DOKUMENTÓW

WYDAWNICTWO
SBP

56

**ELEKTRONICZNE DOSTARCZANIE
DOKUMENTÓW...**

**NAGRODA MŁODYCH
SBP**

POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION

CONTRIBUTIONS AND MATERIALS

Kamila Janiszewska

**ELECTRONIC DOCUMENT
DELIVERY**

NEW WAY IN CONTEMPORARY LIBRARIES

**WYDAWNICTWO
SBP**

WARSAW 2003

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

PROPOZYCJE I MATERIAŁY

Kamila Janiszewska

ELEKTRONICZNE DOSTARCZANIE DOKUMENTÓW

NOWY KIERUNEK WSPÓŁCZESNEGO
BIBLIOTEKARSTWA

WYDAWNICTWO
SBP

WARSZAWA 2003

Komitet Redakcyjny serii wydawniczej
<<PROPOZYCJE I MATERIAŁY>>

Stanisław CZAJKA (przewodniczący), Piotr BIERCZYŃSKI, Lucjan BILIŃSKI,
Marcin DRZEWIECKI, Janina JAGIELSKA, Janusz NOWICKI (sekretarz), Ewa
STACHOWSKA-MUSIAŁ, Maria WASIK-ŚWIDERSKA, Elżbieta Barbara ZYBERT

Projekt graficzny okładki i strony tytułowej
Wydawnictwo SBP

Redaktor tomu
Janusz NOWICKI

Redakcja techniczna i korekta
Anna LIS

© Copyright by Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich

ISBN 83-89316-04-8

CIP - Biblioteka Narodowa

Janiszewska, Kamila

Elektroniczne dostarczanie dokumentów (nowy kierunek współczesnego bibliotekarstwa) /
Kamila Janiszewska. - Warszawa : Wydaw. SBP, 2003. - (Propozycje i Materiały / Stowa-
rzyszenie Bibliotekarzy Polskich ; 56)

Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich

00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7

Wydanie I. 2003 r. Ark. wyd. 6,0. Ark. druk. 8,0

Skład i łamanie: Krzysztof BRAWIŃSKI

Druk i oprawa: Podlaska Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowo-Uslugowa
Białystok, ul. 27 Lipca 40/3, tel./fax (085) 675-48-02 <http://www.podlaska.com.pl>

MOTTO

Imagine a reader at a desktop personal computer who is able to carry out a search of local and remote databases, select one or more items from the result of the search and then display the chosen items as full text on the screen. No walking to the library, no searching through catalogues, no looking through journals, no waiting for items which are not held locally, just instant access; where you want it, when you want it. It almost sounds too good to be true? But it can and does happen now.

A. Braid: Improved access for end-users through the use of standards // *Interlending and Document Supply*, 2000, vol. 28, nr 1, s. 8

Wyobraź sobie czytelnika, który na komputerze przy własnym biurku, może prowadzić wyszukiwanie w lokalnych i odległych bazach danych, wybrać jedną lub więcej pozycji z rezultatów poszukiwań, aby następnie wyświetlić ich pełny tekst na monitorze. Bez chodzenia do biblioteki, bez wyszukiwania w katalogach, bez oglądania czasopism, bez czekania na pozycje, które nie są przechowywane lokalnie. Dostępne są natychmiast gdziekolwiek i kiedykolwiek. Brzmi tak dobrze, czy może być prawdziwe? To jest możliwe i dzieje się teraz.

Tłum. Kamila Janiszewska

WSTĘP

W dzisiejszych czasach, kiedy niemal powszechny jest dostęp do Internetu i innych technologii komunikacyjnych, należy zastanowić się nad wdrażaniem i wykorzystywaniem tych technologii w działalności bibliotek. Z tego powodu podjęto działania zmierzające do stworzenia serwisów elektronicznego dostarczania dokumentów (EDD). Jest to niewątpliwie bardzo interesujące zagadnienie, chociaż w małym stopniu w Polsce zbadane. Motywacją do podjęcia tego tematu był problem, przed którym stoją biblioteki, zwłaszcza biblioteki uniwersyteckie i naukowe, a mianowicie – aby jak najszybciej i najtaniej dostarczyć użytkownikowi materiały znajdujące się w bardzo odległych częściach świata.

Celem niniejszej pracy jest zasygnalizowanie istoty elektronicznego dostarczania dokumentów i możliwości jego wykorzystania we współczesnych bibliotekach. Staralam się to wykonać poprzez krótką charakterystykę samego procesu, jego ewolucji na przestrzeni lat, wykorzystywanych w tym celu technologii i standardów komunikacyjnych oraz poprzez opis wybranych systemów i serwisów specjalizujących się w tej dziedzinie. Temat, o którym mowa, jest jeszcze w stadium badań i projektów, dlatego trudno jest wyczerpująco przedstawić wszystkie jego aspekty. W wielu przypadkach można spotkać się z trudnościami związanymi z dostępem do literatury oraz samych systemów. Zdarzają się sytuacje, kiedy problem, poruszany w początkowych fazach pisania pracy, na jego końcowym etapie już nie istnieje. Spotkać się również można z brakiem jakiegokolwiek informacji w wydawałoby się bardzo ważnej kwestii lub sytuacją, że informacja ta urywa się w pewnym punkcie i brak możliwości prześledzenia jej dalszego rozwoju. Poruszana tutaj kwestia dotyczy przede wszystkim opisu działania systemu EDIL, na temat którego od 1997 r. brak w literaturze jakichkolwiek wiadomości.

Źródła, które wykorzystalam, należą w przeważającej części do literatury angielskojęzycznej, w mniejszej do literatury polskiej oraz niemieckiej. W większości to artykuły z czasopism, ale również wydawnictwa zwarte, materiały z konferencji, materiały informacyjne dotyczące systemów i serwisów informacyjnych oraz Internet.

Z literatury angielskojęzycznej podstawę stanowiły artykuły zawarte w czasopismach „Interlending and Document Supply”, „Inspel”, „Library

Hi Tech”, „Libri”, materiały informacyjne serwisów firm EBSCO, Springer Verlag i UnCover oraz w dużej mierze Internet.

Piśmiennictwo polskie reprezentowały przede wszystkim publikacje Zbigniewa Zmigrodzkiego, podręczniki bibliotekarstwa, materiały dotyczące kwestii prawa autorskiego oraz inne dokumenty z zakresu działalności informacyjnej bibliotek, ich komputeryzacji i digitalizacji. Gdy chodzi o publikacje w języku niemieckim, wykorzystano materiały informacyjne serwisów JASON i SUBITO.

Całość pracy została podzielona na cztery rozdziały.

Rozdział pierwszy „Tradycyjne sposoby udostępniania dokumentów” składa się z pięciu podrozdziałów. Celem tej partii pracy było zaprezentowanie sposobów i form udostępniania zbiorów w bibliotece ze szczególnym uwzględnieniem współpracy bibliotek w zakresie udostępniania materiałów. Rozdział ten zawiera również krótką historię wypożyczania międzybibliotecznego w Polsce i na świecie, poczynając od pierwszych tego typu prób, które miały miejsce w średniowieczu, a skończywszy na najnowszych formach udostępniania zbiorów, czyli elektronicznym dostarczaniu dokumentów.

Rozdział drugi „Ewolucja i założenia elektronicznego dostarczania dokumentów” składa się z dwu podrozdziałów. Pierwszy podrozdział dotyczy zjawisk, które przyczyniły się do powstania systemów i serwisów EDD, a więc głównie gwałtownego rozwoju nauki i techniki. W podrozdziale tym opisuje również ewolucję, jaką przechodziło elektroniczne dostarczanie dokumentów w ciągu kilkunastu lat. Treść drugiego podrozdziału skupia się na założeniach EDD – w szczególności na technologiach komputerowych, technologiach i standardach komunikacyjnych wykorzystywanych przy tworzeniu i działaniu systemów oraz serwisów elektronicznego dostarczania dokumentów, a także na sposobach integracji tychże systemów.

Rozdział trzeci, najobszerniejszy, „Charakterystyka wybranych systemów elektronicznego dostarczania dokumentów” składa się z siedmiu podrozdziałów. Każdy z nich opisuje jeden system elektronicznego dostarczania dokumentów. Na podrozdział siódmy składają się trzy części przypisane trzem wielkim systemom EDD tworzonym przez konsorcja wydawców. Wybór systemów opisanych w tym rozdziale nie był przypadkowy. Są one największymi i najdłużej działającymi na rynku międzynarodowym, z wyjątkiem systemu EDIL. Większość z nich reprezentuje różne kategorie usług w zakresie dostarczania dokumentów.

Rozdział czwarty „Prawo autorskie a elektroniczne dostarczanie dokumentów”, przedstawia najważniejsze aspekty zastosowania prawa autorskiego w odniesieniu do dokumentów elektronicznych i ich transferów. Zostały w nim wykorzystane, obok materiałów konferencji na ten temat, polska *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych* oraz *Akt Paryski Konwencji Berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych*.

Byłoby wskazane, aby niniejsza praca stanowiła wstęp do szerszego zajęcia się problematyką elektronicznego dostarczania dokumentów w polskim środowisku bibliotekarskim i informacyjnym.

1. TRADYCYJNE SPOSOBY UDOSTĘPNIANIA DOKUMENTÓW

1.1. Zasady i formy udostępniania zbiorów

Jednym z głównych celów i zadań biblioteki jest udostępnianie zgromadzonych wcześniej zbiorów.

Definicja celu działalności biblioteki w zakresie użytkowania zbiorów, zamieszczona w *Encyklopedii współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, brzmi: „udostępnianie zbiorów bibliotecznych, podstawowy, obok gromadzenia i opracowania, zespół czynności mający na celu dostarczenie czytelnikowi wszystkich materiałów bibliotecznych z bibliotek krajowych i zagranicznych”¹.

Użytkownik w bibliotece może otrzymać żadaną pozycję jako dzieło oryginalne w postaci książki czy czasopisma, jak również reprodukcje tegoż dzieła (kserokopie, fotokopie, mikrofilmy itp.).

We współczesnych bibliotekach przy udostępnianiu zbiorów należy kierować się kilkoma zasadami. Zostały one stworzone dla potrzeb i wygody użytkownika biblioteki.

Pierwsza zasada głosi, że „zbiory należy udostępniać jak największej liczbie użytkowników, stosownie do typu biblioteki, profilu zbiorów i możliwości bibliotekarzy w niej zatrudnionych”². Stosowanie tej zasady wymaga dobrej znajomości czytelników, ich potrzeb, zainteresowań, poziomu wykształcenia. Niezbędne jest tu również ciągłe pozyskiwanie nowych użytkowników nie należących wcześniej do biblioteki.

¹ *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław [i in.] 1976 s. 296.

² *Bibliotekarstwo*. Pod red. Z. Żmigrodzkiego. Warszawa 1998 s. 156.

Druga zasada przewiduje, iż każdy czytelnik otrzymuje potrzebne mu materiały³. Wynika z tego, że czytelnik otrzymuje jedynie te materiały, które są mu potrzebne na danym etapie jego pracy. Istnieje tu konieczność przeszkolenia użytkowników w zakresie korzystania z różnego rodzaju materiałów bibliotecznych w postaci książek i czasopism naukowych i specjalistycznych oraz z publikacji o charakterze informacyjnym (słowników, encyklopedii, informatorów). Czytelnicy powinni również umieć obsługiwać urządzenia elektroniczne np. komputery, których coraz więcej jest we współczesnych bibliotekach.

Zasada trzecia: „należy szanować czas czytelników i bibliotekarzy”⁴. Biblioteka dbająca o swój wizerunek i o dobrą opinię wśród czytelników będzie się starała, aby użytkownicy w jak najkrótszym czasie otrzymali zamówione pozycje. Nie powinno się przesadzać z liczbą formularzy potrzebnych do zamówienia materiałów. Ze względu na wygodę osób odwiedzających biblioteki byłoby wskazane, aby ich czas otwarcia był jak najdłuższy i ustalony w porach odpowiednich dla czytelników.

Zasadą czwartą jest tworzenie „dogodnych warunków materialnych do korzystania ze zbiorów biblioteki”⁵. Z odpowiednio przystosowanego lokalu, gdzie wszystkie urządzenia działają sprawnie i cicho, a wystrój i wyposażenie są funkcjonalne i wygodne, czytelnik nie będzie chciał wyjść. Sądzić należy, że na takiej sytuacji powinno zależeć każdemu kierownictwu biblioteki.

Ostatnią, piątą zasadą, którą biblioteki powinny kierować się przy udostępnianiu zbiorów, jest „przechodzenie od biernego do czynnego udostępniania zbiorów”⁶. Z zasadą tą wiąże się specjalność naukowa, zwana pedagogiką biblioteczną, która zajmuje się między innymi rolą, jaką spełnia biblioteka w środowisku społecznym. Należy więc przekonywać czytelników do jak najczęstszego korzystania ze zbiorów bibliotecznych.

We współczesnych bibliotekach udostępnianie zbiorów odbywa się w dwóch zasadniczych formach:

1. Bezpośredniej czyli prezencyjnej, która oznacza udostępnianie w różnego rodzaju czytelnich.
2. Przez udostępnianie poza bibliotekę, czyli wypożyczanie.

³ Por. tamże, s. 156-157.

⁴ Tamże, s. 157.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 158.

1.2. Udostępnianie prezencyjne

Jak wcześniej zaznaczono, jedną z form udostępniania zbiorów w bibliotece są czytelnie⁷. Taki sposób korzystania ze zbiorów bibliotecznych przechodził na przestrzeni wieków wiele transformacji. W średniowieczu książka była przykuwana dla bezpieczeństwa łańcuchami do pulpity. Epoka renesansu zrezygnowała z tak radykalnych posunięć, pozwalając czytelnikom na swobodniejsze korzystanie z książek przy pięknie rzeźbionych pulpitych⁸. Barok wprowadził nowe tendencje w rozplanowaniu sal czytelni. Zrezygnowano z rzędów pulpity na korzyść stołów umieszczanych po bokach sali. Jedynie z większych woluminów korzystano przy pulpitych. Czytelnie sprawiały wrażenie sal muzealnych, gdyż oprócz pólek z książkami znajdowały się tam gabloty zawierające dzieła sztuki, broń, muszle itd.

Wiek XIX to epoka powiększających się zasobów bibliotecznych oraz zwiększonego napływu czytelników. Zrezygnowano z typu biblioteki-sali na rzecz zróżnicowania pomieszczeń bibliotecznych. Obok magazynu i pokoju dla bibliotekarzy powstała czytelnia. Propagatorem tego kierunku w bibliotekarstwie był włoski uczonec, Leopoldo Della Santa⁹. W 1857 r. do użytku publicznego została oddana sala czytelni British Museum¹⁰. Znajdował się w niej wielki księgozbiór podręczny o charakterze encyklopedycznym¹¹.

Obecnie, w zależności od środowiska czytelniczego i rodzaju udostępnianych zbiorów, dzieli się czytelnie na ogólne i specjalne.

W czytelniach ogólnych udostępniana jest literatura podstawowa ze wszystkich dziedzin wiedzy. Podobnie, jak we wszystkich rodzajach czytelni, tak i w tej księgozbiór może być udostępniany w dwojaki sposób.

Po pierwsze – użytkownicy korzystają, przeważnie na zasadzie wolnego dostępu do pólek, z księgozbioru podręcznego. Według

⁷ Czytelnia (łac. lectorium), pomieszczenie biblioteczne przeznaczone do korzystania ze zbiorów na miejscu. Zob.: *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław [i in.], 1971; szp. 480.

⁸ Przykład stanowi Biblioteka Mediceo-Laurenziana we Florencji, której twórcą był Michał Anioł.

⁹ Przykładem nowych rozwiązań jest Biblioteka St. Genevieve w Paryżu, której architektem był Labroust.

¹⁰ Dyrektorem British Museum w tym czasie był Włoch, Antonio Panizzi.

¹¹ Por. M. Manteufflowa: *Udostępnianie zbiorów*. W: *Bibliotekarstwo naukowe*. Pod red. A. Łysakowskiego. Warszawa 1956 s. 313.

Encyklopedii wiedzy o książce księgozbiór podręczny to: „[...] celowo dobrany i uporządkowany zestaw książek, wydzielony z całości księgozbioru bibliotecznego i przeznaczony do udostępniania w czytelniach i pracowniach”¹². W jego skład mogą wchodzić wydawnictwa dwojakiemu rodzaju, a mianowicie: aparat informacyjno-bibliograficzny (bibliografie, encyklopedie ogólne i specjalne, słowniki językowe i rzeczowe, skorowidze, roczniki statystyczne, atlasy itd.) oraz książki podręczne (podręczniki, kompendia, skrypty, ważniejsze źródła historyczne, filozoficzne, teksty literackie i prawne). Księgozbiór podręczny jest wymienny i systematycznie aktualizowany, gdyż powinien zawierać pozycje najnowsze.

Po drugie – w czytelniach korzysta się z książek znajdujących się w magazynach biblioteki. Należy wtedy zamówić w formie pisemnej lub ustnej poszukiwaną pozycję u dyżurującego bibliotekarza.

Czytelnie specjalne gromadzą zbiory z jednej dziedziny wiedzy bądź przeznaczone są dla jednej kategorii użytkowników. Do najczęściej spotykanych należą: czytelnie zbiorów specjalnych oraz czytelnie czasopism.

„Czytelnia zbiorów specjalnych to pomieszczenie biblioteczne przeznaczone do korzystania z rękopisów, starych druków, zbiorów kartograficznych, graficznych, muzycznych, mikrofilmów itp., zapewniające tym cennym zbiorom specjalną ochronę i odpowiednie warunki udostępniania”¹³.

Czytelnie te przeważnie spełniają podwójną rolę: są czytelniami i pracowniami naukowymi dla pracujących tam bibliotekarzy¹⁴.

Czytelnie czasopism zaczęto organizować w wyniku szybkiego wzrostu liczby ich tytułów wpływających do bibliotek. Na specjalnych regałach, zwanych półpółkowymi znajduje się najczęściej bieżący rocznik danego czasopisma. Po skompletowaniu rocznika, pod koniec roku, całość zostaje oprawiona i przekazana do magazynu.

W księgozbiorach podręcznych czytelni specjalnych, oprócz wydawnictw ogólnych, znajdują się materiały podstawowe dla danej specjalności bądź kategorii użytkowników.

W księgozbiorach podręcznych stosuje się z zasady układ rzeczowy. Natomiast w obrębie poszczególnych działów najczęściej wprowadza się porządek alfabetyczny.

W każdej czytelni znajdują się przynajmniej dwa katalogi:

- katalog alfabetyczny,
- katalog rzeczowy.

¹² *Encyklopedia wiedzy...*, szp. 1338.

¹³ Tamże, szp. 481-482.

¹⁴ Por. *Bibliotekarstwo*, s. 162.

1.3. Wypożyczanie zbiorów bibliotecznych na zewnątrz

Jedną z najpopularniejszych form udostępniania zbiorów jest wypożyczanie ich do domu. Wypożyczalnia to komórka organizacyjna biblioteki, która zajmuje się wypożyczaniem książek, a także pomieszczenie, w którym odbywa się ten proces¹⁵.

Udostępnianie zbiorów poza mury biblioteki było znane już w starożytności, choć stosowane rzadko. W średniowieczu wypożyczano książki tylko uprzywilejowanym osobom, które mogły wpłacić wysoki zastaw. Wiek XIX rozpowszechnił tę formę udostępniania zbiorów, choć nadal odnoszono się do tego z pewną rezerwą. Dopiero wiek XX wprowadził prawdziwy rozkwit różnych form wypożyczania zbiorów. Są jednak pewne kategorie zbiorów bibliotecznych, które po dziś dzień nie są wypożyczane. Należą do nich: rękopisy stare druki, atlasy, mapy, ryciny, nuty, dzieła rzadkie i cenne, książki z księgozbiorów podręcznych, gazety, bieżące zeszyty czasopism, druki ulotne, dzieła zastrzeżone.

1.3.1. Wypożyczanie miejscowe

Do form miejscowego wypożyczania zbiorów należą:

1) wypożyczanie indywidualne – kiedy książka zostaje wypożyczona czytelnikowi na jego osobiste zamówienie realizowane na podstawie: wypełnionego rewersu np. w bibliotekach naukowych bądź na podstawie wpisu odpowiednich danych na karcie książki i czytelnika;

2) tzw. obieg materiałów bibliotecznych – ta forma stosowana jest głównie w bibliotekach fachowych bądź zakładowych, kiedy bibliotekarz w porozumieniu z użytkownikami ustala drogę pewnych materiałów bibliotecznych bez konieczności zwracania ich za każdym razem do biblioteki;

3) wypożyczanie pocztowe – na podstawie pisemnego, telefonicznego lub teleksowego zamówienia, bibliotekarz wysyła pocztą wybraną przez czytelnika pozycję. Obok oryginałów dzieł mogą tą drogą być wysyłane ich mikrofilmy, fotokopie, kserokopie;

4) wypożyczanie zbiorowe – grupie użytkowników wypożycza się pewną część zbiorów biblioteki;

¹⁵ Por. *Encyklopedia wiedzy...*, szp. 2551-2552.

5) wypożyczanie kompletów ruchomych – jest to swoisty zbiór biblioteki, który jako całość zostaje udostępniony innej bibliotece czy filii biblioteczej¹⁶.

1.3.2. Wypożyczanie zamiejscowe (międzybiblioteczne)

Komórką, w której wypożyczanie międzybiblioteczne jest realizowane, jest wypożyczalnia międzybiblioteczna. Wypożyczanie międzybiblioteczne można podzielić na dwa rodzaje: krajowe i międzynarodowe. Pierwszą w Europie podstawę prawną krajowego wypożyczania międzybibliotecznego otrzymały w 1885 r. Włochy. W Polsce zasady wypożyczania ustalono w 1980 r., zarządzeniem Ministra Kultury i Sztuki, które otrzymało podstawę prawną w ustawie o bibliotekach z 27 czerwca 1997 r. Obecnie w wypożyczeniu międzybibliotecznym obowiązuje konwencja wydana przez Międzynarodową Federację Stowarzyszeń Bibliotekarzy (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions)¹⁷.

Praktycznie proces tego wypożyczania wygląda następująco: czytelnik zwraca się do miejscowej biblioteki z prośbą o sprowadzenie z innej biblioteki poszukiwanych materiałów. Po otrzymaniu zamówionych dokumentów biblioteka powiadamia listownie lub telefonicznie czytelnika. Ponieważ biblioteki ponoszą odpowiedzialność za wypożyczone im materiały, dlatego udostępnianie ich odbywa się z reguły w czytelnicy. Proces zamawiania, wyszukiwania i dostarczania materiałów wymaga czasu, dlatego biblioteki powinny wyznaczać określony termin, w którym zamówienie może być zrealizowane.

Aby zamówić jakąś pozycję, biblioteka musi wypełnić rewers wypożyczeń międzybibliotecznych. Wynika to z faktu, że katalogi centralne nie objęły dotąd całości zbiorów bibliotecznych kraju. W związku z tym bibliotekarz może nie znać miejsca przechowywania danych dokumentów. Na rewersie umieszczony jest możliwie najpełniejszy opis poszukiwanych materiałów. Następnie zostaje on wysłany do biblioteki, po której można się spodziewać posiadania potrzebnego tytułu. Jeżeli go nie ma, rewers zostaje przesłany do kolejnej placówki biblioteczej.

Coraz częściej zamiast oryginału biblioteki udostępniają jedynie kopie dokumentów. Jest to o tyle korzystniejsze, że użytkownik nie

¹⁶ Por. *Bibliotekarstwo*, s. 167-168.

¹⁷ Tamże, s. 169.

jest zobowiązany do zapoznania się z materiałem w określonym czasie, lecz może z niego korzystać w momencie, który mu odpowiada, oraz wzbogaca własne zbiory o cenne i rzadkie pozycje. W taki sposób udostępniane najczęściej są czasopisma lub ich części.

Obecnie wiele krajów Europy oraz Ameryki Północnej korzysta w wypożyczaniu międzybibliotecznym z serwisów elektronicznego dostarczania dokumentów (EDD – electronic document delivery). Serwisy tego typu są przyszłością międzybibliotecznej współpracy.

1.4. Historia współpracy między bibliotekami na świecie

Zaczątki współpracy między bibliotekami w zakresie udostępniania zbiorów sięgają wieków średnich. Wiąże się to z pierwszymi inicjatywami i praktykami podejmowanymi przez biblioteki klasztorne Anglii, Francji, Włoch i Niemiec. Księgi pożyczano wówczas innym klasztorom oraz w wyjątkowych przypadkach ludziom świeckim. Za każdą pożyczaną księgę należało zostawić zastaw (memoriale) najczęściej w postaci innego dzieła¹⁸. W XVII-wiecznej Francji dążenia do udostępniania prywatnych zbiorów szerokiej publiczności spowodowały wzrost zainteresowań związanych z zagadnieniami organizacji bibliotek, polityki gromadzenia i udostępniania oraz zasad opracowania zbiorów. Jednakże nasilenie tej formy współpracy przypada na koniec XIX i początek XX wieku, kiedy to biblioteki naukowe Austrii, Niemiec, Stanów Zjednoczonych nawiązują kontakty z pokrewnymi placówkami, aby umożliwić sobie wzajemny dostęp do zbiorów.

Początkowo wypożyczanie międzybiblioteczne odbywało się drogą dyplomatyczną. Duże znaczenie dla wzrostu współpracy międzybibliotecznej miał rozwój transportu kołowego i lotniczego oraz techniki, zwłaszcza łączności w postaci telegrafu i teleksu. Jednakże dążono do ujednoczenia i skodyfikowania zasad międzybibliotecznego krajowego udostępniania zbiorów. Jego pierwszy w Europie regulamin powstał w 1885 r. we Włoszech. W ślad za tym poszły i inne kraje europejskie. W 1917 r. Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek unormowało przepisy wypożyczeń międzybibliotecznych przeznaczone dla bibliotek Stanów Zjednoczonych. Przepisy te charakteryzuje negatywny sposób rozumienia

¹⁸ S. Dahl: *Dzieje książki*. Wrocław 1965 s. 60.

współpracy międzybibliotecznej polegający na podkreślaniu czego jedna biblioteka nie może żądać od drugiej¹⁹.

Pierwsze dokumenty normujące sposoby i warunki wypożyczeń nie spowodowały zaniku dyskusji na ten temat w kręgach bibliotekarzy i dokumentalistów. Dyskusje toczyły się m.in. w ramach komisji powołanej przy Lidze Narodów w Genewie, później zagadnieniem tym zajęła się IFLA²⁰. Rezultaty tych prac to opracowane w latach 1936 i 1954 przepisy o wypożyczaniu międzynarodowym²¹. W 1983 r. Biuro IFLA ds. Wypożyczeń Międzynarodowych dla Sekcji Wypożyczeń Międzybibliotecznych opracowało zbiór przepisów krajowego wypożyczania międzybibliotecznego. Przepisy dotyczące wypożyczania zagranicznego zostały wprowadzone w 1979 r. przez Stały Komitet Sekcji IFLA ds. Wypożyczeń Międzybibliotecznych i zmodyfikowane w 1987 r. W 1988 r. IFLA wydała podręcznik dotyczący wypożyczania międzybibliotecznego pod tytułem *Model handbook for interlending and copying*. Sformułowano w nim pewne zasady, którymi powinien kierować się pracownik wypożyczalni. Są to:

- zasada maksymalnego uproszczenia wszystkich czynności;
- zasada unikania barier i utrudnień w postaci przepisów ograniczających dostęp do wypożyczeń;
- zasada dotycząca jak najniższych kosztów;
- zasada realizacji zamówień;
- zasada głosząca, że najważniejszym celem wypożyczania jest jak najszybsze dostarczenie potrzebnych materiałów²².

Literatura fachowa z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. koncentruje się wokół pięciu głównych zagadnień, którymi są:

- systemy organizacyjne współpracy bibliotek w zakresie wypożyczeń międzybibliotecznych;

¹⁹ G. Williams: *Wypożyczenia międzybiblioteczne: doświadczenia Centralnego Ośrodka Bibliotek Naukowych*. W: *Wypożyczenia międzybiblioteczne*. Warszawa 1976 s. 46.

²⁰ International Federation of Library Associations = Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń Bibliotekarskich.

²¹ J. Koldziejska: *Współpraca bibliotek w zakresie udostępniania zbiorów*. W: *Księga VI Zjazdu Bibliotekarzy Polskich: 12-14 II 1968*. Warszawa 1969 s. 105.

²² M. Byra: *Zasady wypożyczania międzybibliotecznego krajowego i zagranicznego według zaleceń IFLA*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Dostęp do zasobów piśmiennictwa krajowego i zagranicznego; wypożyczanie międzybiblioteczne”*. Warszawa 10-11 grudnia 1991 r. Warszawa 1992 s. 9-10.

- polityka uzupełniania zbiorów;
- organizacja służby informacyjno-bibliograficznej;
- zastosowanie usprawnień technicznych;
- ekonomika.

Najbardziej popularne, wśród większości krajów, są regionalne systemy współpracy bibliotek, które kształtowały się mniej więcej w latach 1930-1960. W większości przetrwały one do czasów współczesnych z drobnymi zmianami. Formy organizacyjne tych systemów różnią się między sobą stopniem scentralizowania informacji o zbiorach bibliotecznych²³.

W byłej Niemieckiej Republice Federalnej, każdy z siedmiu regionów posiadał bibliotekę centralną z katalogiem centralnym, z którą współpracowały biblioteki naukowe.

W Wielkiej Brytanii w 1916 r. utworzono Centralną Bibliotekę dla Studiujących (Central Library for Students – CLS). Jej celem było wypożyczanie książek bibliotekom publicznym. Placówkę tę 21 kwietnia 1931 r. przekształcono w National Central Library (NCL). Do jej zadań należało:

- wypożyczanie bibliotekom publicznym książek naukowych ze zbiorów własnych,
- wypożyczanie publikacji naukowych studentom studiów wieczorowych,
- pośredniczenie w wypożyczaniu publikacji naukowych pomiędzy bibliotekami,
- pełnienie funkcji centrum informacji bibliograficznej o piśmiennictwie krajowym i zagranicznym.

Szybki rozwój nauki i techniki spowodował, że biblioteki nie nadążały z gromadzeniem literatury. Zdecydowano się na utworzenie poza Londynem nowej narodowej biblioteki wypożyczeń. W stolicy miał pozostać jedynie duży księgozbiór podręczny z zakresu nauk ścisłych i technicznych. W listopadzie 1962 r. została otwarta The National Lending Library for Science and Technology (NLLST) w Boston Spa (Yorkshire). W tym okresie w Wielkiej Brytanii działały dwie centrale wypożyczeń międzybibliotecznych²⁴. NCL, która gromadziła głównie literaturę humanistyczną podlegały biblioteki publiczne (country library) pełniące funkcje central regionalnych, a centralne katalogi posiadały tzw. Regional Library Bureau²⁵.

²³ Głównymi centralami informacji mogą być biblioteki regionalne z katalogami centralnymi obejmującymi zasoby całego regionu lub biblioteki regionalne są koordynowane przez jedną centralę ogólnokrajową.

²⁴ A Dziubecki: *Centralna wypożyczalnia w Boston Spa i kontakty polskie za pośrednictwem British Council. W: Wypożyczanie międzybiblioteczne...*, s. 81-83.

²⁵ Patrz J. Kołodziejska, s. 106.

W latach siedemdziesiątych XX w. zdecydowano przenieść wszystkie funkcje wypożyczeń międzybibliotecznych do British Library w Boston Spa. Tym samym dnia 1 lipca 1973 r. zapoczątkowano działalność The British Library Lending Division. W latach osiemdziesiątych XX w. dokonano pewnych zmian w strukturze organizacyjnej biblioteki. W 1985 r. zmieniono jej nazwę na British Library Document Supply Center. Obecnie jest to największa biblioteka świata, zajmująca się wyłącznie wypożyczeniami międzybibliotecznymi.

Na podobnych zasadach działał system współpracy bibliotek w Danii. Różnica polegała na podporządkowaniu centralom regionalnym w zakresie wypożyczeń międzybibliotecznych wszystkich bibliotek specjalnych i fachowych. Centralą ogólnokrajową została Państwowa Biblioteka Uniwersytecka w Aarhus. Skomplikowane kwerendy, które miały być realizowane przy współpracy centralnych bibliotek naukowych o charakterze specjalistycznym (np. Centralna Biblioteka Techniczna, Centralna Biblioteka Medyczna), kierowano do Międzybibliotecznego Biura Informacyjnego w Kopenhadze.

W systemie radzieckim centralami regionalnymi były biblioteki powszechne²⁶ koordynowane przez Bibliotekę im. Lenina. Były one luźno powiązane z innymi sieciami bibliotek, co powodowało pewne niedogodności, na przykład w zakresie wypożyczeń literatury fachowej.

W Szwecji wypożyczanie międzybiblioteczne związane było z czterema największymi bibliotekami naukowymi kraju: Królewską w Sztokholmie, Uniwersytecką w Uppsali i Lund oraz Państwową Bibliotekę w Göteborgu. W latach sześćdziesiątych XX w. wprowadzono znaczne zmiany w strukturze organizacyjnej współpracy międzybibliotecznej. Miały one na celu odciążenie bibliotek naukowych w realizacji zamówień, za które odpowiedzialne były biblioteki publiczne. W latach 1962, 1966, 1968 utworzono trzy ośrodki wypożyczania w bibliotekach miejskich w Malmö, Umeå i Sztokholmie, które są odpowiedzialne za pośrednictwo między bibliotekami publicznymi a naukowymi. Biblioteka w Malmö obsługuje południową i zachodnią Szwecję, w Sztokholmie – środkową, a w Umeå – północną²⁷.

Wszystkie biblioteki szwajcarskie podporządkowane są jednej ogólnokrajowej centrali. Biblioteki różnych typów porozumiewają się w sprawie wypożyczeń międzybibliotecznych z Biblioteką Naro-

²⁶ Powiatowe, wojewódzkie, krajowe, republikańskie.

²⁷ S. E. Zethson: *Ośrodki wypożyczania międzybibliotecznych w Szwecji*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne*. Warszawa 1976 s. 83-84.

dową w Bernie. Podobnie jest w Holandii, gdzie każda biblioteka zwraca się bezpośrednio do Biblioteki Królewskiej w Hadze, a w dziedzinie literatury technicznej do Biblioteki Technicznej w Delft.

W systemach scentralizowanej informacji duże znaczenie mają centralne katalogi. Spełniają funkcję podstawowego źródła informacji o zasobach bibliotek regionalnych. Aby poinformować inne biblioteki o swych zbiorach, stosuje się różne środki łączności. W przeważającej mierze należą do nich telefony, ale w niektórych krajach stosowane są również dalekopisy. Należą do nich Dania, Francja, Belgia i Holandia.

Wypożyczeniom międzybibliotecznym podlegają zarówno książki wydawane współcześnie, jak również wydawnictwa rzadkie i cenne oraz czasopisma. W celu ochrony tych zbiorów przed zniszczeniem coraz więcej bibliotek wprowadza fotokopiarki, które sporządzają odbitki szybko i czytelnie zachowując wszystkie cechy oryginału.

Zasady i formy wypożyczania międzybibliotecznego są w dalszym ciągu udoskonalane. W zasadniczy sposób na usprawnienie działalności bibliotek miał wpływ rozwój technik komputerowych. Powstanie sieci komputerowych pozwoliło zarówno na dostęp do innych komputerów, jak i wymianę korespondencji w elektronicznym systemie pocztowym (e-mail). Największe zainteresowanie nowymi możliwościami wykazały biblioteki medyczne. Szczególnie ważnym aspektem wypożyczania międzybibliotecznego dla użytkowników tego typu bibliotek jest czas realizacji zamówienia. Szybkość dostarczenia poszukiwanego dokumentu zależy od kilku czynników:

- sposobu złożenia zamówienia,
- sposobu wyszukania dokumentu w zbiorach biblioteki i jego przygotowania do wysłania,
- sposobu dostarczenia go do zamawiającego²⁸.

Aby przyspieszyć czas realizacji zamówienia biblioteki coraz częściej korzystają z telefonu, telexu, telefaksu, poczty elektronicznej oraz systemów wyszukiwawczych online. Według nowych przepisów IFLA odbitki artykułów powinny dotrzeć do czytelnika w przeciągu 2-3 dni. Jednym z rozwiązań jest stanowisko komputerowe zaopatrzone w drukarkę i skaner. W takim przypadku dokumenty są czytywane przez skaner i w formie elektronicznej przez sieć transmitowane do komputera odbiorcy.

Do obsługi wypożyczeń międzybibliotecznych opracowano wiele systemów komputerowych. Poczynając od najprostszych działają-

²⁸ D. Kuźmiński: *Światowe trendy i nowoczesne techniki w wypożyczaniu międzybibliotecznym*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne...*, s. 70.

cych na jednym stanowisku komputerowym, poprzez systemy wykorzystujące rozwiązania sieciowe, na systemach scalających różne formy wypożyczeń kończąc.

Dnia 16 lipca 1991 r. Organizacja SatelLife wprowadziła na orbitę okołozemską satelitę. Jego zadaniem jest zbieranie informacji na temat potrzebnych materiałów ze stanowisk komputerowych, połączonych z krótkofalówką i anteną satelitarną. Informacje są odbierane przez europejską stację odbiorczą w chwili, gdy satelita nad nią przelatuje. W programie biorą udział uniwersytety w Zimbabwie, Kenii, Zambii, Tanzanii i Ugandzie²⁹.

1.5. Historia współpracy między bibliotekami w Polsce

Początki polskiej współpracy między bibliotekami przypadają na koniec XIX i początek XX wieku. Na rozwój tego typu działania w XIX w. miało niewątpliwie wpływ powstanie w 1885 r. we Włoszech, pierwszego w Europie, regulaminu międzybibliotecznego udostępniania zbiorów w obrębie jednego państwa. Jednakże pod naciskiem potrzeb nauki, biblioteki zostały zmuszone do rozszerzenia działalności także o współpracę z placówkami z innych krajów. W owym czasie sprawne funkcjonowanie systemu wypożyczeń międzybibliotecznych było dyskutowane na krajowych oraz międzynarodowych zjazdach stowarzyszeń i organizacji naukowych oraz bibliotekarskich. Rozszerzenie współpracy między bibliotekami wymagało nie tylko sprawnego działania, ale również usankcjonowania prawnego. Ostatecznie w 1936 r., na sesji Międzynarodowego Komitetu Bibliotekarzy w Warszawie, uchwalono regulamin międzynarodowego wypożyczania zbiorów³⁰.

W dwudziestoleciu międzywojennym, pomimo trudnych warunków, biblioteki doskonały formy współpracy, aby jak najpełniej służyć pracownikom nauki i studentom. W tej sytuacji oczywistością był fakt, że to biblioteki uniwersyteckie wzięły na siebie ciężar organizowania i rozwoju międzybibliotecznego wypożyczania krajowego i zagranicznego. Już wówczas regulaminy bibliotek zawierały informacje świadczące o ich udziale we współpracy międzybibliotecznej. Do tych placówek należały m.in.:

²⁹ Tamże, s. 77.

³⁰ M. Eljasz: *Wypożyczanie międzybiblioteczne w Polsce w latach 1918-1939*. „Roczniki Biblioteczne” 1976, R. 20 z. 3/4 s. 790.

– **Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie:** regulamin z 1918 r., zezwalał na wypożyczanie książek bibliotekom i archiwom krajowym, choć nie zawierał dokładnych przepisów ustalających np. tok realizacji zamówień. Bardziej szczegółowe zalecenia zawierał dopiero regulamin z 1935 r., który sankcjonował i ustalał zasady realizacji składanych przez czytelników zamówień na dzieła znajdujące się w innych bibliotekach.

– **Biblioteka Ordynacji Krasieńskich:** regulamin z 1920 r. zezwalał w wyjątkowych przypadkach, np. gdy materiały były potrzebne do pracy badawczej, na wypożyczanie międzybiblioteczne.

– **Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu:** regulamin z 1921 r., zawierał przepisy regulujące międzybiblioteczne wypożyczanie zbiorów. Czytamy tam m.in.: [...] „Poza Poznaniem można pożyczać książki z Biblioteki Uniwersyteckiej w zasadzie tylko za pośrednictwem innej biblioteki naukowej, dyrekcji zakładu naukowego [...] lub jakiejś innej instytucji naukowej [...], o ile jednak instytucje te zgodzą się na wzajemne pożyczanie Bibliotece Uniwersyteckiej [...]. Wyjątkowo mogą uzyskać pozwolenie na pożyczanie wprost i osoby prywatne”³¹. Zamawianie odbywało się za pomocą rewersów Biblioteki Uniwersyteckiej.

– **Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika w Toruniu:** regulamin z 1925 r. również szczegółowo określał zasady i tryb wypożyczania. Na pisemne żądanie czytelnika biblioteka sprowadzała druki bądź rękopisy, których nie posiadała w swych zbiorach. Czytelnik ponosił wszelkie koszty związane ze sprowadzeniem danej pozycji. Mógł z niej korzystać jedynie w czytelni Książnicy.

– **Biblioteka Publiczna i Uniwersytecka w Wilnie:** regulamin z 1924 r., precyzował prawa i obowiązki użytkowników oraz stwarzał możliwości korzystania za pośrednictwem tej książnicy ze zbiorów innych bibliotek i archiwów krajowych oraz zagranicznych.

– **Biblioteka Miejska w Bydgoszczy:** w regulaminie z 1921 r. czytamy: „Książki, których Biblioteka Miejska nie posiada, można wypożyczać za pośrednictwem Dyrekcji w innych bibliotekach publicznych. Wypożyczanie książek z innych bibliotek załatwia Wypożyczalnia po uprzednim porozumieniu się z Dyrekcją. Okres wypożyczenia trwa 4-6 tygodni. [...] Celem otrzymania żądanych książek wypełnia Czytelnik rewers danej biblioteki i pokrywa z góry wszelkie koszty zamówienia”³².

– **Biblioteka Jagiellońska:** regulamin z 1934 r., był regulaminem bardzo nowatorskim w kwestii wypożyczania międzybibliotecznego. Wprowadzał on – jako jedyny – obowiązek prowadzenia odrębnej

³¹ Cyt. za M. Eljasz, s. 791.

³² Tamże, s. 796.

sprawozdawczości dla tego rodzaju usług oraz ustalał zasady, których późniejszym odpowiednikiem był rewers okrężny.

– **Archiwum Akt Dawnych, Biblioteka Archiwalna i Muzeum Historyczne miasta Lwowa:** regulamin z 1939 r. głosił: „Archiwalia, zwłaszcza księgi oprawne, [...], może Dyrekcja wedle swego uznania i na zasadach wzajemności wypożyczać do innych pokrewnych instytucji naukowych, dających pełną i wszechstronną gwarancję ich zabezpieczenia”³³.

We wszystkich przytoczonych regulaminach daje się zauważyć tendencja zmierzająca do ujednoczenia zasad wypożyczania międzybibliotecznego. Aby usprawnić tę formę współpracy Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie zaproponowała, w 1926 r. wprowadzenie tzw. okrężnego biegu dezyderatów, czyli odpowiednika późniejszego rewersu okrężnego. Projekt ten został aprobowany w 1931 r. przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Do 1939 r. wypożyczanie międzybiblioteczne funkcjonowało w oparciu o regulaminy i wzajemne porozumienia bibliotek. Równocześnie bibliotekarze polscy prowadzili starania mające na celu usankcjonowanie prawne współpracy bibliotek polskich z bibliotekami zagranicznymi. Zabiegi te zakończyły się sukcesem dnia 12 stycznia 1939 r., kiedy to zostało wydane „Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie międzynarodowego wypożyczania zbiorów bibliotecznych”. Zarządzenie nakładało na biblioteki podległe ministerstwu obowiązek przestrzegania „Regulaminu Międzynarodowego Wypożyczania Zbiorów”, uchwalonego w 1936 r. przez Federację Międzynarodową Związków Bibliotekarzy. Zarządzenie nakładało ponadto na Bibliotekę Narodową obowiązek zorganizowania Centrali Wypożyczeń Międzynarodowych, określało zakres jej obowiązków oraz sposoby postępowania w konkretnych przypadkach zamówień międzybibliotecznych. Załączony do zarządzenia „Regulamin Międzynarodowego Wypożyczania Zbiorów Bibliotecznych” określał cel tej działalności³⁴.

Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego było pierwszym ogólnopolskim aktem prawnym, który ujednoczył i usankcjonował współpracę polskich bibliotek w zakresie międzynarodowego wypożyczania zbiorów.

Po II wojnie światowej krajowe wypożyczanie międzybiblioteczne funkcjonowało na zasadach wypracowanych w dwudziestoleciu międzywojennym. Taki stan utrzymywał się do 1953 r. Dnia 23 gru-

³³ Tamże, s. 800.

³⁴ Dz. Urz. Min. W.R. i O.P., 1939 nr 1 poz.10.

dnia 1953 r. Minister Kultury i Sztuki ogłosił zarządzenie w sprawie wypożyczania międzybibliotecznego³⁵. Zgodnie z zarządzeniem, w wypożyczaniu mogły uczestniczyć:

- publiczne biblioteki naukowe,
- publiczne biblioteki powszechne,
- biblioteki fachowe,
- biblioteki społeczne.

Zarządzenie to wprowadzało instrukcję wypożyczania międzybibliotecznego ograniczonego do systemu krajowego. Określała ona cel wypożyczania, którym było dostarczenie czytelnikowi nie posiadanych przez daną bibliotekę materiałów. Instrukcja rozgraniczała również bezpośredni i pośredni udział bibliotek w wypożyczaniu międzybibliotecznym. Bezpośrednie wypożyczenia prowadziły największe biblioteki kraju, pozostałe placówki wypożyczały dokumenty w sposób pośredni. Dokument ten określał szczegółowy tryb uczestnictwa w wypożyczaniu, drobiazgowo wnikając w strukturę organizacyjną sieci bibliotek publicznych, co doprowadziło do jego szybkiej dezaktualizacji³⁶.

Kolejny akt prawny, regulujący zasady wypożyczania międzybibliotecznego, to Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 25 marca 1980 r., które wprowadziło bardzo ogólne „Zasady wypożyczania międzybibliotecznego materiałów bibliotecznych przez biblioteki ogólnokrajowej sieci bibliotecznej”³⁷. Określają one tryb krajowych wypożyczeń międzybibliotecznych, uwzględniając fakt realizowania wypożyczeń międzynarodowych przez Bibliotekę Narodową w Warszawie. Utrzymano podział na placówki uczestniczące we współpracy bezpośrednio i pośrednio. Do bibliotek realizujących wypożyczenie bezpośrednio zaliczono:

- biblioteki naukowe,
- biblioteki publiczne stopnia wojewódzkiego,
- wojewódzkie biblioteki pedagogiczne,
- biblioteki naczelnych organów władzy i administracji państwowej,
- biblioteki ośrodków informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej³⁸.

³⁵ Zarządzenie ogłoszono na mocy art. 3 dekretu z 17.04.1946 r. o *bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*.

³⁶ Por. L. Biliński: *Podstawy prawne wypożyczeń międzybibliotecznych. Stan obecny i propozycje zmian*. W: *Wypożyczenie międzybiblioteczne...*, s. 17-18.

³⁷ Tamże, s. 19.

³⁸ Tamże.

W kolejnych propozycjach zmian organizacyjno-prawnych uważa się, że formą prawną powinien być dokument o charakterze zarządzenia Ministra Kultury wraz z instrukcją w formie prawnej, która powinna zawierać zalecenia IFLA. Nowe zasady winny obejmować wszystkie biblioteki (w tym biblioteki prywatne, fundacji, spółek, itp.) i całość wypożyczeń międzybibliotecznych – zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

We współczesnych wypożyczeniach międzybibliotecznych największym kłopotem sprawia bibliotekom i czytelnikom droga rewersu okrężnego, udział Zakładu Katalogów Centralnych Biblioteki Narodowej w lokalizacji wydawnictw, prawidłowe wypełnianie rewersów, pośrednictwo Biblioteki Narodowej w wypożyczaniu międzynarodowym oraz odpłatność za wypożyczone dokumenty. Jeśli chodzi o drogę rewersu, zarzuty dotyczą kwestii przestrzegania zasad hierarchizacji i regionalizacji wypożyczeń. Rewers powinien być kierowany do najbliższej dużej biblioteki wyspecjalizowanej w dziedzinie, której dokument dotyczy. W wielu przypadkach tak się nie dzieje, pracownicy bibliotek przekazują rewersy od razu do ośrodka akademickiego, często bardzo odległego od danej biblioteki, lub wprost do Biblioteki Narodowej. Zarzuty pod adresem Zakładu Katalogów Centralnych Biblioteki Narodowej dotyczą sytuacji, kiedy ZKC po sprawdzeniu rewersów odsyła je do zamawiającego, a nie do biblioteki posiadającej daną publikację. Krytyka dotyczy również zbyt długiego czasu poświęconego na sprawdzanie rewersów. Dużym kłopotem dla pracowników Biblioteki Narodowej jest rozszyfrowywanie nadesłanych rewersów. Postuluje się wprowadzenie do wypożyczania międzybibliotecznego na terenie kraju rewersu ściśle wzorowanego na rewersie IFLA. W kwestii pośrednictwa Biblioteki Narodowej w wypożyczaniu międzynarodowym istotne znaczenie ma czas realizacji zamówienia. Zdaniem niektórych bibliotek trwa on za długo; jeden z powodów to funkcjonowanie poczty. Odpłatność jest w wypożyczaniu szczególnie ważna, wobec trudnej sytuacji finansowej wielu bibliotek. W związku z tym wysunięto propozycję nieodpłatnej wymiany usług w postaci określonej liczby fotokopii między bibliotekami krajowymi na zasadzie wzajemności³⁹.

Po przeanalizowaniu przedstawionej sytuacji polskiego wypożyczania międzybibliotecznego nasuwa się pytanie, jaka jest przyszłość tego typu współpracy międzybibliotecznej w Polsce? Nie rysuje się ona zbyt korzystnie na tle krajów Europy Zachodniej

³⁹ H. Ławska-Płaska: *Problemy wypożyczeń międzybibliotecznych w odpowiedziach na ankietę Biblioteki Narodowej*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne...*, s. 24-28.

i Ameryki Północnej. Trudna sytuacja finansowa, o której wcześniej wspomiano, uniemożliwia wielu bibliotekom tworzenie własnych systemów elektronicznego dostarczania dokumentów czy korzystanie z nich. Wydaje się, że dużym krokiem w tym kierunku jest współpraca, głównie dużych bibliotek naukowych, przy wdrażaniu zautomatyzowanych katalogów, np. typu OPAC (Online Public Access Catalog), które jako jeden z modułów oferują usługi elektronicznego dostarczania dokumentów⁴⁰.

⁴⁰ M. Grabowska: *Systemy online w bibliotekach*. Warszawa 1992 s. 60.

2. EWOLUCJA I ZAŁOŻENIA ELEKTRONICZNEGO DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW

2.1. Ewolucja elektronicznego dostarczania dokumentów

Mniej więcej od połowy XIX wieku biblioteki korzystają z zasobów innych bibliotek poprzez wypożyczanie międzybiblioteczne. Początkowo odbywało się to tradycyjnymi metodami, to znaczy biblioteki pożyczają sobie dokumenty pierwotne. Pierwsza znacząca rewolucja miała miejsce na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XX w. Zaczęto mikrofilmować zbiory biblioteczne, co umożliwiło udostępnianie ich bez konieczności wypożyczania oryginalnych dokumentów. Wprowadzenie kserografów w latach pięćdziesiątych XX w. bardzo zmieniło wypożyczanie międzybiblioteczne szczególnie wydawnictw ciągłych. Niemalże całkowicie zrezygnowano z wypożyczania dokumentów pierwotnych na rzecz kopii oryginałów. W tym czasie w Stanach Zjednoczonych Ameryki podjęto pierwsze próby wykorzystania do transmisji dokumentów linii telefonicznych i teleksowych. W powstających serwisach bibliograficznych takich jak Online Computer Library Center (OCLC) i Dialog Dialorder zaczęto wprowadzać równolegle do zamówień wysyłanych pocztą przesyłanie ich teleksem. Eksperymenty zakończyły się sukcesem. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte przyniosły burzliwy rozwój informacji naukowej i technicznej. Niezależnie od działalności bibliotek zamówienia na dokumenty realizują nowo powstałe komercyjne bibliograficzne bazy danych oraz różnorodne systemy powołane do tego celu, określane często jako *document supply* i *document delivery*¹.

¹ J. L. Wood: *Document delivery and new technologies*. Interlending and Document Supply, 1983, Vol. 11 nr 4 s. 127-130.

Wzrost popularności tych systemów wiązał się ze wzrostem wymagań im stawianych. Użytkownikom nie wystarczyły tylko opisy bibliograficzne. Początkowe postulaty dotyczyły dodawania abstraktów lub spisów treści, późniejsze związane były z dostarczaniem pełnych tekstów artykułów z możliwością ich wydrukowania. Ale stosunkowo niewielka ilość czasopism była dostępna sieciowo. Prace nad udoskonalaniem wyszukiwania w systemach komercyjnych były prowadzone równoległe z pracami związanymi z automatyzacją bibliotek. W owym okresie korzystanie z systemów wymagało odpowiedniego przygotowania, dlatego ich użytkownikiem był z reguły specjalnie przygotowany personel w tym bibliotekarze. Z biegiem czasu opracowano bardziej przyjazne interfejsy umożliwiające korzystanie z nich szerszym kręgom zainteresowanych². To również okres, w którym wydawcy czasopism rozpoczęli udostępniać swoje publikacje w formie elektronicznej początkowo na dyskietkach później na płytach CD-ROM. W 1980 r. w Stanach Zjednoczonych komercyjne serwisy dostarczania dokumentów realizowały 24 mln zamówień rocznie³.

Powodzenie upowszechnienia systemów elektronicznego dostarczania dokumentów, a co za tym idzie elektronicznych czasopism zależne jest od kosztów realizacji tych projektów oraz od aprobaty użytkowników. Szerzej zagadnieniami czasopism elektronicznych zajęła się utworzona w 1981 r. w Wielkiej Brytanii organizacja International Electronic Publishing Research Center (IEPRC). Instytucja ta nadzorowała m.in. przebieg programu BLEND (Birmingham and Loughborough Electronic Network Development). Program działał w latach 1980-1985. Jego założenia sprowadzały się do traktowania czasopisma elektronicznego jako swego rodzaju telekonferencji. Autor za pomocą techniki elektronicznej publikował swój tekst w czasopiśmie elektronicznym. Następnie artykuł czytany był przez redaktorów i recenzentów, by w efekcie dotrzeć do bezpośredniego użytkownika. Projekt polegał na wydawaniu czasopisma elektronicznego, którego tematyką było zagadnienie „emc a czynnik ludzki”⁴. Każdy autor biorący udział w projekcie (było ich ok. 40-50) miał zapewniony dostęp do terminalu komputerowego i telefonu. Uczestnicy mieli zarezerwowane miejsca w pamięci komputera w postaci tzw. kartoteki roboczej. Zobowiązano ich do przygotowania w ciągu roku jednego artykułu i jednego krótkiego komunikatu.

² E. Chmielewska-Gorczyca: *Biblioteka wirtualna – wizja czy rzeczywistość*. „Przegląd Biblioteczny” 1996 nr 2/3 s. 120.

³ J. L. Wood: *Document delivery and...*, s. 127-130.

⁴ Skrót emc oznacza elektroniczną maszynę cyfrową.

Istniały trzy sposoby wprowadzania tekstów do systemu, które realizowano:

1) wprowadzanie w trybie online z terminalu zlokalizowanego u autora;

2) odsyłając kopię artykułu do Uniwersytetu w Birmingham, gdzie za pomocą czytnika optycznego wprowadzano ją do systemu;

3) przysyłając artykuł do Uniwersytetu w Loughborough, gdzie wprowadzano go do systemu terminalem służącym do redagowania tekstów. Po wprowadzeniu tekstu był on kierowany do recenzji. Jeśli artykuł nie został przyjęty był umieszczany w roboczej kartotece autora i za jego zgodą udostępniany czytelnikom.

W założeniach podstawowymi materiałami czasopisma miały być artykuły. Już w pierwszym okresie działania programu postanowiono publikować również komentarze i dyskusje dotyczące artykułów; nowości o systemie BLEND; prowadzono wymianę informacji między uczestnikami; przygotowywano bibliografię adnotowaną na podstawie notatek o pracach przeczytanych przez autorów; umieszczano wypowiedzi czytelników nie będących uczestnikami programu⁵.

Na obecnym poziomie rozwoju wyróżnia się dwa rodzaje czasopism elektronicznych:

1) czasopisma, które mają dwie formy: tradycyjną drukowaną oraz wersję elektroniczną,

2) czasopisma mające jedynie wersję elektroniczną⁶.

Innym eksperymentem działającym w latach 1983-1986, który finansowała Komisja Unii Europejskiej, był projekt DOCDEL⁷.

Organizacją, która zajmuje się badaniem i rozpowszechnianiem systemów elektronicznego dostarczania dokumentów, jest powstała w 1982 r. PIRA (Printing Industry Research Association)⁸. Badania prowadzone przez tę organizację skupiają się na: częstotliwości korzystania z książek, czasopism i abstraktów; stanie finansów w bibliotekach; potrzebach i wymaganiach stawianych przez użytkowników bibliotek służbom dostarczającym dokumenty; cenach;

⁵ W. Pindlowa: *Elektroniczne czasopisma i systemy elektronicznego rozpowszechniania dokumentów*. „Przegląd Biblioteczny” 1985 nr 2 s. 228-230.

⁶ J. Rowley: *The question of electronic journals*. „Library Hi Tech”, 2000 Vol. 18 nr 1 s.46.

⁷ F.A. Mastroddi: *Experiments in electronic publishing and document delivery; results of the EEC's DOCDEL Programme*. Interlending and Document Supply, 1988, Vol. 16 nr 4 s. 121-128.

⁸ Obecna nazwa to: The Research Association for the Paper and Board, Printing and Packaging Industries w Wielkiej Brytanii.

stosunku do prawa autorskiego; sposobach pozyskiwania dokumentów; korzystaniu z informacji online; oczekiwaniach wobec systemów elektronicznego dostarczania dokumentów. Badania te miały bezpośredni związek z powstaniem w 1981 r. w National Physical Laboratory i PIRA projektu HERMES. Projekt ów miał spełniać trzy cele:

- pokazanie możliwości Tlertextu w zastosowaniu do systemu elektronicznego dostarczania dokumentów,
- stymulowanie dalszego rozwoju rezultatów,
- zapewnienie podstaw dla szerszego zastosowania systemów elektronicznego dostarczania dokumentów⁹.

Podsumowując te informacje, czynnikami, które przyczyniły się do powstania czasopism elektronicznych i systemów elektronicznego dostarczania dokumentów, były:

- rozwój techniki komputerowej umożliwiającej powstanie systemów online;
- proces tanienia i możliwość szerszego dostępu do urządzeń przetwarzających pełne teksty dokumentów;
- rozwój sieci telekomunikacyjnych;
- wzrost cen papieru, kosztów magazynowania i dystrybucji oraz wzrost cen publikacji;
- rosnąca liczba publikacji;
- ograniczenia budżetów bibliotek i wynikająca stąd konieczność zmniejszania ilości zakupów nowości¹⁰.

W dzisiejszym rozumieniu dostarczanie dokumentów to kompleksowy proces, który skraca czas i dystans pomiędzy odbiorcą i dostawcą materiałów.

Wyróżnia się pięć kategorii serwisów dostarczania dokumentów:

1. Biblioteczne sieci i konsorcja, które często tworzą wspólne dla kilku bibliotek katalogowe bazy danych. Wymieniają między sobą różne typy dokumentów, ze szczególnym uwzględnieniem wydawnictw zwartych. W wyjątkowych przypadkach krótkie dokumenty mogą być skanowane i przesyłane elektronicznie.

2. Serwisy dostarczane na płytach CD-ROM – są to głównie bazy pełnotekstowe i multimedialne, najczęściej słowniki i encyklopedie. Mogą zawierać zaprenumerowane czasopisma lub wybrane artykuły.

3. Serwisy dostarczające dokumenty, włącznie z serwisami komercyjnymi. Specjalizują się w dostarczaniu artykułów z czasopism, materiałów z konferencji, wyników badań lub wyłącznie książek.

⁹ W. Pindlowa: *Elektroniczne czasopisma i systemy...*, s. 232.

¹⁰ Tamże, s. 228.

4. Serwisy dostarczane bibliotekom lub przez nie prenumerowane, oferują elektroniczne zarządzanie zarówno czasopismami w tradycyjnej formie, jak i elektronicznie.

5. Serwisy dostarczające elektroniczne czasopisma, dostarczają czasopisma kilku wydawców. Czasopisma mogą być dostarczane na płytach CD-ROM lub w formie dostępu online. Można otrzymać wszystkie czasopisma wybranego wydawcy lub wybrane artykuły¹¹.

Bardzo ważne dla efektywnego działania systemów elektronicznego dostarczania dokumentów jest partnerstwo tworzących je instytucji. Jedną z propozycji takiego działania jest rozpowszechniany przez British Library, Program Bibliotek Cyfrowych (Digital Library Programme).

2.2. Założenia elektronicznego dostarczania dokumentów

Jak zaznaczono w poprzednim rozdziale, najważniejszymi czynnikami, które spowodowały powstanie systemów elektronicznego dostarczania dokumentów (EDD), były: rozwój technologii informacyjnej i sieci telekomunikacyjnych. Mają one także wpływ na inne aspekty pracy bibliotek – m.in. na automatyzację organizacji pracy, magazynowanie księgozbiorów i pozyskiwanie informacji poprzez publiczny dostęp do katalogów oraz bazy danych online umożliwiających łatwiejsze pozyskiwanie informacji bibliograficznej oraz dostępu do różnych kategorii zbiorów. Jednak, pomimo łatwości związanych z bibliograficznymi poszukiwaniami, użytkownicy często długo oczekują na dokumenty, które zamówili. Taka sytuacja spowodowana jest:

1) licznymi trudnościami, które wymuszają na bibliotekach zmiany w sposobach nabywania materiałów dla lokalnych zbiorów, co powoduje, że większa liczba pożądaných dokumentów musi być zamówiona i dostarczona spoza lokalnych źródeł;

2) stosowaniem technologii informacyjnych raczej do pozyskiwania informacji bibliograficznej, niż do fizycznego dostarczania dokumentów do odbiorcy końcowego.

Brak równowagi pomiędzy dostępem do zasobów bibliotek i dostarczaniem dokumentów jest częściowo niwelowany przez nowy tryb świadczeń bibliotecznych – *electronic document delivery* (elektroniczne dostarczanie dokumentów). Oznacza to, że automatyzacja procesu dostarczania dokumentów, począwszy od selekcji

¹¹ J. Rowley: *The question...*, s. 47.

zamówień, a skończywszy na dostarczeniu dokumentów, polega na użyciu do tego celu elektronicznych form dokumentów i transferu medialnego. Pozwoli to zintegrować wszystkie zautomatyzowane procesy biblioteczne, czego efektem będzie możliwość uzyskania dokumentów bezpośrednio z elektronicznego stanowiska pracy.

Projektanci systemów dostarczania dokumentów muszą wziąć pod uwagę potrzeby twórców informacji czy dokumentów oraz użytkowników, którzy z tej formy dostarczania materiałów będą korzystać. Dla wydawców najważniejszą kwestią jest ochrona materiałów, które wydają. Natomiast dla użytkownika najważniejszy jest łatwy dostęp do źródeł. Dlatego autorzy i wydawcy domagają się rozstrzygnięcia kwestii dotyczących:

- możliwości kopiowania dokumentów z „papieru na papier”;
- możliwości kopiowania z papieru na format elektroniczny i vice versa;
- możliwości kopiowania z formatu elektronicznego na format elektroniczny, włączając w to przechowywanie dokumentów i ich transmisję;
- możliwości wielokrotnego kopiowania.

Problemy wiążą się także z:

- kosztami korzystania z systemów zależnie od sektora, grupy lub typu użytkownika; na przykład, zróżnicowanymi kosztami w zależności od stopnia przydatności dokumentów;
- wyceną poszczególnych artykułów;
- ochroną przed bezprawnym korzystaniem przez grupy lub sektory, które nie mają dostępu do danych,
- system, który będzie zapewniać odszkodowanie wszystkim zainteresowanym, którzy mają wyłączną kontrolę nad prawami własności¹².

Zintegrowany system elektronicznego dostarczania dokumentów będzie decydującą częścią biblioteki elektronicznej, której cechami charakterystycznymi są:

- *location independence* (niezależna lokalizacja), czyli możliwość dostępu do informacji z miejsca pracy, niezależnie od tego gdzie jest ono zlokalizowane;
- *breadth of contents* (szerokość zadowolenia), czyli możliwość bezpośredniego dostępu do informacji pierwotnej, a nie tylko do wskazania tej informacji w formie bibliograficznej;
- *ease of use* (łatwe użycie), czyli możliwość skorzystania z elektronicznej biblioteki bez konieczności znajomości różnych interfejsów, sposobów szukania, rodzajów baz danych.

¹² G. P. Cornish: *Electronic document delivery*. Inspel 1994 Vol. 28 nr 4 s. 430-431.

Liczne międzynarodowe standardy i technologie mogą być dostępne jako elektroniczne biblioteki, wliczając w to generację elektronicznych dokumentów, ich magazynowanie i transmisję¹³.

W chwili obecnej serwisy nieznacznie modyfikują pewne ustalenia dotyczące form dostarczanych dokumentów (oryginał lub fotokopia), odpowiedzi na otrzymane zamówienie (telefonicznie lub przez podsystem ILL¹⁴), możliwości dostarczania z bibliotek i centrów dostarczania dokumentów (wysyłania pocztą lub faksem).

Proces dostarczania dokumentów musi być względnie dobrze zautomatyzowany, aby umożliwiał szybką i efektywną selekcję zamówień. Dlatego też dużym utrudnieniem jest niedostateczna automatyzacja reszty procesów bibliotecznych, a mianowicie magazynowania i transferu dokumentów. Forma, w jakiej dokumenty są magazynowane, określa naturę zakresu działania, które musi być spełnione aż do zrealizowania zamówienia. Jeśli więc dokumenty przechowywane są w sposób tradycyjny (tzn. materiały znajdują się na półkach w magazynach), to wszystkie procesy związane z ich przygotowaniem do wysłania (czyli kopiowanie, faksowanie i pakowanie) i dostarczeniem też muszą być wykonywane w sposób tradycyjny. Ale kiedy magazynowanie dokumentów będzie w pełni zautomatyzowane, to wszystkie procesy, których celem jest jak najszybsze dostarczenie zamówionych materiałów do odbiorcy, również będą się odbywały za pomocą urządzeń elektronicznych.

Jedną z ostatnich zautomatyzowanych funkcji procesu dostarczania dokumentów jest ostateczny przekaz lub dostarczenie pozycji od źródła do odbiorcy. W dalszym ciągu najczęściej stosowanym sposobem dostarczania dokumentów jest wysyłanie ich papierowej wersji poprzez regularne pocztowe serwisy. Niektóre biblioteki sporządzają odpisy zamówionych materiałów, jednakże dotyczy to tylko części całych dokumentów.

Liczne przerwy są więc oczywiste w procesie dostarczania dokumentów, ich powodem, oprócz różnego poziomu automatyzacji, jest również brak kompatybilności pomiędzy istniejącymi systemami zautomatyzowanymi. Dostępne technologie i międzynarodowe standardy są przystosowane do likwidowania dużej ilości problemów, co zmniejsza ich efektywność. Są one swego rodzaju „klockami”¹⁵, które mogą zostać użyte do integracji i automatyzacji różnorodnych funkcji w obrębie procesu dostarczania dokumentów¹⁶.

¹³ L. Swain, G. Cleveland: *Electronic document delivery and libraries: technologies, strategies, and issues*. Inspel, 1992 Vol. 26 nr 3 s. 169-171.

¹⁴ ILL – interlibrary loan.

¹⁵ Ang. building blocks.

¹⁶ L. Swain, G. Cleveland: *Electronic document delivery...* s. 172.

2.2.1. Technologie komputerowe a EDD

Główny problem wynikający z przejścia z tradycyjnych form magazynowania na przechowywanie elektroniczne wiąże się z koniecznością zastąpienia dokumentów papierowych dokumentami elektronicznymi. Biblioteki w swych zbiorach posiadają obszerną grupę materiałów drukowanych, które muszą być konwertowane na formę elektroniczną. Do tego celu służą trzy przedstawione poniżej techniki: skanowanie, OCR i FAX.

- *Scanning* (skanowanie) jest to pokazanie dokumentów za pomocą bitmap¹⁷ przedstawiających obraz i/lub tekst. To bardzo przydatna technologia do masowej elektronicznej konwersji dokumentów papierowych. Ujemną jej stroną jest rozmiar elektronicznych dokumentów, które trudno wyedytować. Z tego powodu standardy informacyjne pozyskiwania dokumentów, jak na przykład szukanie według słów kluczowych, nie mogą być użyte.
- *OCR*, lub optyczny rodzaj rozpoznawania¹⁸, jest metodą, w której zeskanowany tekst jest konwertowany na rodzaj kodu, który umożliwi edycję dokumentu. Technologia OCR redukuje przestrzeń magazynową niezbędną do przechowywania dokumentów.
- *Telefacsimile* (FAX) umożliwia konwertowanie dokumentu na formę cyfrową z równoczesną jego transmisją i możliwością wydrukowania.

Powyższe technologie zamieniają istniejące dokumenty papierowe na elektroniczną formę, lecz istnieje wzrastający trend do przedstawiania dokumentów w elektronicznym formacie poprzez wszystkie stadia ich rozwoju, poczynając od powstawania tekstu w procesie słowotwórczym, przez edycję, do końcowego składu lub pokazania na ekranie. Standardy dostępne dla prezentacji dokumentów zawierają:

- *Office Document Architecture (ODA)*. ODA jest standardem ISO¹⁹, który przedstawia zawartość i układ dokumentów, zawierających tekst i grafikę. Celem ODA jest ułatwienie dostępu do odległych dokumentów i ich wymiany.

¹⁷ Ang. BITMAP GRAPHIC – grafika zapisana w postaci mapy bitowej. Obrazek lub tekst przedstawiony w postaci zestawu kropek. Jego rozdzielczość nie może przekraczać rozdzielczości używanego monitora. Nie daje się ona łatwo modyfikować i zajmuje znaczne ilości pamięci RAM i miejsca na dysku.

¹⁸ Ang. optical character recognition.

¹⁹ ISO – Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna.

- *Standard Page Description Language (SPDL)*. SPDL definiuje układ elektronicznych dokumentów ale nie ich zawartość; pokazuje wygląd strony po jej wydrukowaniu.
- *Standard Generalized Markup Language (SGML)*. SGML jest niezależnym procesem standardu ISO, który przypisuje dokumentom „identyfikatory”²⁰ dla pokazania ich logicznych struktur, jak na przykład rozdziałów, podrozdziałów, paragrafów.

Nowoczesne sposoby przechowywania dokumentów wymagają wykorzystania optycznych nośników informacji charakteryzujących się możliwością gęstego zapisu danych i małą wrażliwością na uszkodzenia i zanieczyszczenia. Należą do nich:

- *CD-ROM (compact disk read-only memory)* to optyczna technologia przechowywania danych dostępna od połowy lat osiemdziesiątych. Pierwotnie przeznaczona była do przechowywania dużych ilości publikacji informacyjnych, które były rzadko uaktualniane.
- *WORMS (write once, read many times)* technologia ta o krok wyprzedza CD-ROM. Pozwala ona na tworzenie lokalnych baz danych zamiast korzystania z kosztownych dysków pierwotnych serwisów. WORM jest idealny do przechowywania dużych ilości danych, które nie muszą być często uaktualniane.
- *Magneto-optical (OM) disks* jest pierwszym optycznym urządzeniem do przechowywania danych umożliwiającym ich kasowanie i przerabianie²¹.
- *DVD (digital video disk)* to format dysków o wysokiej gęstości i rozmiarach takich, jak CD, służących do przechowywania dźwięku najwyższej jakości lub obrazu wideo o pojemności od 5 do 9 GB danych; współpracujących z telewizorami, systemami stereo i komputerami PC²².
- *The optical disc-based system (ODBS)*, który składa się z serii przyrządów skanujących materiały drukowane lub mikroformy i przechowuje je w formie cyfrowej na dysku optycznym. Mogą to być na przykład indeksy. Urządzenia te potrafią odczytywać dyski i transmitować ich zawartość do terminali komputerowych²³.

²⁰ Ang. tags – metki, identyfikatory.

²¹ L. Swain, G. Cleveland: *Electronic document delivery...*, s. 174.

²² Z. Dobrowolski: *Internet a biblioteka*. Warszawa. 1998 s. 95.

²³ J. L. Wood: *Document delivery and new technologies*. Interlending and Document Supply, 1983 Vol. 11 nr 4 s. 127.

2.2.2. Technologie i standardy komunikacyjne

Liczba technologii i standardów komunikacyjnych, które się pojawiają są poparciem dla rozwoju cyfrowych transmisji dokumentów elektronicznych. Różne alternatywy dostępu dla potwierdzenia transmisji zawierają:

- *Integrated Services Digital Network* (ISDN) jest to standard, który zapewnia cyfrowe połączenia analogowych linii telefonicznych. Dzięki zwiększonej prędkości transmisji (2x64 Kbps) ISDN oferuje znacznie lepsze warunki pracy niż zwykłe łącze telefoniczne.
- *The Fibre Distributed Data Interface* (FDDI) standard zastosowania kabli światłowodowych w szybkich sieciach. FDDI używa włókien optycznych at 100 Mbps. To jest dziesięć razy szybciej niż ustalony standard Ethernet²⁴, który używa kabla operacyjnego at 10 Mbps.

Umiejętności komunikowania się aplikacji tego samego typu między sobą oraz z innymi aplikacjami sieciowymi jest niezbędna dla efektywnego funkcjonowania systemów EDD. Dlatego też ISO opracowała model struktury i funkcjonowania komunikacji sieciowej nazwany OSI (Open System Interconnection – łączenie systemów otwartych). OSI odsyła do automatycznych procedur (protokołów), które pozwalają komputerom różnych typów i firm na komunikację między sobą. Protokoły aplikacji OSI rozwijające dostęp systemom EDD obejmują:

- *X.400 Message Handling Systems* – system, który opiera się na protokole aplikacyjnym CCITT X.400 zarządzającym pocztą elektroniczną poprzez przechowywanie i przesyłanie wiadomości (tzn. sieć przechowuje wiadomości dopóki odbiorca będzie mógł je odebrać).
- *File transfer, Access and Management* (FTAM) i *Document Transfer, Access and Manipulation* (DTAM) – to dwie metody transferu plików z komputera do komputera. FTAM może być użyty do transferu dużych dokumentów pomiędzy systemami komputerowymi. DTAM jest planowany dla wsparcia hurtowego transferu dokumentów oraz interakcyjnego modyfikowania dokumentów zlokalizowanych na odległych serwerach, których struktura jest zgodna z ODA.
- *Protokół ILL* – jest komputerowym standardem komunikacyjnym bazującym na OSI Reference Model dla wymiany wiado-

²⁴ Ethernet – protokół transmisji używany w lokalnych sieciach komputerowych. Może być przesyłany do transmisji pakietów przez kable koncentryczne, skrętkę i światłowody.

- mości, jak np. zamówień na wypożyczenie. Protokół ILL umożliwia systemowi ILL (interlibrary loan) komunikację z oprogramowaniem używanym do uruchamiania systemów lub serwisów komunikacyjnych selekcjonujących transmisję wiadomości.
- *Electronic Data Interchange (EDI)* – dotyczy elektronicznej wymiany dokumentów firmowych, jak np. zamówienia, faktury, ogłoszenia handlowe, opartych na standardach, które wyszczególniają strukturę i składnię danych do wymiany.
 - *CCITT X.500/ISO 9594 Directory* – jest zbiorem norm rozproszonej bazy danych opartych na wielorakich protokołach łączności. W założeniu X.500 miało służyć powstaniu globalnej bazy informacji adresowej wykorzystywanej m.in. przy transporcie poczty elektronicznej. Obecnie przez X.500 rozumie się zarówno sam zbiór norm, jak i działający globalny serwis w ramach europejskiego projektu PARADISE i amerykańskiego WhitePages.
 - *Search and Retrieve (SR)* – jest protokołem, który pozwala aplikacjom umieszczonym na jednym komputerze do zadania pytania bazie danych umieszczonej na innym komputerze. To uznana ogólnie podstawa dla transmisji i zarządzania zapytaniami i odpowiedziami kierowanymi do baz danych.
 - *ISO 23950* szerzej znane pod nazwą *ANSI Z39.50 – Search and Retrieve* – protokół ten został zaprojektowany w celu wyszukiwania różnorodnych baz danych. Oparty jest na modelu klient-serwer. Dwa komputery komunikują się na zasadzie „peer to peer”²⁵. Określa on również formaty i procedury rządzące wymianą komunikatów pomiędzy klientem i serwerem²⁶.

W 1990 r. grupa bibliotek, do których należały:

- *Ministere de l’Enseignement Superieur et de la Recherche (MENESR);*
- *Universitätsbibliothek Hannover und Technische Informationsbibliothek (UB/TIB);*
- *Pica – Centrum voor Bibliotheekautomatisering;*
- *The British Library Document Supply Centre (BLDSC);*
- *The Online Computer Library Centre (OCLC); The Research Libraries Group (RLG);*

podjęła działania mające na celu ujednoczenie standardów elektronicznego dostarczania dokumentów w formie obrazów. Prace tych

²⁵ Sieci typu peer to peer, określane też mianem partnerskich, są równoprawne: udostępniają swoje zasoby, np. dyski twarde, katalogi lub drukarki.

²⁶ A. Braid: *Improved access for end-users through the use of standards*. Interlending and Document Supply, 2000, Vol. 28 nr 1 s. 8.

instytucji częściowo finansowała Komisja Europejska. Grupa ta w piśmiennictwie fachowym funkcjonuje pod nazwą GEDI – the Group on Electronic Document Interchange.

Uzgodnienia GEDI dotyczyły możliwości zastąpienia protokołu FTAM protokołem FTP²⁷ z grupy TCP/IP²⁸. Badania prowadzone we Francji i Niemczech dowiodły, że FTAM nie do końca spełnia powierzone mu zadania. Nie sprawdzały się połączenia między sieciami i uwarunkowania sprzętowe. Ponadto protokoły FTAM we współpracy z produktami OSI były droższe niż ich odpowiedniki z grupy TCP/IP. Późniejsze poprawki do ustaleń GEDI wprowadziły kilka możliwości wyboru protokołów transmisji. Obok FTAM i FTP można było korzystać z protokołów X.400 i MIME²⁹. Obecnie specyfikacje GEDI rozdzielono na dwie części: transmisję i format dokumentów, z tym, że istotniejszy jest format dokumentów. Jeśli dokument ma odpowiednią strukturę można go przesyłać różnymi sposobami.

Rekomendacje GEDI są kamieniem milowym w ewoluowaniu zagadnień EDD. Umożliwiają korzystanie z różnych systemów, co daje możliwość wyboru dostawcy i zwiększa ilość materiałów, które można otrzymać³⁰.

2.2.3. Integracja systemów EDD

Standardy i technologie zarysowane powyżej mogą razem tworzyć w pełni zintegrowane systemy EDD. Takie systemy będą pozwalać użytkownikom na selekcję, zamawianie i płacenie za dostawę dokumentów na ekran monitora lub za zapisanie ich na twardym dysku komputerowego stanowiska pracy. Celem najbliższej przyszłości będzie zautomatyzowanie tych części procesu dostarcza-

²⁷ FTP – *File Transfer Protocol* – protokół internetowy umożliwiający użytkownikom przesyłanie plików z jednego komputera na drugi.

²⁸ TCP/IP – *Transmission Control Protocol/Internet Protocol* – zestaw protokołów sieciowych Internetu. TCP/IP pozwala na połączenie ze sobą oddzielnych, niejednorodnych i odległych topograficznie sieci fizycznych w jedną, wielką sieć wirtualną.

²⁹ MIME – *Multi-purpose Internet Mail Extentions* – standard służący do przesyłania plików innych niż tekstowe, a mianowicie obrazów, dźwięków i binarnych plików edytorów tekstu zawierających znaki spoza zestawu ASCII.

³⁰ A. Braid: *Standardization in electronic document delivery: a practical example*. Interlending and Document Supply, 1996, Vol. 24 nr 4 s. 14.

nia dokumentów, które się ciągle opierają na metodach manualnych i udostępnienie ich działom wypożyczeń międzybibliotecznym.

Zamawianie. Pierwsze zamówienie było złożone przez użytkownika lokalnego działu ILL, za pomocą aplikacji ILL, w protokole ILL. Protokół ten może współpracować z takimi technologiami komunikacyjnymi jak np. X.400, który może być użyty do automatycznego wysyłania informacji instytucją zamawiającym dokumenty. Poprzez aplikacje ILL instytucje otrzymujące materiały mogą zaakceptować otrzymane wiadomości, uzyskiwać potrzebne elementy danych i kontynuować poszukiwania. Użytkowanie protokołu ILL pozwala na utrzymanie wielu bibliotek w jednej strukturze, tym samym redukując koszty, procedury i potrzebne szkolenia personelu.

Przechowywanie i wyszukiwanie dokumentów. Ponieważ dokumenty obecnie przechowywane są w przeważającej mierze w formie papierowej, początkowe działania będą dotyczyć konwersji ich na formę elektroniczną. Może być do tego użyta grupa 4 maszyn faksowych, które nie potrzebują wstępnego fotokopiowania. Ewentualnie, skanowanie na stanowisku pracy bieżąco zamawianych dokumentów, jak to się odbywa w systemie ARIEL. Jeśli dany dokument jest często zamawiany jego elektroniczna postać może być przechowywana lokalnie na napędzie WORM lub MO. Wiele projektów, jak np. ADONIS posiada bazy danych składające się z artykułów przechowywanych na płytach CD-ROM.

Transfer dokumentów. Systemy zarządzające wiadomościami, które opierają się na standardzie X.400, mogą zarówno dostarczać pierwotne dokumenty oraz zamówienia na nie. Korzyścią wynikającą z używania standardu X.400 jest fakt, że dokumenty z faksu lub skanera mogą być zawarte w „kopercie” X.400. W ten sposób pierwotne materiały mogą być wysyłane z powrotem pocztą elektroniczną. Inną alternatywą jest transmisja obejmująca transfer plików poprzez DTAM i FTAM. Siecią podtrzymującą transmisję zamówień i dokumentów jest sieć badawcza. Choć nie są one dostatecznie szybkie i pojemne cieszą się większą popularnością niż wprowadzany ISDN. Obecnie transmisja skanowanych dokumentów odbywa się głównie przez Internet.

Informacyjne stanowisko pracy. Automatyzacja przekazywania zamówień i proces dostarczania dokumentów przez dział ILL, chociaż częściowo zniwelują brak równowagi pomiędzy dostępem do dokumentów i ich dostarczaniem. Lecz głównym celem wszystkich podejmowanych działań jest w pełni zintegrowany system EDD,

który będzie umożliwiać personelowi bibliotek i użytkownikom końcowym selekcję, zamawianie i uzyskiwanie pierwotnych dokumentów na lokalnych komputerach. Utworzone do tego celu stanowiska pracy posłużą w niedalekiej przyszłości do powstania sieci elektronicznych bibliotek.

Etap selekcji i zamówienia. W obecnej sytuacji użytkownicy końcowi mają dostęp do szerokiego zakresu źródeł bibliograficznych poprzez katalogi typu OPAC³¹, bazy danych na dyskach CD-ROM. Coraz częściej takie zasoby stają się dostępne przez uniwersytecką sieć szerokopasmową, która umożliwia dostęp do źródeł z komputera użytkownika. W Wielkiej Brytanii uniwersyteckie sieci szerokopasmowe połączono z regionalnymi i narodowymi sieciami naukowymi takimi jak Internet i JANET, umożliwiając użytkownikom dostęp do baz zlokalizowanych na drugim końcu kraju, lub na innym kontynencie. Wiąże się to jednak z trzema podstawowymi problemami:

1) użytkownicy przeszukując różne systemy każdorazowo muszą zapoznawać się z innymi interfejsami;

2) trudno jest odkryć lokalizację systemu w sieci;

3) systemy nie umożliwiają dostępu do dokumentów pierwotnych.

Kryteria te mogą być spełnione poprzez tworzenie oprogramowania dla EDD, które będzie składało się z aplikacji ze zbioru norm X.500 Directory, protokołów SR, ILL i EDI. Na przykład aplikacja EDD może być skonstruowana przy użyciu X.500, która pomoże użytkownikowi znaleźć lokalizację źródeł informacji będących w sieci. Następnie przy użyciu protokołu SR będzie można połączyć wyszukane informacje z indywidualnym interfejsem użytkownika i wyświetlone na ekranie monitora w sposób charakterystyczny dla systemu.

Przechowywanie dokumentów i ich transfer. Niebawem projekty zmierzające do prezentowania dokumentów w formie elektronicznej na wszystkich etapach ich rozwoju wyprą procesy skanowania materiałów. Istotny jest fakt, że bazy danych elektronicznych dokumentów mogą być zlokalizowane w bardzo odległych instytucjach. W ten sposób zamówienia mogą być realizowane w sieciach lokalnych i wysyłane do użytkownika na jego stanowisko pracy. Alternatywą może być zamawianie automatyczne z odległego źródła dokumentacyjnego jeśli niedostępnego lokalnie poprzez aplikacje EDD. Transfer dokumentów może być bardzo efektywny przez użycie X.400, FTAM lub DTAM, wspartych lokalnie przez FDDI, szybkie sieci LAN oraz narodowe i międzynarodowe bardzo szybkie sieci jak np. NREN.

³¹ OPAC – Online Public Access Catalogues.

3. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH SYSTEMÓW ELEKTRONICZNEGO DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW

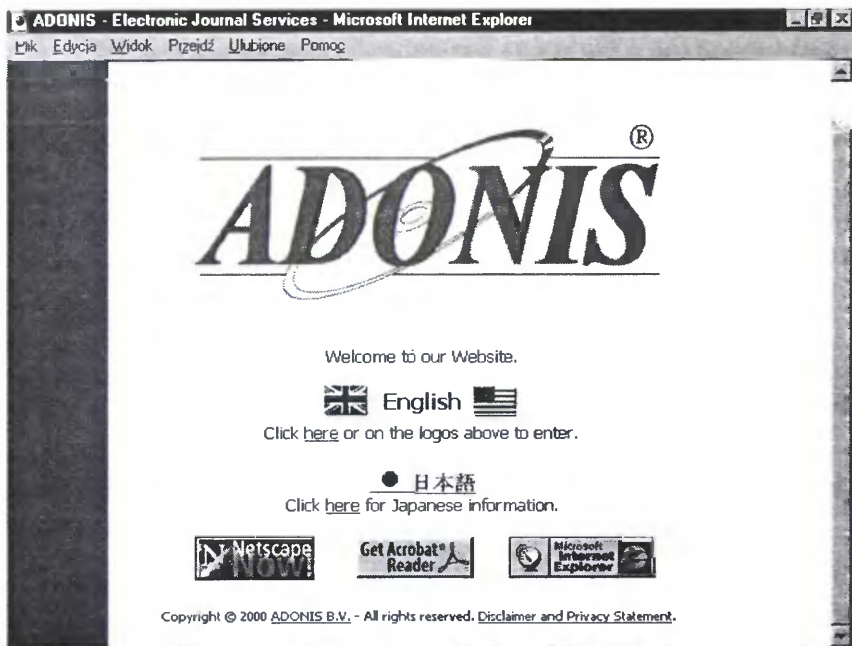
3.1. System ADONIS

Od 1970 r. bibliotekarze i wydawcy czasopism prowadzili badania dotyczące rodzajów zamawianych przez czytelników dokumentów. W tym celu powstało w 1981 r. konsorcjum sześciu wydawców:

- Academic Press,
- Blackwell Scientific Publications,
- Elsevier Science Publishers,
- Pergamon Press,
- Springer Verlag
- John Wiley and Sons¹.

Konsorcjum to przyjęło nazwę ADONIS (Article Delivery Over Network Informatrn System). Rozpoczęto badania nad tym, jakie czasopisma i artykuły byłyby potrzebne do uruchomienia systemu. Zajął się tym International Council of Scientific and Technical Information (ICSTI). Badania były prowadzone na podstawie materiałów nadsyłanych z Centre de Documentation Scientifique et Technologique (Paryż) i serwisów: Chemical Abstracts (Columbus, Ohio, USA), Narodowej Biblioteki Medycznej Stanów Zjednoczonych (US National Library of Medicine) i Online Cumputer Library Center (OCLC). Wnioski były następujące: 20% wszystkich zapotrzebowań dotyczyło 514 tytułów, 30% – 1041 tytułów i 60% – 5477 tytułów. W dalszych

¹ B.T. Stern, H.C.J. Compier: *ADONIS – Document delivery in the CD.-ROMage*. Intrlending and Document Supply, 1990, Vol. 18 nr 3 s. 80.

Rys. 1. Strona domowa systemu ADONIS (źródło: <http://www.adonis.nl>)

badaniach udowodniono, że 40 wydawców dostarcza na rynek 50 najpotrzebniejszych czasopism z zakresu nauk biomedycznych².

Aspekty techniczne. Rozwój dysków optycznych umożliwił dostarczanie dokumentów w formie czytelnej dla maszyny. Systemy zawierające informację cyfrową, na przykład bazy danych online, istniały ale problem stanowiło użycie kodu ASCII (The American Standard Code for Information Interchange), gdzie informacja jest zapisana w postaci binarnej. Większość literatury naukowej to czasopisma zawierające symbole matematyczne i chemiczne, grafikę, ilustracje, fotografie, których nie można zapisać w kodzie ASCII. Najprostszym sposobem okazało się skanowanie dokumentów i zapisywanie ich w postaci bit mapy. Dwie firmy ubiegały się o możliwość stworzenia oprogramowania i dostarczenia sprzętu dla systemu. Były to, Philips i Adressograph Multigraph³. Proponowały one

² Tamże, s. 80.

³ H. Compier, R. Campbell: *ADONIS gathers momentum and faces some new problems*. Interlending and Document Supply, 1995, Vol. 23 nr 3 s. 22-25.

stworzenie ośrodka skanującego, któremu czasopisma byłyby dostarczane przez wydawców. Tworzono by tam indeksy do artykułów i skanowano je. Następnie zarówno indeksy, jak i postać elektroniczna artykułów, miały być zapisywane na dysku głównym, z którego kopie byłyby rozsyłane do bibliotek. Serwis zawierałby rocznie powyżej 3500 czasopism, co daje około 5 mln stron. Oznacza to, że w tygodniu byłoby skanowanych 100 tys. stron, które następnie byłyby zapisywane na 3 lub 4 dyskach o pojemności 2 GB (giga bajtów)⁴.

Koszty. Taka propozycja wiązała się z bardzo dużymi kosztami, a system ADONIS chciał swoją działalnością objąć większą liczbę dziedzin wiedzy. Z powodów finansowych musiał skupić się na kilku. Dziedzinami, które objął swoją działalnością, są biomedycyna i biochemia.

Poniesione wydatki były związane z wykonywaniem kopii dysków zawierających opisy oraz z zakupem stacji roboczej dla użytkownika końcowego, którą musiałaby posiadać każda z uczestniczących w systemie bibliotek. Koszt jednej stacji wynosił 250 tys. dolarów. Na zakup składał się czytnik dysków optycznych i systemu obsługującego bazę danych na dyskach. Kolejne wydatki dotyczyły podjęcia współpracy z wydawcami. W 1982 r. 30 wydawców zgodziło się na taką propozycję. Podjęciem współpracy z serwisem ADONIS były zainteresowane biblioteki naukowe z małych miast ze słabo rozwiniętą siecią telekomunikacyjną. Od połowy lat osiemdziesiątych obserwowano szybki rozwój technik komputerowych i zmniejszenie kosztów zakupu stacji roboczych do około 20 tys. dol.⁵

Działalność systemu ADONIS. Swoją właściwą działalność rozpoczął ADONIS w 1985 r., kiedy to Europejskie Biuro Patentów (EPO) zleciło skanowanie materiałów trzem zajmującym się tym biurom. W późniejszym okresie ADONIS stworzył własne biuro, które skanowało napływające materiały. Początkowo biblioteki zamawiały 50 dysków rocznie. Rozwój techniki CD-ROM pozwalał na umieszczanie na wszystkich dyskach wydanych w przeciągu roku 250 tys. stron. Na potrzeby systemu wybrano 219 czasopism wydawanych przez 10 wydawców, którymi są:

- Blackwell Scientific Publications,
- Butterworth Scientific,
- Churchill Livingstone Medical Journals,
- Elsevier Science Publishers,

⁴ Tamże, s. 22.

⁵ Tamże, s. 23.

- C. V. Mosby,
- Munfsgaard International Publishers,
- Pergamon Journals,
- Springer Verlag,
- Georg Thieme Verlag,
- John Wiley⁶.

Indeksy i identyfikacja artykułów. Wprowadzono zmiany techniczne, aby zmniejszyć koszty systemu. Wyszukiwanie na dyskach optycznych wymagało użycia odpowiednich indeksów.

ADONIS posiada trzy typy indeksowania:

- Typ I – alokacja fizyczna wskaźnika pliku – dane mogą być znalezione w odpowiednim sektorze na dysku.
- Typ II – informacje z typu pierwszego plus detale cytacji bibliograficznej (na przykład tytuł artykułu, autor, rok publikacji, numer rocznika i zeszytu itd.).
- Typ III – kombinacja poprzednich dwóch typów z indeksowaniem tematycznym. Indeksowanie tematyczne może korzystać z kontrolowanego języka terminów zaczerpniętych z tezaury⁷.

Poszczególnym dokumentom przydzielono kody identyfikacyjne, lecz nie sprawdziły się one, ponieważ nie zawierały wszystkich danych dotyczących artykułów. Istniejące systemy identyfikacji dokumentów, jak na przykład BIBLID lub S1SAC, nie mogły być użyte, gdyż ich celem było zaspokajanie potrzeb bibliotek, a nie wydawców. Dlatego stworzono system identyfikacji dla systemu ADONIS, który opierał się na numerze ISSN. Polega on na tym, że każdy artykuł indeksowany w systemie otrzymuje specjalny numer. Składa się on z numeru ISSN, dwóch ostatnich cyfr roku publikacji, kolejnego numeru dla każdego artykułu oraz numeru kontrolnego. Kolejny numer każdego artykułu oznacza pozycję w obrębie czasopisma w danym roku. Może to być do 100 tys. pozycji.

Przykład:

1234-5678	87	99999	X
ISSN	Rok publikacji	Numer artykułu	Numer kontrolny ⁸

⁶ H. Szarski: *Nowa metoda dostępu do literatury naukowej – ADONIS*. „ZIN”, 1992 Vol. 59 nr 1 s. 156.

⁷ B. T. Stern, H. C. J. Compier: *ADONIS – Document...*, s. 83.

⁸ Tamże.

Proces dostarczania dokumentów. Wydawca czasopisma należącego do systemu wysyła do biura ADONIS dwie kopie każdego zeszytu. Tam wprowadzane są do bazy dane dotyczące czasopisma. Jedna z kopii jest wysyłana do indeksowania do firmy Excerpta Medica w Amsterdamie. Drugi egzemplarz pozostaje w archiwum. Excerpta Medica indeksuje 219 czasopism tygodniowo. Do bazy włączane są artykuły, listy do redakcji, przeglądy książek, raporty z konferencji, abstrakty, referaty. Nie włącza się ogłoszeń, reklam, spisów treści. Po indeksowaniu kartki czasopisma cięte są na pojedyncze strony, aby mogły być zeskanowane. W tym celu wysyła się je do biura skanującego Scanmedia w Wielkiej Brytanii. Przesyłane są tam również indeksy i opisy w kodzie ASCII. Tam wszystko jest zapisywane na taśmie magnetycznej i przesyłane do firmy Philips and Dupont Optical Company w Hanowerze w celu zapisania danych na dyskach optycznych, stąd dyski przesyłane są do centrów współpracujących z ADONIS⁹. Te centra to:

Europa BLDSC w Boston Spa
Institut Nationale de l'Information Scientifique et Technique w Paryżu

Instituto Ciencia y Tecnologia w Madrycie

Karolinska Institute w Sztokholmie

Biblioteka Medyczna w Kolonii

Królewska Akademia Nauk w Amsterdamie

Biblioteka Informacji Technicznej w Hanowerze

University College w Londynie

USA Information on Demand w Berkeley

University Microfilms International w Ann Arbor

Meksyk Universidad Autonoma de Nuevo Leon w Monterrey

Australia Australijska Biblioteka Narodowa w Kanberze

Japonia Kinokuniya w Tokio¹⁰.

Czas od otrzymania czasopisma przez Excerpta Medica do dostarczenia dysków optycznych użytkownikowi wynosi 4 tygodnie. Centra, które otrzymują dyski optyczne z systemu ADONIS, są instytucjami zarówno komercyjnymi, jak i niekomercyjnymi. Niektóre są pośrednikami w dostarczaniu dokumentów do innych centrów. Dąży się do tego, aby skrócić czas potrzebny na dostarczenie materiałów do 14 dni.

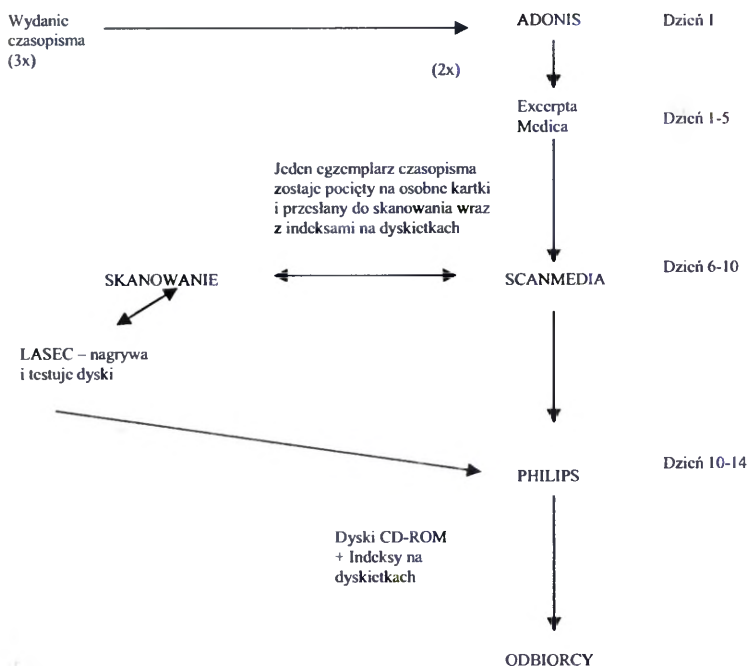
Schemat procesu dostarczania dokumentów obrazuje rys. 2.

W związku z pomyślnym przeprowadzeniem eksperymentu ADONIS postanowiono stworzyć komercyjny system ADONIS dla przemysłu farmaceutycznego.

⁹ H. Szarski: *Nowa metoda dostępu...*, s. 157.

¹⁰ B. T. Stern, H. C. J. Compier: *ADONIS - Document...*, s. 83.

Obecnie technologia CD-ROM jest najlepszym sposobem przechowywania wielkich ilości danych. Użytkownicy nie muszą wyszukiwać w bazach danych online. Rozwój technologii spowodował sytuację, w której coraz więcej użytkowników posiada komputery typu PC o coraz większej mocy. Dlatego zmierza się do tego, aby można było korzystać z baz danych we własnym domu.

Rys. 2. Proces dostarczania dokumentów w systemie ADONIS (źródło: B. T. Stern., H.C.J. Compier: *ADONIS – document delivery in the CD-ROM age*. Interlending and Document Supply, 1990, Vol. 18 nr 3 s. 85)

3.2. System ARIEL

System dostarczania dokumentów ARIEL został zapoczątkowany w 1990 r. przez Grupę Bibliotek Naukowych (RLG)¹¹ wchodzącą w skład Sieci Informacyjnej Bibliotek Naukowych (RLIN)¹².

¹¹ RLG – Research Library Group.

¹² RLIN – Research Library Information Network.

RLG's Ariel - Home Page - Microsoft Internet Explorer

Plk Edycja Widok Przejdz Ujubione Pomog

The document delivery system for users of the Internet!

- [Order Ariel version 3.0—see 19 June update](#)
- [New features in version 3.0](#)
- [Ariel distributors](#)
- [Ariel's advantages](#)
- [Ariel equipment requirements](#)

© Copyright 1994–2001 by The Research Libraries Group. All rights reserved. Ariel is a registered trademark of the Ariel Corporation, used by RLG under license. Windows is a registered trademark of Microsoft Corporation. Portions of the imaging technology in this product are copyrighted by AccuSoft Corp. Portions of this product are copyrighted by Pixel Translations, Inc. Portions of this product are licensed from Apex Internet Software.

Rys. 3. Strona domowa systemu ARIEL
(źródło: <http://www.rlg.org/ariel/index.html>)

RLG jest członkiem korporacji nonprofit skupiającej 140 instytucji naukowych. Dostarczają one dane poprzez Internet od 1989 r. wykorzystując do tego celu również sieci komercyjnych dostawców.

Używając dostępnego sprzętu i oprogramowania ARIEL użytkownik może skanować artykuły z czasopism, fotografie i inne dokumenty, następnie transmitować je ze stanowiska pracy ARIEL-a przez Internet i wydrukować na drukarce laserowej. W świecie bibliotek łatwość i powszechność dostępu do artykułów z czasopism jest znacznym przełomem. Na początku lat dziewięćdziesiątych faks był standardowym urządzeniem wykorzystywanym do transmisji dokumentów, ale w odniesieniu do dalekich przekazów telefonicznych bardzo drogim. Takich kosztów ARIEL nie ponosił.

Zalety ARIEL-a w stosunku do faksu:

- może współpracować z szeroką gamą dostępnych drukarek i skanerów,
- transmituje dokumenty przez Internet używając standardu FTP,
- działa pod systemem operacyjnym Windows, który umożliwia jednocześnie używanie innych programów, kiedy w tle pracuje ARIEL,

- umożliwia wysyłanie i otrzymywanie zamówień w tym samym czasie,
- skanuje dokumenty z oryginalnego źródła – nie trzeba ich najpierw fotokopiować,
- posiada możliwość wielokrotnego transmitowania jednego dokumentu w tym samym czasie,
- zapewnia wysokiej klasy druk na gładkim papierze¹³.

W lutym 1997 r. RLG wprowadził wersję 2.0 ARIEL-a, która zawiera protokół MIME (Multi-purpose Internet Mail Extensions), listy grup dyskusyjnych ARIEL, archiwizację plików ARIEL-a oraz stronę ARIEL-a na swoim serwerze World Wide Web, stronę tę przedstawia rys. 3. Protokół MIME umożliwia ARIEL-owi wysyłanie plików pocztą elektroniczną na osobiste konto e-mail odbiorcy. MIME jest ogólnie dostępną specyfikacją oferującą wymianę dokumentów tekstowych, multimedialnych i e-mail pomiędzy różnymi systemami komputerowymi używającymi standardy poczty internetowej. Dokumenty te mogą zawierać dźwięki, grafikę i inne nietekstowe treści. Wersja ta była szczególnie przydatna dla tych sieci, które nie posiadały specjalistycznych stałych łączy z Internetem. Sieć z systemem MIME umożliwia wysyłanie transmisji ARIEL-a bezpośrednio na komputer, który tego oprogramowania nie posiada.

ARIEL pomaga efektywnie wykorzystać czas transmisji plików przez FTP i umożliwia magazynowanie plików i zdolność przesyłania pocztą internetową.

Badania nad efektywnością dostarczania dokumentów za pomocą systemu ARIEL były przeprowadzone przez RLG w marcu 1995 r. Uczestniczyło w nich dwadzieścia instytucji członkowskich RLG, które stwierdziły:

- wysyłanie artykułów przez sieć ARIEL-a zabiera mniej czasu niż przez pocztę Stanów Zjednoczonych, jest od niej tańsze;
- posiada dwanaście możliwości poziomów kombinacji pracy i dobór spośród pięciu metod dostarczania o zróżnicowanych kosztach¹⁴.

Na początku czerwca 2001 r. Grupa RLG wprowadziła wersję 3.0 programu ARIEL. Poprzez stronę domową ARIEL-a można uzyskać licencję na pełną wersję oprogramowania dla skanowania, wysyłania i otrzymywania dokumentów.

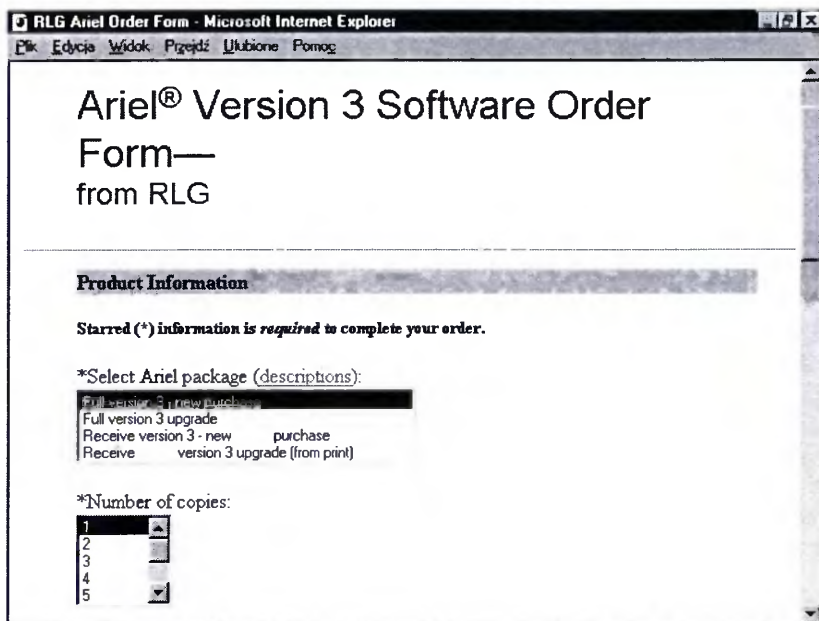
¹³ S. Landes: *ARIEL document delivery: a cost-effective alternative to fax*. Interlending and Document Supply, 1997, Vol. 3 nr 3 s. 114.

¹⁴ Tamże, s. 115.

Wymagania sprzętowe dla wersji 3.0:

- system operacyjny Windows 95, 98, 2000 lub NT 4.0;
- procesor Pentium 300 MHz lub szybszy; dla grafiki Pentium III 450 MHz lub szybszy; dla dostarczania plików PDF¹⁵ Pentium III 650 MHz lub szybszy;
- pamięć RAM 64 MB lub więcej (dla systemu NT 128 MB);
- napęd CD-ROM;
- dysk twardy: dla plików tekstowych 50-100 MB, dla grafiki 150-300 MB, dla dostarczania plików PDF powyżej 20 GB;
- drukarka kompatybilna z systemem Windows;
- skaner – modele firm zalecanych przez RLG np.: Canon Epson, Fujitsu, Hewlett Packard, Minolta,
- dostęp do Internetu z formatami FTP, MIME.

Formularz zamówienia na wersję 3.0 programu ARIEL przedstawia rys. 4.

¹⁵ PDF – Portable Document Format – format przesyłania plików postscriptowych firmy Adobe. Jest ona producentem czytnika Acrobat, który pozwala na wyświetlanie plików postscriptowych w formacie PDF. Acrobat może być aplikacją pomocniczą przeglądarki Webu.

RLG Ariel Order Form - Microsoft Internet Explorer

Plik Edycja Widok Przejdz Ujubione Pomog

Payment Information

Prepayment Choices:

Charge to credit card (VISA or MasterCard only)
 To guarantee secure transmission of credit card information, use Netscape or Internet Explorer version 4 or higher.

Check

Wire transfer

RLG Account or Purchase Order Choices:

Charge to RLG search account (Library Identifier required)

Purchase order from RLG search account holder (Library Identifier required)

RLG Library Identifier (LI)

Purchase order from US-based nonprofit [501(c)3 IRS-recognized] or government entity

S/H: In the US, \$9.00 for the first item and \$2.00 for each additional item in the same shipment. Outside of the US, \$29 for the first item and \$8 for each additional item in the same shipment.

Tax: California sales tax will be applied to California orders.

Address questions or comments to the [Distribution Services Center](#)

RLG Ariel Order Form - Microsoft Internet Explorer

Plik Edycja Widok Przejdz Ujubione Pomog

Contact Information

*First name

*Last name

*Institution (or "none")

*E-mail

*Phone

Fax

Shipping Address

*Department or person

*Address line (no P.O. boxes)

Second address line

*City

*State or province

*Country

*Postal or zip code

Rys. 4 Formularz zamówienia na program ARIEL (źródło: <http://www.rlg.org/ariel/orderform.html>)

Najnowsza wersja, 3.3 programu ARIEL, umożliwia administratorowi efektywniejsze monitorowanie wejść do programu i ograniczanie ich liczby jedynie do zarejestrowanych użytkowników¹⁶.

3.3. System EDIL

Projekt EDIL, który rozpoczął swoją działalność w styczniu 1993 r., był zaprojektowany jako system umożliwiający wymianę elektronicznych dokumentów pomiędzy czterema europejskimi sieciami bibliotecznymi. Eksperyment opierał się na standardach wprowadzonych przez opisaną wcześniej grupę GEDI. Jak nadmieniam w rozdziale 2.2., grupa ta przygotowała formaty umożliwiającej elektroniczny przekaz informacji. Pozwalają one na wymianę danych pomiędzy sieciami bibliotecznymi, które opierają się na odmiennych architekturach i używają odmiennych standardów.

Projekt EDIL – Elektronic Document Delivery, opierał się na analizach przeprowadzonych wśród użytkowników korzystających z narodowych systemów ILL i systemów dostarczania dokumentów funkcjonujących w poprzednich wersjach standardu GEDI.

Eksperyment miał być przeprowadzony, w czterech lub pięciu bibliotekach i centrach dostarczania dokumentów. W projekcie wzięło udział siedem instytucji:

- Ministère de l'Enseignement Supérieur de la Recherche¹⁷ – Francja,
- Institut National de l'Information Scientifique et Technique¹⁸ – Francja,
- Télésystèmes – Francja,
- Universitätsbibliothek und Technische Informationsbibliothek¹⁹ w Hanowerze – Niemcy,
- Centrum Automatyzacji Bibliotek PICA – Holandia,
- British Library Document Supply Center²⁰ – Wielka Brytania,
- Fundação para o Desenvolvimento dos Meios Nacionais de Cálculo Científico (FCCN) – Portugalia²¹.

¹⁶ <http://www.rlg.org/ariel> (19.01.2003)

¹⁷ MESER – Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych.

¹⁸ INIST – Narodowy Instytut Informacji Naukowej i Technicznej.

¹⁹ UB/TIB – Biblioteka Uniwersytecka i Techniczna Biblioteka Informacyjna.

²⁰ BLDSK – Ośrodek Dostarczania Dokumentów Biblioteki Brytyjskiej.

²¹ Ch. Deschamps: *The ION and EDIL projects*. Inspel, 1995 Vol. 29 nr 2 s. 140.

Wszystkim im przypisano zadania związane z działalnością i rozwojem eksperymentu. I tak:

- BLDSC badało potrzeby użytkowników (wyniki – lipiec 1993),
- PICA miała przystosować oprogramowanie EDIL-a do systemów narodowych (wynik – lipiec 1993),
- INIST ustalił platformę sprzętową i możliwość dostosowania projektu do systemów narodowych (wyniki – marzec 1999)
- Télésystèmes finansowały i kontrolowały projekt oraz rozwój oprogramowania (wyniki – koniec 1994),
- UB/TIB testowało oprogramowanie we współpracy z niemieckimi bibliotekami naukowymi i fachowymi (pierwsza połowa 1995),
- MESER miało za zadanie przeprowadzenie eksperymentu pilotażowego (druga połowa 1995),
- FC'CN była odpowiedzialna za rozpowszechnianie informacji na temat projektu²².

Ewolucja eksperymentu pozwoliła na weryfikację i modyfikację jego działań, gdyż było to niezbędne w działaniu systemu i planowaniu jego rozszerzania na inne europejskie i międzynarodowe sieci biblioteczne.

Partnerzy projektu wykorzystywali wspólne potrzeby i rezultaty eksperymentu na kilku poziomach. Uważali na przykład, że:

- Infrastruktura systemu będzie umożliwiała europejskim partnerom odgrywanie głównej roli w rozwoju światowego dostarczania dokumentów firmowych.
- Europejskie standardy będą rozwijane i testowane, umożliwiając tym samym współpracę między prywatnymi i publicznymi sektorami w Europie nad wymianą dokumentów elektronicznych.
- Integracja Europy Wschodniej ze Wspólnotami będzie ułatwiona przez strukturalizowanie się „międzygranicznych” mechanizmów dostarczania dokumentów. Projekt EDIL stałby się fundamentem integracji informacji i serwisów dostarczania dokumentów w całej Europie.
- Europa, jeśli chodzi o rozwój środowiska naukowego, może być konkurencyjna w stosunku do Japonii i Stanów Zjednoczonych. Dlatego zasadniczym celem dla krajów europejskich będzie konieczność posiadania systemów wyszukiwania i dostarczania dokumentów maksymalnie najnowocześniejszych. EDIL może być pierwszym etapem tego działania²³.

²² *Bibliotekarstwo*. Pod red. Z. Żmigrodzkiego. Warszawa 1998 s. 292.

²³ Ch. Deschamps: *The ION and ...*, s. 141.

Model wymiany dokumentów bibliotecznych w skali międzynarodowej realizował dwie funkcje:

- przyjmowanie i przekazywanie dokumentu w ramach struktury narodowej;
- komunikację pomiędzy narodowymi strukturami²⁴.

Efektywne funkcjonowanie serwisu wymagało komunikowania się na obu wymienionych poziomach. Zadaniem projektu było połączenie istniejących narodowych systemów na poziomie międzynarodowym.

Harmonogram roboczy procesów wdrażania programu obejmował trzy fazy:

1. Określenie wymogów w stosunku do systemu i założeń współpracy systemów narodowych.

2. Rozwinięcie profilu sprzętowego, programowego i sieciowego systemu.

3. Zaprogramowanie, realizację i przetestowanie systemu²⁵.

Tryb zamawiania dokumentów oparty był na regułach wypożyczania międzybibliotecznego. Wypełniało się rewersy, które były przekazywane pocztą lub faksem do centrali. Użytkownicy mieli dostęp do skomputeryzowanych centralnych katalogów czasopism oraz indeksów.

Oprogramowanie systemu składało się z następujących modułów:

- komunikacyjnego;
- przyjmującego;
- przetwarzającego;
- przesyłającego;
- zarządzającego.

Od 1997 r. brak jakichkolwiek informacji na temat dalszej działalności systemu.

3.4. System JASON

Czynnikiem, który spowodował rozwój systemu JASON (Journal Articles Send on Demand), był znaczny przyrost wykorzystywania czasopism w bibliotekach szkół wyższych Północnej Nadrenii – Westfalii oraz w innych bibliotekach naukowych, do których należą:

²⁴ Z. Żmigrodzki: *Projekt EDIL – międzynarodowej wymiany elektronicznej informacji tekstowej*. „Przegląd Biblioteczny” 1996 nr 1 s. 44.

²⁵ Tamże, s. 42.

- Centralna Biblioteka Medycyny w Kolonii²⁶,
- Niemiecka Centralna Biblioteka Rolnicza w Bonn²⁷,
- Reńska Biblioteka Krajowa w Koblencji²⁸,
- Biblioteka Uniwersytetu w Trewirze²⁹.

Programowanie systemu odbywało się w Bibliotece Uniwersytetu w Bielefeld i Bibliotece Uniwersytetu w Dortmundzie. Tworzeniem bazy danych i rozwojem procesu zamawiania zajęto się w Bielefeld, natomiast Uniwersytet w Dortmundzie prowadził rozwój procedur skanowania dokumentów i dostarczaniem oprogramowania.

Wdrażanie systemu JASON rozpoczęto w listopadzie 1993 r. w bibliotekach uniwersytetów w Bielefeld, Dortmundzie i Münsterze. W 1994 r. zdecydowano o rozszerzeniu systemu ekspresowego dostarczania JASON na biblioteki wszystkich uniwersytetów regionu Północnej Nadrenii-Westfalii.

Opierając się na danych zawartych w niemieckiej bazie (Zeitschriftendatenbank) znajdującej się w Berlinie, użytkownicy bibliotek mogą przy użyciu komunikacji elektronicznej (e-mail) zamawiać artykuły z czasopism tam zawartych. Po otrzymaniu zamówienia biblioteka gwarantuje dostarczenie materiałów w przeciągu 24 godzin. W systemie są wykorzystywane zarówno klasyczne metody dostarczania dokumentów, jak i metody elektronicznej dystrybucji, które umożliwiają zamówienie potrzebnych materiałów i przesłanie ich bezpośrednio na komputerowe stanowisko pracy użytkownika³⁰.

Od 1998 r. system JASON funkcjonuje w ramach systemu SUBITO³¹.

Zamawianie dokumentów. Podstawą tej części procesu są bazy zlokalizowane na twardych dyskach lub CD-ROM-ach, zawierające dane bibliotek członkowskich dostępne w ich sieciach (do wprowadzania na nośniki komputerowe tekstu służy oprogramowanie MEDEA³²). Dane te są kopiowane z ZDB³³ w Berlinie. Na ich

²⁶ Deutschen Zentralbibliothek für Medizin in Köln.

²⁷ Deutschen Zentralbibliothek für Landbauwissenschaften in Bonn.

²⁸ Rheinische Landesbibliothek Koblenz.

²⁹ Universitätsbibliothek Trier.

³⁰ K. W. Neubauer: *Express Ordering and Delivering System of Journal Articles: JASON NRW*. „Libri”, 1994 Vol. 44 nr 4 s. 388.

³¹ E. Petrović: *System elektronicznego dostarczania dokumentów (artykułów z czasopism) JASON w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. „Bibliotekarz” 1999 nr 10 s. 9.

³² *Bibliotekarstwo...*, s. 290.

³³ ZDB – German serials database – bibliographical and holdings information.

podstawie jest budowana baza używająca systemu zatwierdzającego wybór oraz program wyszukiwania w części przeznaczony do składania zamówień. Dostęp do tych części może być instalowany dla całej biblioteki czy uniwersytetu, ale istnieje także możliwość limitowania na specjalny numer stanowiska pracy.

Użytkownicy lub pracownicy biblioteki mają swobodny dostęp do bazy na potrzeby wyszukiwania pozycji bibliograficznych. Aby używać zintegrowanych funkcji wyszukiwawczych, komputer musi być podłączony do Internetu. Uaktualnianie bazy polega na wytworzeniu nowej Centralnej Bazy w Berlinie i baz składowych tworzonej w Bielefeld, rozsyłanych na podstawie zamówień do innych bibliotek. Aktualizacja odbywa się dwa razy w roku, ale częstotliwość może być zmieniona, jeśli wystąpią jakieś problemy.

Czasopisma, które mogą być zamawiane, są wyszczególnione poprzez interfejs bazy. Użytkownicy mają dostęp do maski formularza zamówień, na której są wyszczególnione informacje bibliograficzne dotyczące artykułu i dane personalne, jak np. nazwisko, adres e-mail, numer telefaksu i adres docelowy.

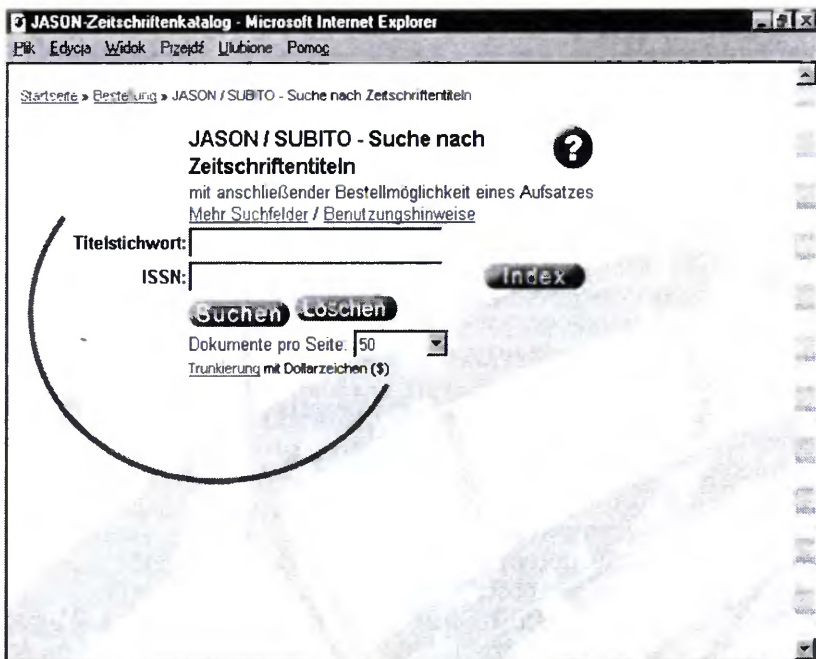
W systemie JASON dostępnych jest pięć metod wysyłania zamówień:

1. Standardowe wysyłanie wiadomości bezpośrednio do użytkownika lub biblioteki.
2. Pocztą elektroniczną na stanowisko pracy użytkownika.
3. Pocztą elektroniczną do użytkownika, którego konto zlokalizowane jest na serwerze biblioteki.
4. Pocztą elektroniczną do biblioteki oferującej drukowanie materiałów.
5. Telefaksem.

Wybór metody wysyłania zależy od lokalnych możliwości zamawiania i dostarczania dokumentów przez bibliotekę. Te informacje zawarte są w parametrach plików i analizowane przez system, kiedy zamawiany jest artykuł. System oferuje więc maski odnośnie trybu wysyłania z „domowej biblioteki” i z biblioteki, która będzie dostarczała specjalne artykuły z czasopism.

W styczniu 1994 r. w Bibliotece Uniwersytetu w Bielefeld opracowano bazę danych artykułów z czasopism, która nosi nazwę JADE (Journal Articles and Abstracts Database). Obejmuje ona 5 mln artykułów z 15 tys. czasopism. Kryteria wyszukiwawcze to: tytuł lub słowa kluczowe w abstrakcie, autor i tytuł, numer ISSN lub data publikacji.

Stronę internetową systemu JASON przedstawia rys. 5.

Rys. 5 Strona systemu JASON
(źródło: <http://www.ub.unibielefeld.de/metahtml/jaso1.html>)

Dostarczanie dokumentów. Ta część pracy systemu w dalszym ciągu się rozwija. Biblioteki coraz częściej wykorzystują pocztę elektroniczną. W bibliotekach dane z zamówienia, są drukowane wraz z informacją bibliograficzną o żądanym artykule oraz lokalizacją czasopisma. Jeśli są wybrane elektroniczne metody wysyłania, zamówiony artykuł jest skanowany. Proces ten trwa 2 lub 3 sek./str., wykorzystując nowoczesne technologie skanowania. W tym czasie mieści się również kompresja danych, która jest niezbędna, aby uniknąć transferu dużych pakietów danych przez Internet. Na podstawie umowy biblioteki wysyłają kompletne dane na serwer FTP, aby biblioteka zamawiająca mogła wykorzystać transfer plików. Jeśli wybraną metodą jest standardowa poczta lub telefaks, kopie są wysyłane bezpośrednio do odbiorcy. Transfer plików może odbywać się również nocą, co eliminuje przeciążenia połączeń internetowych pomiędzy bibliotekami.

Jeśli artykuł z czasopisma nie może być natychmiast przesłany, program wyświetla krótką informację. Oprogramowanie wysyła tę

notatkę do użytkownika lub automatycznie przesyła zamówienie do innej biblioteki³⁴.

Powiązania pomiędzy zamawianiem i dostarczaniem dokumentów. Każda biblioteka, która posiada komputer typu PC z podłączeniem do Internetu, może korzystać z systemu zamawiania, nawet jeśli nie posiada zaplecza technicznego dla elektronicznego dostarczania dokumentów. Wszystkie biblioteki uniwersyteckie Północnej Nadrenii-Westfalii stworzyły sieć komputerów PC w 1994 r. Mogą więc wysyłać i otrzymywać pocztę przez system zamówień. Jeśli któraś z bibliotek nie posiada systemu elektronicznego dostarczania, wysyłanie artykułów odbywa się przy użyciu tradycyjnej poczty lub telefaksu.

Wymagania techniczne. Aby wykorzystać należycie możliwości systemu JASON, biblioteka potrzebuje:

- stanowisk pracy z komputerami typu PC,
- drukarkę laserową,
- skaner i oprogramowanie do niego,
- połączenie z Internetem i serwerem FTP,
- dysk twardy o pojemności minimum 1 GB.

Według uchwały Ministerstwa Szkolnictwa i Nauki z 21 października 2002 r. od 1 stycznia 2003 r. wszystkie usługi systemu JASON są scalone.

Zmiany to:

- jeden system komend wykluczający różnice pomiędzy JASON Fast Supply Service, JASON Special Libraries oraz JASON Interlibrary Loan, artykuły z czasopism są dostarczane możliwie szybko, użytkownik jest informowany o terminie dostawy;
- dwa tryby dostarczania zamówionych dokumentów: wersja wydrukowanej, z którejś z Bibliotek lub wersja elektroniczna dostarczana przez serwer WWW;
- standardowa cena: 1,50 euro;
- dogodne terminy płatności za dostarczone dokumenty: wszystkie opłaty są automatycznie sumowane na koncie wypożyczeń, należy je uregulować w przeciągu czterech tygodni³⁵.

JASON w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego. JASON, jako jedyny system elektronicznego dostarczania dokumentów,

³⁴ P. Smith: *Different Organisational Forms for InterLibrary Loans and electronic Document Delivery – the Examples of ION and the North-Rhine Westfalian Urgent Order System (JASON)*. „Libri”, 1994, Vol. 44 nr 4 s. 381-387.

³⁵ <http://www.ub.uni-bielefeld.de/metahtml/jaso1.html> (19. 01. 2003).

powstały przy współpracy kilku bibliotek, był udostępniany w Polsce.

7 sierpnia 1997 r. dyrektorzy bibliotek: Uniwersytetu w Bielefeld i Uniwersytetu Warszawskiego podpisali umowę o współpracy. W tym samym roku Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie uzyskała możliwość zamówienia 628 artykułów z czasopism zagranicznych zawartych w bazie systemu. W latach 1998-1999 liczba ta zwiększyła się o dalsze 82 pozycje. W nabyciu systemu pomogli:

- Deutsches Bibliotheksinstitut,
- Arbeitsgemeinschaft der Universitätsbibliotheken Nordhein – Westfalen³⁶.

Po otrzymaniu zamówienia z Warszawy, pracownicy Uniwersytetu w Bielefeld skanowali dany artykuł i przesyłali go pocztą elektroniczną w postaci samorozpakowującego się pliku. Jeden plik składał się z około 10 plików z rozszerzeniem tif, a każdy z nich zawierał od 1 do 2 stron artykułu. System ten cieszył się dużym zainteresowaniem zarówno ze strony pracowników naukowych Uniwersytetu, jak i studentów. W ciągu 12 miesięcy (to jest do końca marca 1999 r.) wykorzystano 90% przyznaných numerków. System JASON nie jest bibliografią zawartości czasopism, dlatego od użytkowników wymagane było posiadanie dokładnego opisu bibliograficznego zamawianego artykułu.

Systemy takie jak JASON są nieuniknione, ale w dalszym ciągu wiążą się z dużymi kosztami, na które nie stać polskich bibliotek, a nie wszystkie z nich mogą liczyć na sponsorów³⁷.

Wysokie koszty, które Biblioteka ponosiła w związku z korzystaniem z systemu JASON, wymusiły na dyrekcji instytucji rezygnację z tej usługi. Współpraca z Uniwersytetem w Bielefeld wygasła w 2000 r.³⁸.

3.5. System SUBITO

W 1994 r., z inicjatywy Niemieckiego Ministerstwa ds. Nauki i Oświaty, przewodniczącego konferencji ministrów kultury krajów związkowych oraz środowiska uniwersyteckich bibliotekarzy, rozpoczęto wdrażanie projektu SUBITO. System w całości został urucho-

³⁶ E. Petrović: *System elektronicznego dostarczania...*, s. 10.

³⁷ Tamże, s. 11.

³⁸ <http://www.buw.uw.edu.pl/bibluw/sprawozdania/spr/spr2000.htm> (19.01.2003).

miony 27 listopada 1997 r. W celu dalszego, stopniowego rozwoju systemu powołano wspólną komisję federalno-związkową, tworząc 4 zespoły robocze i 1 grupę, która zajęła się rozwiązywaniem problemów prawa autorskiego i kwestii ekonomiczno-finansowych³⁹.

SUBITO jest cieszącym się największym powodzeniem systemem dostarczania dokumentów w Niemczech. Jego celem jest szybki i bezpośredni dostęp do zasobów biblioteki z własnego miejsca pracy. Dzięki systemowi online można zamówić wybraną literaturę. Charakterystycznym jest, że SUBITO jest opierającą się wyłącznie na Internecie formą zamówień i poszukiwań dokumentów, którą użytkownik ma do dyspozycji. Od września 1999 r., obok zamawiania artykułów z czasopism przez SUBITO, można również zamawiać książki (pod warunkiem zwrotu) oraz ich części jako kopie.

W 1999 r. Związek Zawodowy SUBITO (subito-Arbeitsgemeinschaft, w skrócie subito-Ag) przekształcono w GbR (Gesellschaft bürgerlichen Rechts)⁴⁰.

Po założeniu Subito-Ag dostawcy materiałów do systemu założyli firmę, która jest odpowiedzialna za jego rozwój. Podstawą działalności firmy jest umowa, która reguluje prawa i obowiązki współników czyli bibliotek uczestniczących. Kierownictwo sprawuje Biblioteka Informacji Technicznej w Hanowerze. Elastyczność i kształtowanie norm prawnych sprawia, że oferta kierowana do użytkownika jest realizowana sprawnie i daje wymierne korzyści. Siedzibą firmy, która do marca 2000 r. znajdowała się w Niemieckim Instytucie Bibliotecznym, została przeniesiona do Niemieckiego Ministerstwa ds. Nauki i Oświaty w Berlinie. Przez 6 lat system otrzymywał dofinansowanie z Ministerstwa. Obecnie Sabito-Ag jest jednostką samofinansującą się. Właścicielem firmy jest Uwe Rosemann, dyrektor Biblioteki Informacji Technicznej w Hanowerze⁴¹.

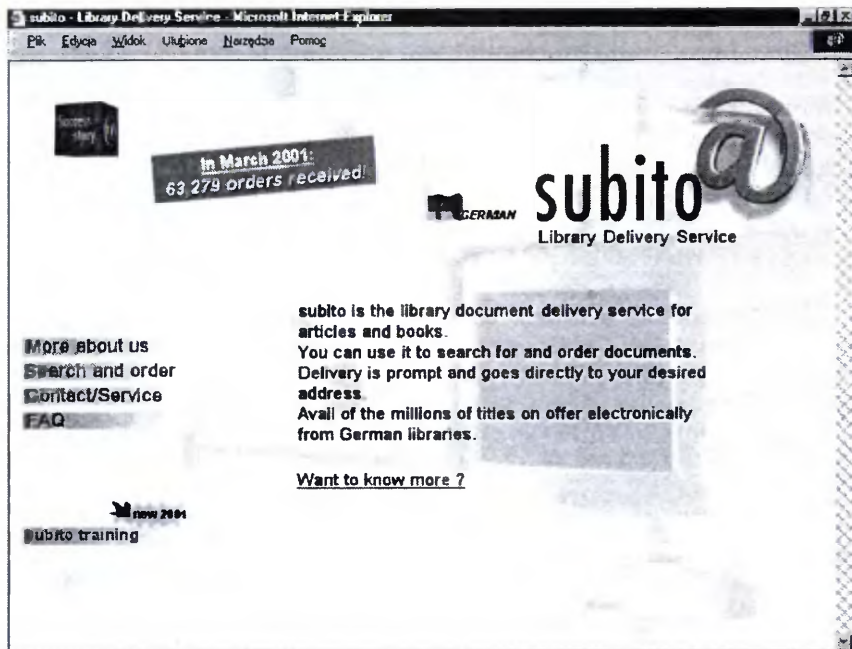
Nowość i innowacyjność w SUBITO wiąże się z gwarancją postępu i posiadaniem technicznie nowoczesnej platformy sprzętowej. Zapewnia dostarczanie dokumentów w dwóch trybach:

- normalnej dostawy elektronicznej trwającej najdłużej do 72 godz.,
- szybkiej dostawy trwającej do 24 godz.

³⁹ Z. Żmigrodzki: *Elektroniczny przekaz dokumentów: projekt SUBITO*. Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej, 1996 Vol. 4 nr 1 s. 40.

⁴⁰ T. Braun-Gordon: *Subito – Lieferdienst der Bibliotheken*, 2001 s. 5.

⁴¹ Tamże, s. 6.

Rys. 6. Strona domowa systemu SUBITO
(źródło: <http://www.subito-doc.de>)

Dostawa dokumentów może być realizowana za pośrednictwem:

- poczty elektronicznej (e-mail),
- Internetu,
- tradycyjnej poczty,
- faksu.

Istnieje możliwość wyboru sposobu dostarczania. Przy dostawie za pośrednictwem e-maila lub Internetu można wybrać formę dokumentów. Dostawa następuje bezpośrednio na adres użytkownika. W przypadku niemożności realizacji zamówienia przez daną bibliotekę, system przesyła wiadomość na konto⁴².

Przy budowie systemu SUBITO kierowano się w szczególności możliwością wykorzystania go przez studentów i pracowników naukowych uczelni. W późniejszym okresie umożliwiono dostęp do systemu także osobom prywatnym w kraju i za granicą, firmom, użytkownikom komercyjnym.

⁴² Tamże, s. 7.

Od wszystkich kopii, które trafiają do użytkownika, w ramach elektronicznej dostawy, biblioteka musi uiścić opłaty. Podstawę w tej kwestii stanowi umowa między bibliotekami niemieckimi i Verwertungsgesellschaft Wort (VG Wort). W przygotowywanej wersji systemu, będzie istniała możliwość zapłaty za dostarczone materiały poprzez Subito-Ag.

Obecnie z SUBITO związanych jest 26 bibliotek, które dostarczają dokumenty. Należą do nich:

1. Uniwersytecka Biblioteka w Augsburgu
2. Niemiecka Centralna Biblioteka Rolnicza w Bonn
3. Biblioteka Uniwersytecka w Brunzwiku
4. Biblioteka Uniwersytecka i Państwowa w Bremie
5. Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Getyndze
6. Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Hamburgu
7. Biblioteka Uniwersytetu i TIB w Hanowerze
8. Wyższa Szkoła Medyczna w Hanowerze
9. Biblioteka Uniwersytecka w Karlsruhe
10. Niemiecka Centralna Biblioteka Ekonomiczna w Kolonii
11. Niemiecka Centralna Biblioteka Medyczna w Kolonii
12. Biblioteka Uniwersytecka w Konstancji
13. Bawarska Biblioteka Państwowa w Monachium
14. Biblioteka Uniwersytecka w Regensburgu
15. Uniwersytecka i Regionalna Biblioteka w Saarbrücken
16. Biblioteka Państwowa w Berlinie
17. Biblioteka Uniwersytetu Humboldta w Berlinie
18. Miejska i Uniwersytecka Biblioteka we Frankfurcie nad

Menem

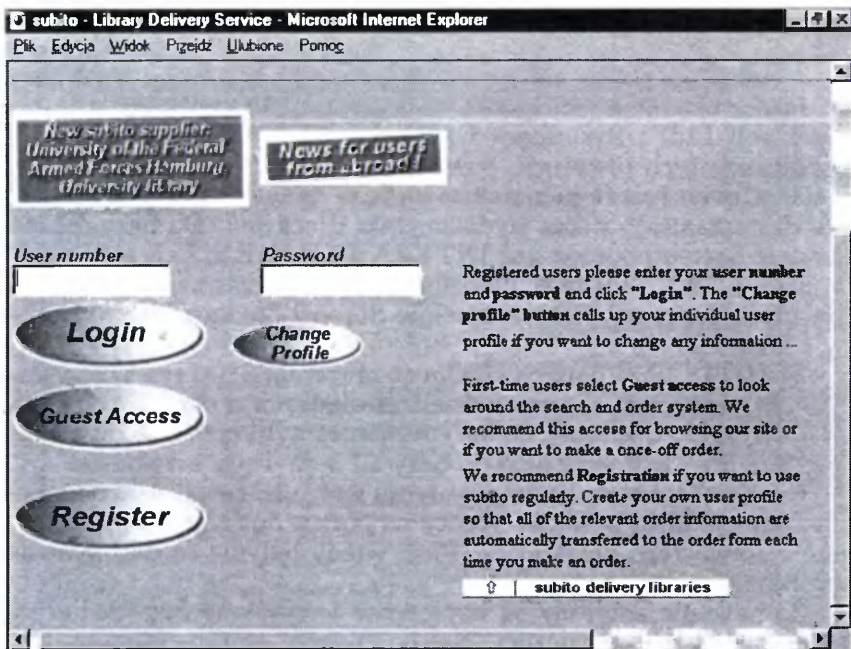
19. Uniwersytecka i Regionalna Biblioteka w Halle
20. Biblioteka Uniwersytecka w Kaiserslautern
21. Biblioteka Uniwersytecka w Moguncji
22. Biblioteka Uniwersytecka w Mannheim
23. Regionalna Biblioteka Wirtembergii w Stutgarcie
24. Biblioteka Uniwersytecka w Tübingen
25. Austriacka Centralna Biblioteka Fizyczna w Wiedniu
26. Austriacka Centralna Biblioteka Medyczna w Wiedniu⁴³.

Aby można było korzystać z systemu SUBITO, należy się do niego zalogować. Internetową stronę logowania przedstawia rys. 7.

W poszukiwaniu artykułu lub książki można skorzystać z następujących baz:

- *International Articles Service* (ADI), kryteria wyszukiwawcze to: autor, tytuł, rok publikacji, temat, numer ISSN, wydawca. Baza ta zawiera ponad 7 mln artykułów od 1992 r.

⁴³ <http://www.subito-doc.de> (13.I.2003).

Rys. 7. Strona logowania do systemu SUBITO
(źródło: <http://www.subito-doc.de>)

- *Serials Database (ZDB)*, kryteria wyszukiwawcze to: tytuł czasopisma, słowa kluczowe z tytułu czasopisma, numer ISSN, autor, itd. Baza ta zawiera tytuły czasopism oraz częstotliwość ich ukazywania się ze wskazaniem lokalizacji w bibliotekach. Baza nie zawiera artykułów.
- *Books catalogues*, kryteria wyszukiwawcze to: autor, tytuł, rok publikacji, numer ISBN, wydawca, itd. Poprzez katalog można zamawiać monografie, prace wielotomowe i dysertacje naukowe⁴⁴.

Po złożeniu zamówienia jest ono e-mailem wysyłane do biblioteki, aby je zrealizować. Najpóźniej w przeciągu 72 godz. otrzymuje się zamówione dokumenty.

W przyszłości SUBITO ma spełniać rolę kompletnego serwisu naukowego. Rozważana jest możliwość wprowadzenia funkcji rezygnacji z zamówienia bez podania przyczyny oraz stworzenia serwisu elektronicznych dokumentów⁴⁵.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ T. Braun-Gordon: *Subito – Lieferdienst...*, s. 30.

3.6. System UnCover

Firma UnCover jest spółką joint venture pomiędzy firmą B. H. Blackwell Ltd. i Systemem CARL Inc⁴⁶. W 1989 r., w wyniku współpracy tych instytucji, powstał serwis dostarczania dokumentów UnCover. Jest to pełnotekstowa baza danych bieżących artykułów dostarczanych przez wydawnictwo Blackwell. Do bazy można uzyskać dostęp poprzez sieć INTERNET, JANET, IXI, AARNET oraz TELNET. UnCover umożliwia przegląd czasopism prenumerowanych przez największe uczelnie Stanów Zjednoczonych, Europy i Australii.

W 1999 r. baza danych UnCover zawierała 8800 tys. artykułów z 18 tys. czasopism z różnych dziedzin wiedzy oraz około 5 tys. cytowań. Artykuły docierały do bazy w tym samym czasie co do bibliotek. Dziennie wprowadzano do bazy od 3 do 4 tys. artykułów.

Cechą charakterystyczną systemu jest fakt, że użytkownik okazjonalny nie musi posiadać licencji na dostęp do bazy. Może skorzystać z „otwartego dostępu”⁴⁷. Płaci wtedy jedynie za dostarczenie wybranego dokumentu.

Zamawiane artykuły są kopiowane i wysyłane faksem lub na adres poczty elektronicznej. Kiedy zostanie złożone zamówienie, należy podać numer faksu lub adres poczty elektronicznej, wtedy system automatycznie prześle dokumenty. Dokumenty są dostarczane w ciągu 24 godz. na całym świecie. Indeks można przeszukiwać za pomocą następujących kryteriów: autor, tytuł, słowa kluczowe i spis treści.

Dodatkowe świadczenia prowadzone przez system UnCover to:

- *UnCover Reveal* – użytkownicy systemu, posiadający do niego stały dostęp, mogą tworzyć listę tytułów czasopism, które ich interesują. Kiedy kolejna partia czasopism jest wprowadzana do bazy, system automatycznie wysyła kopie spisów treści czasopism zawartych w profilu użytkownika. Takie profile można również stworzyć w odniesieniu do artykułów. Użytkownik określa strategię poszukiwań, następnie raz w tygodniu system przesyła faksem lub e-mailem wyszukane według profilu dokumenty. W swoim profilu użytkownik może wykorzystać ponad 50 czasopism oraz przechowywać 25 strategii wyszukiwań.
- *UnCover Single Order Source (SOS)* – pozwala na zamówienie dokumentów z 18 tys. indeksowanych w bazie czasopism. Pracownicy UnCover wykorzystują tę usługę do lokalizacji cytowań

⁴⁶ Materiały informacyjne systemu UnCover.

⁴⁷ Open Access.

Rys. 8. Strona domowa systemu Ingenta
(źródło: <http://www.ingenta.com>)

przesłanych w zamówieniu oraz do wysyłania na nie odpowiedzi. Zamówienia można wysłać poprzez faks, pocztę elektroniczną, telefon oraz tradycyjną pocztę.

- *UnCover Express* – zapewnia dostęp do pełnych wersji artykułów, kiedy istotną rolę odgrywa czas. Baza ta jest integralną częścią systemu przesyłającą materiały w przeciągu godziny. Zawiera ponad 200 tys. artykułów i standardowy wielodziedzinowy indeks.

Jak wcześniej wspomniano, przeszukiwanie serwisu UnCover jest bezpłatne. Opłaty pobierane są za dostarczone artykuły.

14 stycznia 2000 r. serwisy UnCover i Ingenta ogłosiły fuzję. Pomimo zmian w strukturach obu systemów użytkownik z łatwością zaznajomi się z obsługą nowych interfejsów. Obecnie serwis Ingenta udostępni:

- ponad 5400 pełnotekstowych publikacji online,
 - ponad 26 000 innych publikacji.
- Dociera do globalnego odbiorcy w postaci:
- ponad 190 profesjonalnych akademickich wydawców,

- ponad 10 tys. akademickich, naukowych i korporacyjnych bibliotek i instytucji, w sumie posiadających ok. 25 mln użytkowników na całym świecie,
- ponad 3 mln miesięcznie odwiedzin na stronach serwisu⁴⁸.

3.7. Sposoby dostarczania dokumentów przez konsorcja wydawców czasopism

Obok systemów elektronicznego dostarczania dokumentów tworzonych w większości przez konsorcja biblioteczne lub ściśle z nimi współpracujące, serwisy takie tworzą również wielkie koncerny wydawnicze. W swych ofertach posiadają one zarówno usługi dostarczania dokumentów drogą elektroniczną, jak i tradycyjnej subskrypcji w postaci drukowanej. W polskiej rzeczywistości serwisy tego typu cieszą się większą popularnością niż inne podobne. Wynika to zapewne z faktu, iż polskie biblioteki już od dłuższego czasu gromadzą czasopisma wydawane przez te konsorcja. W związku z tym chętnie przyjmują serwisy tworzone przez wydawców.

Ze sposobami dostarczania dokumentów przez konsorcja wydawnicze ściśle wiąże się zagadnienie czasopism elektronicznych⁴⁹.

3.7.1. Działalność Firm Swets & Zeitlinger oraz Blackwell Ltd

Wydawnictwo Swets & Zeitlinger. W 1901 r. Adrian Swets i Heinrich Zeitlinger uruchomili w Amsterdamie księgarnię specjalizującą się w sprzedaży wydawnictw naukowych. H. Zeitlinger odszedł z firmy w 1902 r., jednak jego nazwisko pozostaje wizytówką jej działalności. Rodzina A. Swetsa pomyślnie kontynuuje rozwój przedsiębiorstwa i jest jego głównym akcjonariuszem. Firma Swets & Zeitlinger bardzo szybko stała się znana na świecie jako instytucja dostarczająca bibliotekom dokumenty. W latach trzydziestych XX w. powiększono firmę o dział kontaktów z wydawcami czasopism. Wkrótce firma z typowo księgarskiej przekształciła się w przedsiębiorstwo dostarczające czasopism w subskrypcji. Szybki rozwój serwisu spowodował, iż w krótkim czasie stał się on głównym kierunkiem działalności firmy. Obecnie Swets & Zeitlinger jest najwięk-

⁴⁸ <http://www.igenta.com> (19.01.2003).

⁴⁹ J. Rowley: *The question of electronic journals*. „Library Hi Tech”, 2000, Vol. 18 nr 1 s. 46-54.

Swets & Zeitlinger Publishers - Mozilla

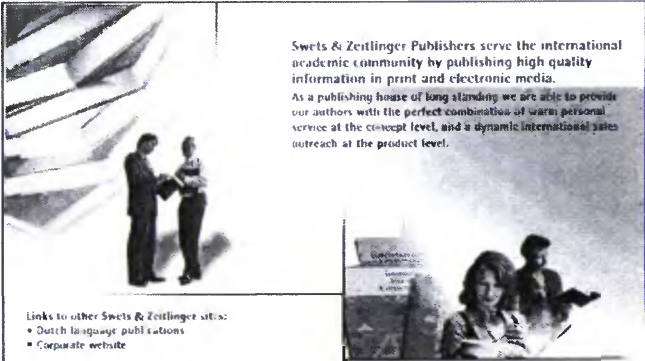
SWETS & ZEITLINGER PUBLISHERS

Home
 About us
 Contacts
 Journals
 Books
 Electronic products
 What's new

Search the site

 OK

Welcome!

Swets & Zeitlinger Publishers serve the international academic community by publishing high quality information in print and electronic media.

As a publishing house of long standing we are able to provide our authors with the perfect combination of warm personal service at the concept level, and a dynamic international sales outreach at the product level.

Links to other Swets & Zeitlinger sites:
 • Dutch language publications
 • Corporate website

SWETS & ZEITLINGER Copyright Swets & Zeitlinger Inc. 2000

Rys. 9. Strona domowa Swets & Zeitlinger Publishers
 (źródło: <http://www.szp.swets.nl/szp/frameset.htm>)

szym tego typu serwisem w Europie i jednym z największych na świecie. Rozwój Swets Subscription Service⁵⁰ spowodowany był faktem, iż system działał lokalnie, blisko użytkowników bibliotek. Zachęciło to kierownictwo do kontynuacji rozwoju firmy na świecie oraz do planowania przyszłości. Ponieważ ta gwałtowna ekspansja spowodowała konieczność znalezienia większej siedziby, w 1968 r. firma przeniosła się do Lisse w Holandii, 30 kilometrów od Amsterdamu. W tym czasie rozwijały się również inne działy firmy. Przykładem mogą być:

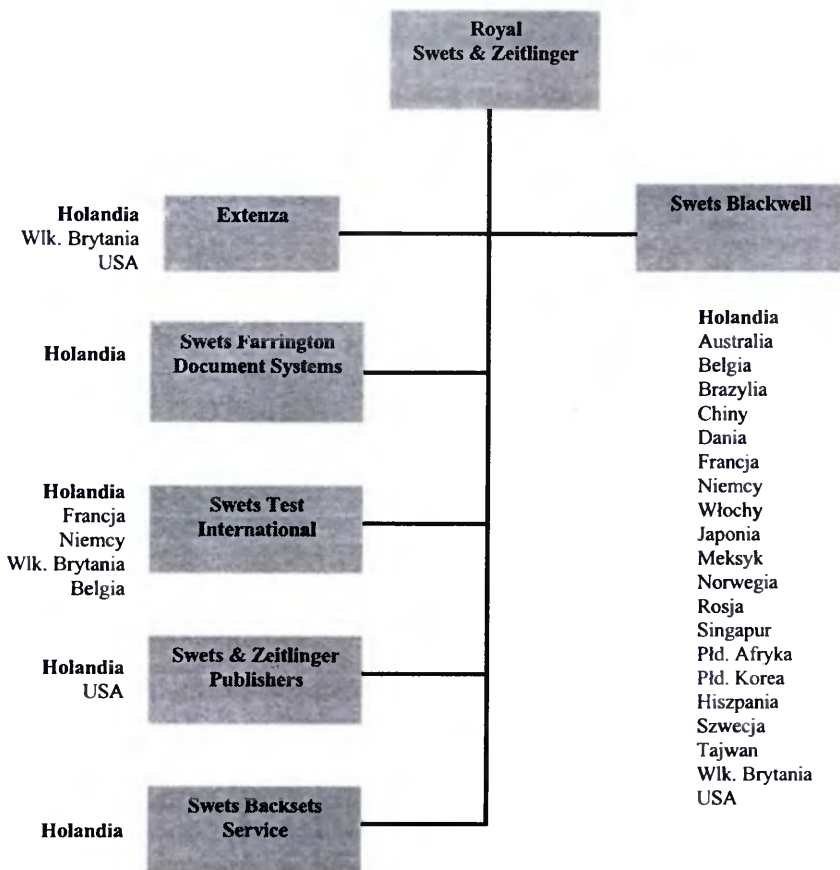
- *Swets Test Services*⁵¹ – tworzy testy psychologiczne,
- *Swets Document Systems*⁵² – zajmuje się „mikromagazynowaniem” informacji.

Swets & Zeitlinger jest ogólnoswiatową organizacją zaznaczającą swoją obecność w obszarach działalności wydawniczej, zarządzania dokumentami, serwisów informacyjnych i zaopatrywania biblio-

⁵⁰ Obecnie jest to serwis Swets Blackwell.

⁵¹ Obecnie Swets Test Publishers.

⁵² Obecnie Swets Farrington Document Systems.

Rys. 10. Struktura organizacyjna firmy Swets & Zeitlinger
 (źródło: <http://www.swets.nl/oc.htm>)

tek w publikacje naukowe. Główna siedziba firmy znajduje się w Lisse w Holandii. Cała firma dzieli się na pięć komórek oraz Swets Blackwell:

- *Extenza* – to „najmłodszy” dział firmy. Poprzez wiedzę i doświadczenie pomaga wydawcom w sprawnym funkcjonowaniu ich firm. Wspiera wydawców, którzy zaczynają lub planują rozpoczęcie działalności w zakresie dystrybucji, marketingu, promocji elektronicznych wydawnictw⁵³.

⁵³ <http://www.swets.nl/swets/show?id=42067> (19.01.2003).

Rys. 11. Strona domowa firmy Swets & Zeitlinger
(źródło: <http://www.swets.nl>)

- *Swets & Zeitlinger Publishers* – wydaje ponad 40 angielskojęzycznych czasopism naukowych z zakresu edukacji, inżynierii, nauk humanistycznych, nauk społecznych, językoznawstwa i psychologii. Dodatkowo firma wydaje niemieckojęzyczne wydawnictwa z zakresu psychologii, psychiatrii i edukacji.
- *Swets Backsets Service* – dział subskrypcji czasopism, który współpracuje zarówno z instytucjami, jak i osobami prywatnymi w kompletowaniu i uzupełnianiu zbiorów czasopiśmienniczych poprzez regularne dostarczanie tychże wydawnictw.
- *Swets Farrington Document Systems* – oferuje dostarczanie dokumentów na dyskach optycznych i mikrofilmach.
- *Swets Test International* – publikuje wyniki badań prowadzonych w całej Europie z zakresu opieki medycznej, edukacji i zarządzania zasobami ludzkimi. Komórka ta posiada swoje biura we Francji, Niemczech, Holandii i Wielkiej Brytanii⁵⁴.

Jak wspomniano na początku rozdziału, firma Swets & Zeitlinger wydaje ponad 40 angielskojęzycznych czasopism. Od niedawna

⁵⁴ <http://www.swets.nl> (13.I.2003).

wszystkie te czasopisma wydawane są również w wersji elektronicznej. Pierwsze czasopismo, pod tytułem „English Study”, zostało wydane w 1919 r. i ukazuje się do dzisiaj. Na przestrzeni lat program wydawania czasopism bardzo się rozwinął i kierunek ten jest kontynuowany.

Niedawno firma Swets & Zeitlinger nabyła wydawnictwo A. A. Balkema, które publikuje rocznie prawie 100 książek i czasopism, z takich dziedzin jak: inżynieria lądowa, nauki o Ziemi, astronomia, nauki społeczne. Swets Publishers Service tworzy obecnie nowy elitarny program „kompletowania książek i czasopism”. Ta sama komórka w 1997 r. wprowadziła na rynek Annoted Bibliography for English Studies. Początkowo była ona wydawana na dyskach optycznych, ale w 1999 r. została przeniesiona do sieci Internet.

Rysunek 11 przedstawia stronę domową działu Swets & Zeitlinger Publishers.

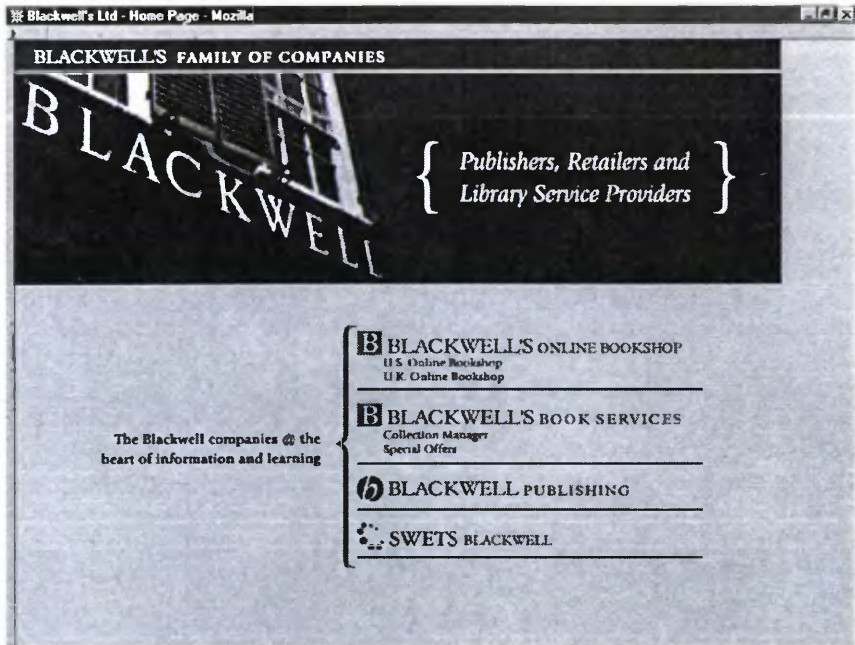
W marcu 2000 r. powstał serwis Swets Blackwell Integrates Systems and Services. Zostanie on omówiony w dalszej części rozdziału.

Wydawnictwo Blackwell Ltd. 1 stycznia 1879 r. Benjamin Henry Blackwell otworzył księgarnię w centrum akademickim Oxfordu. Stopniowo zbierał 700 książek na temat starożytnej i nowoczesnej literatury. Wydawnictwo rozwijało się bardzo dobrze, zaopatrując w podręczniki nie tylko studentów Uniwersytetu w Oxfordzie, ale również licznych innych uczelni. W 1913 r. Wydawnictwo Blackwell otworzyło 12% obecnej ilości rachunków na subskrypcję czasopism. W 1929 r. Blackwell's uruchomił oddział w Bristolu i od tego czasu stopniowo obejmował wszystkie miasta uniwersyteckie w Wielkiej Brytanii. Obecnie wydawnictwo posiada ponad 80 księgarni w Wielkiej Brytanii od Aberdeen do Exeter, włączając w to sklep „London Flagship”. W samym Oxfordzie wydawnictwo prowadzi 5 księgarni, z główną „Norrington Room”, otwartą w 1966 r. Obszerne pomieszczenie w suterenie księgarni zawiera około 160 tys. książek⁵⁵.

W 1913 r. lista wydawnictw Blackwella obejmowała 400 tytułów. Po wojnie Basil Blackwell rozszerzył tę listę o wydawnictwa z takich dziedzin, jak: biografia, historia, religia, naukoznawstwo, technologia, a także poezja. W 1920 r. powstał dział zajmujący się wydawaniem podręczników szkolnych.

Dzisiaj Wydawnictwo Blackwell cieszy się międzynarodową opinią wydawnictwa społeczności akademickiej, które specjalizuje się w publikowaniu skryptów akademickich, profesjonalnych wydawnictw ciągłych i interakcyjnego oprogramowania. Drukowane i elek-

⁵⁵ <http://www.blackwell.com> (13.I.2003).

Rys. 12. Strona domowa Wydawnictwa Blackwell
(źródło: <http://www.blackwell.com>)

troniczne wydawnictwa obejmują takie dziedziny nauki, jak: nauki humanistyczne, społeczne, business i technologie informacyjne⁵⁶.

W 1975 r. Wydawnictwo Blackwell nabyło firmę Richard Abel Inc., która była największym na świecie dostawcą wydawnictw dla bibliotek akademickich. Powstała firma Blackwell North America. W 1989 r. do tej grupy przyłączył się także James Bennett Library Services z Sydney. Dzisiaj ta brytyjsko-amerykańska organizacja pod nazwą Blackwell's Book Services ma swoje siedziby w Oxfordzie, Portland, Oregonie i New Jersey. Specjalizują się w dostarczaniu książek, bibliografii i serwisów do 15 tys. akademickich, naukowych i fachowych bibliotek w 120 krajach świata.

Podstawowe działy i usługi Wydawnictwa Blackwell:

- *Blackwell's Online Bookshop* – jest częścią sieci księgarń. Powstała w 1997 r. księgarnia online oferuje obecnie około 1,5 mln. tytułów dostępnych do zamówienia przez Internet z opcją pozwalającą na szybkie wyszukiwanie. Dzięki niej każda książka może być znaleziona w przeciągu sekundy.

⁵⁶ Tamże.

Rys. 13. Strona domowa serwisu Swets Blackwell
(źródło: <http://www.swetsblackwell.com>)

- *Blackwell Scientific Publications* – dział założony w 1939 r., specjalizujący się w publikowaniu wydawnictw z medycyny. Obecnie dział wydaje rocznie 125 czasopism i ponad 160 tytułów książek, których lista zawiera w przybliżeniu 2 tys. pozycji. Oprócz medycyny dział specjalizuje się również w zagadnieniach związanych z pielęgniarstwem i pokrewnych zdrowiu, naukach społecznych, naukach o Ziemi, budownictwie, inżynierii, rolnictwie i rybołówstwie. Posiada biura w Paryżu, Berlinie, Massachusetts, Tokio i Oxfordzie⁵⁷.
- *Blackwell's Book Services* – serwis dostarczający książki i bibliografie bibliotekom na całym świecie. Wydawnictwo regularnie kontaktuje się z ponad 40 tys. wydawców. Niedawno w ramach serwisu utworzono Collection Manager, rewolucyjną bazę danych w sieci, która bardzo pomogła bibliotekom w zwiększeniu dostępu do nowych tytułów. Ponad 2000 użytkowników Blackwell's Book Services korzysta z Collection Manager.

⁵⁷ Tamże.

- *Print Subscription Services* – serwis informacyjny Blackwell's umożliwia bibliotekom konwersję dokumentów na różne formaty – zarówno dla wersji drukowanej, jak i elektronicznej. Pozwala wszystkim użytkownikom, którymi są instytucje akademickie, naukowe, prywatne firmy, korporacje, szpitale, inne instytucje medyczne i agencje rządowe na całym świecie, wyszukiwać i zamawiać dowolne wydawnictwa periodyczne.

Swets Blackwell. Jak już wcześniej wspomniano, w marcu 2000 r. powstały Swets Blackwell Integrates Systems and Services. Są one wynikiem fuzji pomiędzy Swets Subscription Service, części Swets & Zeitlinger oraz Blackwell's Information Services części, Blackwell Ltd⁵⁸. Organizacja ta posiada swoje biura na pięciu kontynentach. Centrala znajduje się w Lisse w Holandii.

Serwis posiada liczne opcje dla akademickich, medycznych, korporacyjnych i rządowych bibliotek i centrów informacji. Jest rozwijającym się dynamicznie i kompleksowym źródłem informacji w środowisku elektronicznym. Pełni rolę pośrednika pomiędzy bibliotekami i centrami informacji, współpracuje z wydawcami dostarczając użytkownikom wszelkiego rodzaju materiały. Swets Blackwell współpracuje z 60 tys. bibliotek, 65 tys. wydawców. Baza danych oferuje 250 tys. tytułów w 25 językach.

3.7.2. Działalność firmy EBSCO

Firma EBSCO charakteryzuje się dużą aktywnością w dziedzinie tworzenia i udostępniania baz danych, które posiadają opcje elektronicznego dostarczania dokumentów.

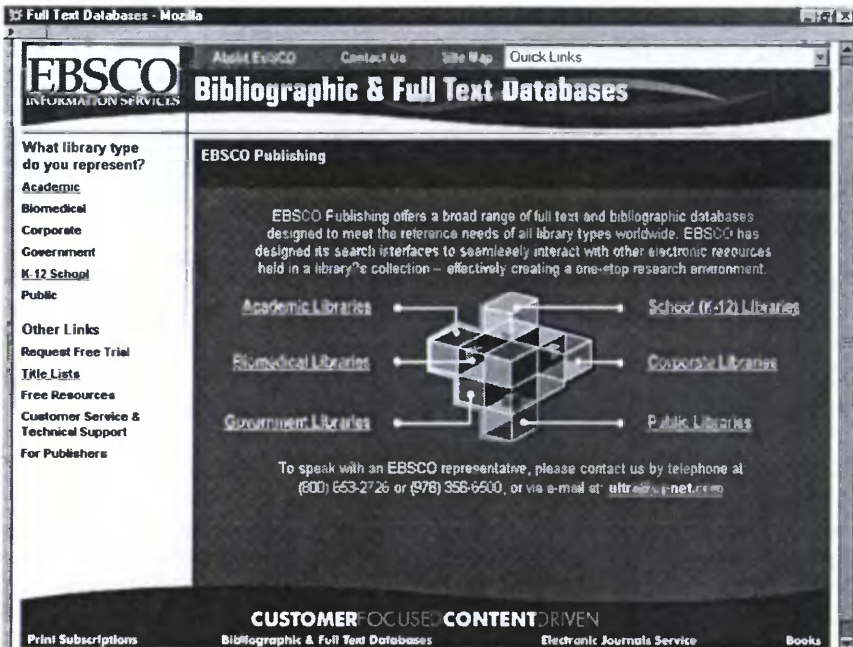
Jedną z takich baz jest EBSCONET. Umożliwia ona wyszukiwanie spośród 260 tys. tytułów umieszczonych w bazie.

Serwis ten:

- zawiera szczegółowe opisy bibliograficzne i daje możliwości zamawiania danych z zasobu informacji online i czasopism elektronicznych, możliwość zamawiania publikacji przez „jedno uderzenie w klawisz”, możliwość bezpośredniego połączenia, aby znaleźć i zamówić dokumenty z EBSCO Missing Copy Bank;
- pozwala na natychmiastowy dostęp do historii zamówień;
- umożliwia przechowywanie strategii poszukiwań⁵⁹.

⁵⁸ <http://www.swetsblackwell.com> (13.I.2003)

⁵⁹ G.H. Crowley: *Unmediated document delivery: a project using FirstSearch and EBSCOdoc*. Interlending and Document Supply, 1999 Vol. 27 nr 3 s. 122-127.

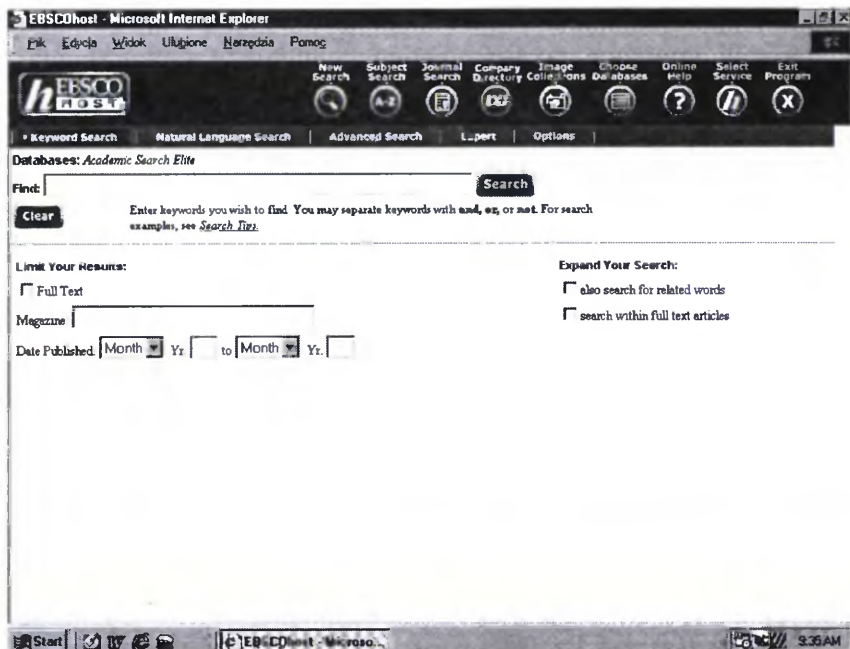
Rys. 14. Strona domowa EBSCONET
(źródło: <http://www.epnet.com>)

Dużym udogodnieniem EBSCONET jest możliwość połączenia z innymi prywatnymi serwisami. Z centrali EBSCO można się połączyć z Biurami Regionalnymi 31 międzynarodowych sieci, przez które zawsze można złożyć zamówienie i które pomogą w rozwiązywaniu jakichkolwiek wątpliwości. EBSCONET umożliwia także połączenie z pracownikiem Regional Office, przez specjalne łącza poczty elektronicznej.

Z internetowej strony domowej EBSCONET użytkownicy mogą uzyskać dostęp do głównych funkcji serwisu:

- wyszukiwania w bazie tytułów z ponad 260 tys. czasopism,
- korzystania z opcji zamawiania dokumentów i zapisywania strategii poszukiwań,
- uzyskania dostępu do EBSCO Special Reports lub streszczeń publikacji,
- modyfikowania wyboru opcji wyszukiwawczych, jak na przykład: wyboru języka czy liczby wyświetlanych tytułów⁶⁰.

⁶⁰ <http://www.epnet.com> (13.I.2003).

Rys. 15. Strona domowa EBSCOhost
(źródło: <http://ehostgw5.epnet.com/ehost.asp>

?key=204.179.122.140_8000_1392410720&site=ehost&return=y)

Wyszukiwanie czasopism. Czasopisma mogą być wyszukiwane poprzez tytuł publikacji, numer tytułu w bazie EBSCO, numer ISSN lub nazwę wydawcy. Cechą wyszukiwawczą może być także żądanie wyszukania jedynie tytułów czasopism elektronicznych, dostępnych online.

Strategie wyszukiwawcze:

- wyszukiwanie tekstu artykułu poprzez podanie słów lub zwrotów z tytułu,
- wyszukiwanie za pomocą techniki Boolean (and, or, not),
- poszukiwanie zdań i słów w bliskim sąsiedztwie,
- poszukiwanie przez pojedyncze i wielokrotne zastępowanie znaków i urywanie wyrazów.

Rezultaty wyszukiwania. Wyszukane pozycje zawierają tytuł, jego numer w bazie EBSCO i numer ISSN. Rezultat wyszukiwania może być dowolnie sortowany (malejąco lub wzrastająco) według jego cech. Strona rezultatów wyszukiwania zawiera linki do innych części składowych EBSCONET. Poszczególne tytuły mogą być do-

stępne poprzez kliknięcie numeru wybranego czasopisma podanego przez bazę. Numer ISSN doprowadza do Katalogu Biblioteki Kongresu. Funkcja *Title Details* umożliwia wyświetlenie kraju i języka publikacji, częstotliwości ukazywania się i skróconego indeksu z podstawowymi terminami. Opcja historii zamówień pokazuje tytuł po tytule, zamawiane za pomocą bazy EBSCO. Na historię składają się informacje z bieżącego i poprzedniego roku.

Zamawianie. Zamawianie w sieci EBSCONET jest bardzo proste. Wystarczy wprowadzić tytuł lub jego numer i zaakceptować wybór. Zamówiony artykuł przesyłany jest pocztą elektroniczną⁶¹.

Firma EBSCO prowadzi również dwa inne serwisy: EBSCOhost i EBSCOMed.

System EBSCOhost jest zgodną z normą Z39.50 bazą danych o strukturze klient-serwer, dostępną przez Internet. Umożliwia dostęp do bazy danych EBSCO Publishing. Może współpracować ze wszystkimi podstawowymi zintegrowanymi systemami bibliotecznymi i katalogami. Dostępna jest od lipca 1995 r., dane aktualizowane są codziennie.

System posiada Zbiorczy System Kontroli, który umożliwia oznakowanie zbiorów i wprowadzanie informacji o każdej publikacji, określa również ile razy dany artykuł jest wyszukiwany. Do możliwości systemu należy także równoczesne przeszukiwanie baz danych, opcja zapisywania w pamięci i kumulowania poprzednich sesji przeszukiwania. Bazę można przeszukiwać według tych samych kryteriów, co EBSCONET⁶².

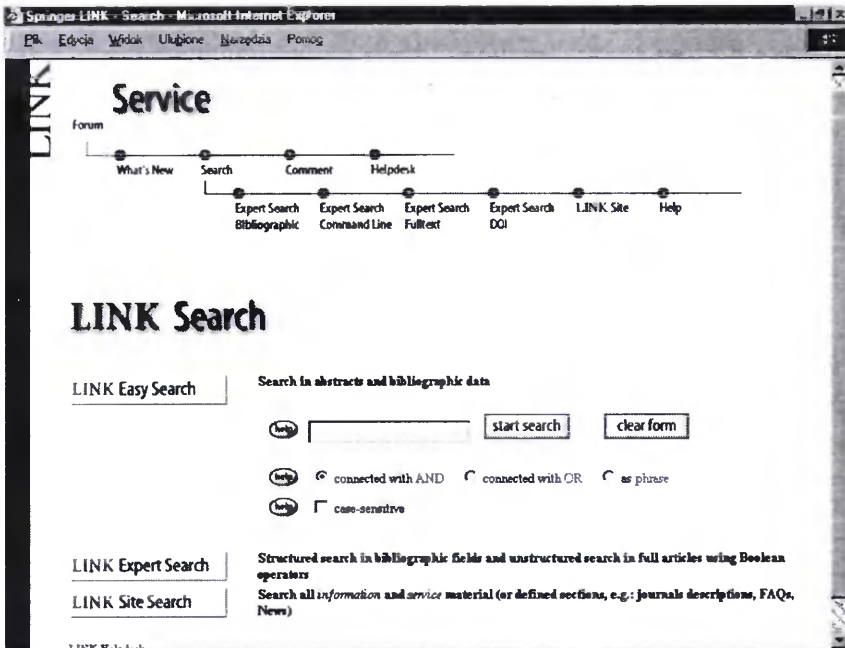
3.7.3. Firma Springer Verlag

Firma Springer Verlag z górami od dziesięciu lat eksperymentuje z elektronicznymi mediami i od dłuższego czasu zajmuje się kwestiami elektronicznego publikowania. Rezultatem tych działań jest LINK – serwis dostępny online. Oferuje on elektroniczne wersje większości drukowanych czasopism oraz rozszerza liczbę książek wydawanych przez Springer Group of Companies, dostępnych jako produkty elektroniczne przez Internet. Głównym celem firmy jest dostarczenie wersji online czasopism i książek na indywidualne stanowisko pracy użytkownika. Korzyści z takiego działania są oczywiste.

Serwis otrzymuje elektroniczne wersje czasopism przed ich opublikowaniem.

⁶¹ Materiały informacyjne Firmy EBSCO.

⁶² Ulotka informacyjna EBSCOhost.

Rys. 16. Strona domowa LINK Springer
(źródło: <http://link.springer.de/search.htm>)

LINK można przeszukiwać w dwojaki sposób:

- proste wyszukiwanie,
- wyszukiwanie złożone.

Kategorie, które wchodzi w skład każdej funkcji, to: tytuł czasopisma, zasięg chronologiczny, tytuł artykułu, autor, słowa kluczowe, abstrakt, cały tekst artykułu. Użytkownik może wybrać odpowiadającą mu kategorię. Przy wyszukiwaniu można również łączyć funkcje wyszukiwawcze, np. za pomocą techniki Boolean.

Rezultatem wyszukiwania jest lista zawierająca wszystkie znalezione według podanych kryteriów artykuły. Listę można dowolnie segregować podając kategorie, według których artykuły mają być ułożone. Do tych kategorii należą: autor, tytuł artykułu, tytuł czasopisma, rok publikacji, numer wolumenu.

Przy tytułach czasopisma w indeksie znajdują się znaczki określające typ publikacji. Mogą to być: elektroniczne czasopisma, elektroniczna edycja czasopisma drukowanego, elektroniczny suplement do drukowanego czasopisma. W stosunku do większości artykułów można wybrać format edycji. Wszystkie abstrakty są tworzone w języku HTML.

Aby zamówić subskrypcję czasopism należy wejść na stronę serwisu i zaznaczyć, które czasopisma mają być dostarczane. Następnie trzeba wysłać zamówienie podając adres poczty elektronicznej i numer subskrypcji. Numer ten jest podawany w okienku adresowym, które używane jest do dostarczania materiałów. Po kilku dniach użytkownik otrzymuje numer identyfikacji użytkownika (ID) i hasło. Aby korzystać z zamawianych czasopism, należy przy każdorazowym uruchomieniu serwera podawać te dane.

Obecnie w bazie LINK znajduje się około 500 tytułów czasopism⁶³.

Opisane pokrótce w tym rozdziale firmy wydawnicze i ich serwisy są obecnie testowane w większości polskich bibliotek naukowych. Jedynie Biblioteka Politechniki Warszawskiej ma wykupioną stałą subskrypcję na dostawę czasopism z LINK Springer.

⁶³ Materiały informacyjne serwisu LINK Springer.

4. PRAWO AUTORSKIE A ELEKTRONICZNE DOSTARCZANIE DOKUMENTÓW

Gwałtowny rozwój serwisów EDD spowodował liczne przypadki naruszania praw autorskich. Problemy dotyczące zarówno legalności, jak i praktycznego użytkowania dokumentów, są istotną kwestią wielu rozwijających się naukowych i technicznych projektów bibliotek, finansowanych przez DG XIII-E/3 Komisji Europejskiej. Dla nich niezbędne jest jak najszybsze rozpatrzenie zawiłych kwestii prawa autorskiego i jeśli to możliwe, stworzenie struktury rozwiązującej ten problem. Obecnie właściciele praw autorskich mogą do różnych celów przeznaczać dzieło, do którego posiadają prawa. Większość narodowych przepisów dotyczących prawa autorskiego tę możliwość definiuje jako „akty restrykcyjne”, do których zalicza się prawo do reprodukcji, publikacji, publicznego udostępniania itd. Wykorzystywanie prawa autorów do swojego dzieła jest także możliwe dzięki tzw. prawom moralnym. Są one przeznaczone do ochrony integralności i moralnych więzi pomiędzy autorem i jego dziełem. W większości krajów okres ochrony prawami autorskimi obejmuje życie autora plus 50 lat po jego śmierci. Idąc za przykładem Niemiec, Rada Europy uchwaliła dyrektywy, które przedłużają czas ochrony do 70 lat po śmierci autora. Dyrektywy wprowadzają także dla wydawców specjalne prawa dotyczące niepublikowanych wcześniej prac, które nie są chronione prawem autorskim. Okres ochronny to 25 lat od czasu pierwszej publikacji.

Od 1886 r. Konwencja Berneńska jest ogólnosiwiatową wykładnią międzynarodowej ochrony prawa autorskiego. Gwarantuje ona państwom ochronę ich dzieł w innych krajach. Zawiera również pewne minimum standardów dla ochrony praw autorskich. Konwencję podpisało ponad 100 krajów¹. Administruje ją agenda

¹ Rzeczpospolita Polska przystąpiła do Konwencji dnia 3 marca 1990 r.

Narodów Zjednoczonych – Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (WIPO) w Genewie. Najważniejszym z wyłącznych praw do rozporządzania i korzystania, gwarantowanych przez Konwencję, jest prawo reprodukcji według artykułu 9(1):

„Autorzy dzieł literackich i artystycznych chronionych przez niniejszą konwencję korzystają z wyłącznego prawa udzielania zezwolenia na reprodukcję tych dzieł, bez względu na sposób i na formę, w których miałyby ona nastąpić”².

Prawo to może być ograniczone zgodnie z artykułem 9(2), który brzmi:

„Ustawodawstwu państw należących do Związku zastrzega się możliwość zezwolenia na reprodukcję tych dzieł w pewnych szczególnych wypadkach, pod warunkiem, że reprodukcja ta nie wyrządzi szkody normalnemu korzystaniu z dzieła, ani nie przyniesie nieuzasadnionego uszczerbku prawowitym interesom autora”³.

W wyniku dostosowywania prawa autorskiego do nowych technik zostały opracowane dyrektywy Unii Europejskiej i *Traktat WIPO o prawie autorskim*.

Dyrektywy to:

- Dyrektywa o ochronie programów komputerowych (1991),
- Dyrektywa dotycząca prawa wynajmu i wypożyczenia (1992),
- Dyrektywa dotycząca czasu trwania ochrony z prawa autorskiego (1993),
- Dyrektywa dotycząca ochrony danych osobowych (1995),
- Dyrektywa dotycząca prawnej ochrony baz danych (1996).

Wspomniany *Traktat WIPO o Prawie Autorskim* został przyjęty w grudniu 1996 r. przez 157 krajów.

Pierwsze zmiany dotyczą *Preambuły Traktatu*, do której zostało włączone następujące stwierdzenie:

„Umawiające się Strony uznają potrzebę utrzymania równowagi między prawami autora i ogólnym interesem publicznym, w szczególności edukacji, badań naukowych i dostępu do informacji, jak odzwierciedlono w Konwencji Berneńskiej”⁴.

Najbardziej dyskutowany był artykuł dotyczący prawa reprodukcji, którego założenia wskazywały na to, że nawet kopie tech-

² Akt Paryski konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych: sporządzony w Paryżu dnia 24 lipca 1971 r. Dz. U. z dnia 28 listopada 1990 r. Nr 82, poz. 474.

³ Tamże.

⁴ B. Schleihagen: *Kierunki prawa autorskiego i ich implikacje dla bibliotek*. W: *Informacja elektroniczna a prawo autorskie; materiały z warsztatów. Warszawa 30 września – 1 października 1999*. Warszawa 2000 s. 45.

niczne byłyby chronione prawem autorskim. Ostatecznie rozwiązano ten problem stwierdzeniem:

„Prawo reprodukcji określone w Artykule 9 Konwencji Berneńskiej i wyjątki od niego tam dopuszczone, mają w pełni zastosowanie w środowisku cyfrowym, w szczególności do wykorzystywania dzieł w postaci cyfrowej na nośniku elektronicznym które stanowi reprodukcję w rozumieniu Artykułu 9 Konwencji Berneńskiej”⁵.

Natomiast kluczowe znaczenie dla bibliotek ma artykuł „O ograniczeniach i wyjątkach”. Zezwala on na stosowanie dotychczasowych wyjątków i ograniczeń prawa autorskiego również w środowisku cyfrowym i pozwala na tworzenie nowych, właściwych środowisku sieci cyfrowej. Artykuł 10 brzmi:

„Umawiające się Strony mogą w swoim krajowym ustawodawstwie ustanowić ograniczenia lub wyjątki od praw przyznawanych autorom dzieł literackich i artystycznych, zgodnie z niniejszym Traktatem w pewnych szczególnych przypadkach, które nie naruszają normalnego korzystania z dzieła i nie przyniosą nieuzasadnionego uszczerbku prawowitym interesom autora”⁶.

Kwestia prawa autorskiego w powiązaniu z EDD była przeszkodą nie do pokonania w związku z brakiem jasnego określenia zamierzeń bibliotekarzy odnośnie tego, jak chcą się dzielić własnymi zasobami. Ale w ostatnim okresie został dokonany postęp w negocjacjach z wydawcami, które zakończyły się pomyślnie. Dużą rolę w porozumieniu z wydawcami odegrała Komisja Unii Europejskiej.

Zasada prawa autorskiego, która mówi o właściwym rozpoznaniu, pozwala na wykonywanie pojedynczych kopii artykułów z czasopism dla użytku osobistego. Nie zezwala ona na stałe elektroniczne przechowywanie. Negocjacje w tym zakresie prowadzone z wydawcami powiodły się w przypadku projektów FAST-DOC i DECOMATE, które mogą być przykładem prawidłowego działania na tym polu⁷.

Istotną kwestią jest odróżnienie wypożyczania międzybibliotecznego dokumentów drukowanych od wypożyczania międzybibliotecznego dokumentów elektronicznych, ponieważ termin wypożyczenie sugeruje, że udostępniany materiał po jakimś czasie jest odsyłany do instytucji, która go udostępniła. Taka procedura ma miejsce w przypadku materiałów w tradycyjnej formie, ale nie w przypadku dokumentów elektronicznych. Dlatego postuluje się włączenie do terminologii bibliotekarskiej określeń: międzybiblioteczny podział

⁵ Tamże.

⁶ Tamże, s. 46.

⁷ R.A. Fisher, B. Tuck: *Issues in electronic document delivery*. Interlending and Document Supply, 1997, Vol. 25 nr 1 18-24.

zasobów i wykorzystanie międzybiblioteczne, dla nazwania procesów dzielenia się informacją między bibliotekami, a nie ze stroną trzecią. Określenia te mogłyby funkcjonować obok terminu elektroniczne dostarczanie dokumentów, które charakteryzuje się dostarczaniem materiałów do użytkownika końcowego (strony trzeciej)⁸.

Europejska Platforma Użytkowników Praw Autorskich⁹ (ECUP) została powołana, aby zająć się tym zagadnieniem w ramach dostarczania dokumentów w środowisku elektronicznym. Ma ona być czynnikiem porozumienia między bibliotekami a właścicielami praw autorskich. Dzięki działaniom tej instytucji zostały wyszczególnione możliwości dostępu do materiałów, które wymagają autoryzacji, oraz takie, które go nie wymagają. Podjęto również działania zmierzające do stworzenia odpowiednich procedur opłat za dostęp do dokumentów. Na rynku komputerowym pojawiło się komercyjne oprogramowanie stworzone do tych celów. Jednakże wiele obecnych projektów, jak na przykład: FASTDOC, EURILIA, COPINET i DECOMATE, włącza w skład mechanizmów systemowych opcje księgowości i zarządzania opłatami. W przypadku nadużyć związanych z opłatami i naruszeniem praw autorskich pozwalają one wysledzić użytkowników, którzy się tego dopuścili. Na tym problemie swe działania skupia projekt CITED i oparte na nim projekty IMPRIMATUR i COPEARMS (oba finansowane przez III Dyrektorat Generalny Komisji Europejskiej). Program CITED wprowadził do użytku system zarządzania prawami autorskimi w środowisku elektronicznym (ECMS)¹⁰. Jednak praca tego systemu nie oznacza, że problem rozwiązano. Jego celem jest właściwe działanie wymiany informacji pomiędzy producentami, pośrednikami i użytkownikami. Coraz częściej wysuwane są postulaty, aby część funkcji związanych z dbałością o przestrzeganie praw autorskich przejęły biblioteki.

Właściwe pojęcie EDD opiera się na robieniu kopii za każdym razem, kiedy jest to potrzebne. W systemach EDD, gdzie dosłownie miliony kopii prac mogą być wysłane do milionów użytkowników, strategię rozwoju rekompensat strat ponoszonych przez autorów i wydawców są kluczowe. Jedną z propozycji rozwiązania tego problemu jest osadzenie mechanizmów odszkodowań w obrębie systemów EDD. W systemach tych należności za naruszanie prawa autorskiego mogłyby być dołączane do rachunków od producentów informacji i dystrybutorów baz danych.

⁸ Tekst broszury EBLIDALicensing of Digital Resources: *How to Avoid Legal Pitfalls W: Informacja elektroniczna a...*, s. 73.

⁹ The European Copyright User Platform.

¹⁰ Electronic Copyright Management Systems (ECMS).

Podobne rozwiązanie można stosować w przypadku kopiowania na format cyfrowy dokumentów drukowanych. Jeśli materiał w formie papierowej jest przetwarzany cyfrowo, to prawa autorskie pozostają nienaruszone, natomiast gdy robiona jest dokładna kopia cyfrowa, to narusza ona te prawa. W niedalekiej przyszłości jednym z głównych źródeł dokumentów dla EDD będzie ich cyfrowe wyobrażenie. W związku z tym prawo autorskie musi być odpowiednio dostosowane, na dwóch płaszczyznach obejmujących:

- 1) procesy tworzenia cyfrowej postaci dokumentów;
- 2) procesy przekazywania zdigitalizowanych dokumentów do dystrybucji w sieciach naukowych.

Dwie kategorie informacji wymagają szerszego omówienia – są to **abstrakty i dane bibliograficzne**.

Jeśli chodzi o pierwszą z nich należy rozróżnić tworzenie abstraktów dla dostawcy serwisów i abstraktów obejmujących oryginalne dokumenty. W pierwszym przypadku nie ma żadnych problemów z prawem autorskim. Omówienie powinno nastąpić w kilku zwięzłych zdaniach lub słowach kluczowych i wtedy autoryzacja prawa autorskiego nie jest potrzebna. Jedynie w przypadku kiedy wydawca przygotowuje abstrakt, który może być „adaptacją” oryginalnego dokumentu, autoryzacja w myśl zasad prawa autorskiego nie jest potrzebna. Jedynie w przypadku, kiedy wydawca przygotowuje abstrakt, który może być „adaptacją” oryginalnego dokumentu, autoryzacja oryginalnego dokumentu może być niezbędna. W wielu przypadkach abstrakt sam uściśla ochronę oryginalnej pracy prawem autorskim. Ale nawet jeśli abstrakt jest oryginalny, serwis dostarczający może wysuwać postulaty, że pozwolenie jest niezbędne zważywszy na właściwe funkcje abstraktów, czyli wykorzystywanie ich w systemach informacji bibliograficznej. Innymi słowy: autor lub wydawca oryginalnych dokumentów ma przyznaną licencję do tworzenia abstraktów.

Podobny argument może być wysunięty pod względem danych bibliograficznych. Zakładając, że dane są chronione prawem autorskim (tak jest na przykład w Holandii, krajach północnoeuropejskich, Irlandii i Wielkiej Brytanii) pozwolenie na użytkowanie tych baz w systemach dostarczania dokumentów może być teoretycznie udzielone. To samo dotyczy spisu treści kopiowanego z oryginalnego dokumentu.

Opinie te są zamieszczone w art. 5 propozycji dla dyrektyw Rady Europy, dotyczących prawnej ochrony baz danych (COM (93) 464 final – SYN 393):

„Aby zamieścić w bazach danych bibliograficzne odniesienia, abstrakty (z wyjątkiem pokaznych opisów lub streszczeń w formie oddzielnej pracy) lub krótkie cytaty, potrzebne są pozwolenia właścicieli praw do tej pracy

pod warunkiem, że nazwisko autora i źródła cytatów są dokładnie wskazane zgodnie z Art. 10, pkt. 3 Konwencji Berneńskiej”.

Przepisy, dotyczące ograniczeń w wykorzystywaniu dokumentów, są podobne w większości państw. Większość europejskich przepisów prawa autorskiego zawiera następujące przywileje:

- kopiowanie do prywatnego użytku (naukowego, edukacyjnego lub innego);
- archiwizowanie kopii;
- przywileje dla bibliotek;
- zwolnienia dla edukacji;
- specjalne reguły dla reprodukcji reprograficznej;
- nieograniczone możliwości cytowania;
- brak ograniczeń dla nowych sprawozdań i sprawozdań z bieżących wydarzeń.

Nie jest więc zaskoczeniem, że przy argumentowaniu za rozszerzeniem ograniczeń prawa autorskiego dla elektronicznego dostarczania dokumentów, oponenti powołują się na ten artykuł.

Według Artykułu 6bis p. 1 Konwencji Berneńskiej, który mówi, że:

„1. Niezależnie od praw majątkowych autora, a nawet po przeniesieniu tych praw, autor zachowuje prawo dochodzenia autorstwa dzieła oraz sprzeciwienia się wszelkiemu zniekształceniu, okaleczeniu lub innej zmianie albo wszelkiemu innemu działaniu na szkodę dzieła, które mogłoby przynieść ujmę jego czci lub dobremu imieniu”¹¹

– prawa moralne posiada tylko i wyłącznie autor dzieła, a nie właściciel praw autorskich (wydawca lub inna osoba trzecia). Dlatego prawa te nie muszą fizycznie należeć do wydawcy, wyjątek tu stanowi sytuacja, kiedy w imieniu autora reprezentuje go wydawca. Chodzi o to, że digitalizacja prac chronionych prawem autorskim stwarza ryzyko naruszenia moralnych praw autora. Szczególnie dotyczy to serwisów dostarczania dokumentów wykorzystujących technologię OCR, która umożliwia obróbkę pełnych tekstów dokumentów. Ponadto wydawcy czasopism naukowych mają (uzasadnione) obawy, iż stracą kontrolę nad publikacją artykułów¹².

Jeśli chodzi o polskie prawo autorskie to artykuł 17 mówi:

„Art. 17. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu”¹³.

¹¹ Akt Paryski Konwencji Berneńskiej...

¹² P. D. Hugenholtz: *Copyright and Electronic Document delivery Services*. Intrlending and Document Supply, 1994, Vol. 22 nr 3 s. 8-14.

¹³ *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych*. Dz.U. z 1994 r., Nr 24, poz. 83 z późn. zm.

Do przykładowych pól eksploatacji zgodnie z artykułem 50 należą:

„Art. 50. 1. Odębne pola eksploatacji stanowią w szczególności:

- 1) utrwalenie,
- 2) zwielokrotnienie utworu określoną techniką,
- 3) wprowadzenie do obrotu,
- 4) wprowadzenie do pamięci komputera,
- 5) publiczne wykonanie albo publiczne odtworzenie,
- 6) wystawienie,
- 7) wyświetlenie,
- 8) najem,
- 9) dzierżawa,
- 10) nadanie za pomocą wizji albo fonii przewodowej albo bezprzewodowej przez stację naziemną,
- 11) nadanie utworu za pośrednictwem satelity,
- 12) równoczesne i integralne nadanie utworu nadawanego przez inną organizację radiową lub telewizyjną”¹⁴.

Wyróżnione tutaj pola eksploatacji utworów opierają się na kryteriach zróżnicowania sposobów zwielokrotniania lub rozpowszechniania utworu. Należy jednak pamiętać, iż, „każde dokonane bez zezwolenia autora zwielokrotnienie utworu (choćby w ilości jednej kopii) podjęte nawet bez zamiaru rozpowszechniania tych egzemplarzy zwielokrotnienia (kopii) stanowi naruszenie prawa, chyba że da się uzasadnić przepisami o dozwolonym użytku chronionych utworów”¹⁵. Jeśli chodzi o korzystanie z utworu w postaci cyfrowej przy zastosowaniu komputera, to wymaga ono sukcesywnego przepisywania pewnej partii danych z pamięci wewnętrznej komputera do pamięci operacyjnej komputera użytkownika. Czynność ta prowadzi tym samym do zwielokrotnienia utworu. Ponieważ powstała kopia elektroniczna może być eksploatowana niezależnie od nośnika, z którego została replikowana. W takiej sytuacji ustawodawca powinien włączyć w zakres monopolu autorskiego również czasową reprodukcję, ponieważ w praktyce prowadzi ona do tych samych skutków, co trwałe zwielokrotnianie¹⁶.

W ustawodawstwie Unii Europejskiej rozstrzygnięto ten problem tylko w kwestii programów komputerowych oraz baz danych. Są to dwie dyrektywy – pierwsza: Dyrektywa 91/250/WE z dnia 14 maja 1991 r. o *prawnej ochronie programów komputerowych* (O.J. 17 maja 1991 r., Nr L 122); wprowadza ona dla programów

¹⁴ Tamże.

¹⁵ D. Kot: *Korzystanie z utworów przez instytucje użyteczności publicznej w świetle technik cyfrowego przetwarzania danych*. W: *Informacja elektroniczna...*, s. 10-11.

¹⁶ Tamże, s. 11.

komputerowych ochronę na podstawie prawa autorskiego i druga: Dyrektywa 96/9/WE z dnia 11 marca 1996 r. o *prawnej ochronie baz danych* (O.J. 22 marca 1996 r., Nr L 77); wprowadza ona podwójną, a przy tym w pełni niezależną od siebie ochronę baz danych, a mianowicie (1) na podstawie prawa autorskiego oraz (2) na podstawie prawa *sui generis*, które szereg ustawodawstw traktuje jako nową kategorię prawa pokrewnego¹⁷.

W kwestii udostępniania utworów w cyfrowej postaci, należy w tym miejscu przytoczyć artykuł 28 Ustawy o prawie autorskim, który brzmi:

„Art. 28. Biblioteki, archiwa i szkoły mogą:

1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów opublikowanych;

2) sporządzać lub zlecać sporządzenie pojedynczych egzemplarzy utworów opublikowanych, niedostępnych w handlu – w celu uzupełniania, ochrony swych zbiorów i nieodpłatnego ich udostępniania”¹⁸.

Nie ma tu jednak jasnego stwierdzenia, czy przepis ten można zastosować do utworów w postaci cyfrowej. Z drugiej strony nie ma wyraźnych ogólnych regulacji prawnych wprowadzających postanowienia dotyczące zapisu cyfrowego. Wynika z tego, że należy kierować się ogólnymi zasadami prawa autorskiego, odnoszącymi się do dozwolonego użytku chronionych utworów. Trzeba jednak pamiętać, że udzielenie aplikacji multimedialnej wymaga równoczesnego udostępnienia programu komputerowego. Podobnie wygląda sytuacja w stosunku do zamieszczania opublikowanego utworu na bibliotecznej stronie WWW w Internecie, tym bardziej, że wiąże się to ze zwielokrotnieniem tego utworu do pamięci serwera. W związku z tym należy sformułować pewne zasady, na których elektroniczne udzielenie miałyby się opierać.

W 1994 r. Komisja Europejska poprosiła Instytut Prawa Informatycznego Uniwersytetu w Amsterdamie o zanalizowanie prawa autorskiego w odniesieniu do elektronicznego dostarczania dokumentów. Wniosek z badań był jeden: brak wskazań legislacyjnych i prawnych uniemożliwił określenie statusu prawnego elektronicznego dostarczania dokumentów w wielu krajach europejskich¹⁹.

¹⁷ Tamże, s.12.

¹⁸ *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych*.

¹⁹ Tekst broszury EBLIDALicensing of..., s. 73.

WNIOSKI

Szybki dostęp do literatury naukowej i fachowej jest obecnie sprawą priorytetową w działalności współczesnych bibliotek. Jednak dużą przeszkodę w dążeniach do tego celu stanowi kwestia słabej kondycji finansowej wielu bibliotek oraz w dalszym ciągu nie rozstrzygnięte niejasności związane z prawem autorskim. Jednak mimo to podejmuje się wiele projektów, które w znaczny sposób ułatwiają użytkownikom zdobywanie informacji.

Systemy elektronicznego dostarczania dokumentów mogą być w obecnej sytuacji najlepszym rozwiązaniem tego problemu. Na ich potrzeby powstają nowe technologie i standardy komunikacyjne oraz udoskonala się już istniejące, a wszystko po to, aby użytkownikom przybliżyć światową literaturę na określone tematy.

Systemy zaprezentowane w pracy przedstawiają różne kategorie usług dostarczania dokumentów. A mianowicie:

- ARIEL, EDIL, JASON i SUBITO reprezentują konsorcja i sieci biblioteczne, które stworzyły wspólne bazy czasopism w formie elektronicznej;
- UnCover, a obecnie Ingenta, to typowo komercyjne serwisy, oferujące odpłatnie swoje usługi użytkownikom na całym świecie;
- ADONIS to najlepszy przykład serwisu dostarczanego na dyskach optycznych bibliotekom i instytucjom biorącym udział w projekcie. Serwis ten posiada wprawdzie swoją stronę internetową, ale zawiera ona jedynie ogólne informacje dotyczące projektu i instytucji w nim uczestniczących, nie można natomiast przeglądać bazy danych systemu, gdyż jest on w całości dostarczany na CD-ROM-ach.

Jeśli natomiast chodzi o **systemy rozpowszechniane** przez konsorcja wydawców, to oferują oni w swych ofertach usług zarówno elektroniczną subskrypcję drukowanych wersji czasopism, jak również czasopisma elektroniczne, które od początku do końca tworzone są w sposób elektroniczny i jedynie w takiej formie można je spotkać.

Wszystkie te systemy cieszą się w swoich środowiskach bardzo dużą popularnością. Badania przeprowadzone w instytucjach, które korzystają z systemów elektronicznego dostarczania dokumentów lub są ich partnerami w którymś z projektów, dowiodły, iż od czasu wprowadzenia nowych możliwości dostępu do literatury ogromnie wzrosła liczba nie tylko wypożyczeń międzybibliotecznych czy pożyczności niektórych czasopism, ale przede wszystkim liczba użytkowników bibliotek.

Piśmiennictwo polskie na ten temat jest dość ubogie. Być może jest to spowodowane brakiem popularności systemów elektronicznego dostarczania dokumentów w naszym kraju. A to z kolei ma swoje odzwierciedlenie w braku funduszy na zakup któregoś z systemów. Bibliotekom polskim bardzo często brakuje pieniędzy na zakup materiałów bibliotecznych w tradycyjnych formach. Jednakże w ostatnich kilku latach zauważa się większe zainteresowanie w tym kierunku. Niewątpliwą pomoc okazują tutaj wydawcy czasopism, którzy od dłuższego już czasu goszczą na naszym rynku. Oferują oni bibliotekom dostęp do swoich baz danych i systemów elektronicznego dostarczania dokumentów na tak zwany okres próbny. Z tych ofert korzystają m.in. biblioteki ośrodków akademickich.

Należy mieć nadzieję, że w niedalekiej przyszłości sytuacja ta zmieni się na lepsze. Wszystkie techniki oraz technologie komputerowe i komunikacyjne rozwijają się w bardzo szybkim tempie i biblioteki muszą za tym postępem nadążyć.

W niedalekiej przyszłości Polska ma zaznaczyć swoją obecność w strukturach Unii Europejskiej, a biblioteki i informacja naukowa są ich integralną częścią.

Reasumując: systemy elektronicznego dostarczania dokumentów nie są całkowicie nową, ale ciągle będącą w stadiach badań i projektów, usługą, świadczoną przez światowe biblioteki. Przynosi ona wymierne korzyści nie tylko użytkownikom, ale i bibliotekom, jednak koszty z nią związane uniemożliwiają jej rozpowszechnianie w mniej zasobnych krajach.

BIBLIOGRAFIA

Wydawnictwa zwarte

1. *Bibliotekarstwo*. Pod red. Z. Żmigrodzkiego. Warszawa, 1998.
2. *Bibliotekarstwo naukowe*. Pod red. A. Łysakowskiego. Warszawa, 1956.
3. Dahl S.: *Dzieje książki*. Wrocław, 1965.
4. Dobrowolski Z.: *Internet a biblioteka*. Warszawa, 1998.
5. *Encyklopedia wiedzy o książce*. Wrocław [i in.], 1971.
6. *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, Wrocław i in., 1976.
7. Grabowska M.: *Systemy online w bibliotekach*. Warszawa, 1992.
8. *Księga VI Zjazdu Bibliotekarz Polskich: 12-14 II 1968*. Warszawa, 1969.
9. *Wypożyczenia międzybiblioteczne: zeszyty przekładów*. Warszawa, 1976.

Materiały z konferencji

10. Biliński L.: *Podstawy wypożyczeń międzybibliotecznych. Stan obecny i propozycje zmian*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Dostęp do zasobów piśmiennictwa krajowego i zagranicznego : wypożyczanie międzybiblioteczne” w Warszawie 10-11 grudnia 1991 roku*. Warszawa, 1992 s. 16-19.
11. Dziubecki A.: *Centralna wypożyczalnia w Boston Spa i kontakty polskie za pośrednictwem British Council*. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Dostęp do zasobów piśmiennictwa krajowego i zagranicznego : wypożyczanie międzybiblioteczne” w Warszawie 10-11 grudnia 1991 roku*. Warszawa, 1992 s. 58-67
12. Kot D.: *Korzystanie z utworów przez instytucje użyteczności publicznej w świetle technik cyfrowego przetwarzania danych*. W: *In-*

- formacja elektroniczna a prawo autorskie: materiały z warsztatów: Warszawa 30 września – 1 października 1999.* Warszawa, 2000 s. 9-26.
13. Kuźmiński D.: Światowe trendy i nowoczesne techniki w wypożyczaniu międzybibliotecznym. W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Dostęp do zasobów piśmiennictwa krajowego i zagranicznego : wypożyczanie międzybiblioteczne” w Warszawie 10-11 grudnia 1991 roku.* Warszawa, 1992 s. 68-74.
 14. Ławska-Płaska H.: *Problemy wypożyczeń międzybibliotecznych w odpowiedziach na ankietę Biblioteki Narodowej.* W: *Wypożyczanie międzybiblioteczne. Materiały ogólnopolskiej konferencji „Dostęp do zasobów piśmiennictwa krajowego i zagranicznego : wypożyczanie międzybiblioteczne” w Warszawie 10-11 grudnia 1991 roku.* Warszawa, 1992 s. 24-28.
 15. Schleihagen B.: *Kierunki prawa autorskiego i ich implikacje dla bibliotek.* W: *Informacja elektroniczna a prawo autorskie: materiały z warsztatów: Warszawa 30 września – 1 października 1999.* Warszawa, 2000 s. 42-48.
 16. Tekst broszury EBLIDA Licensing of Digital Resources: *How to Avoid Legal Pitfalls.* W: *Informacja elektroniczna a prawo autorskie: materiały z warsztatów: Warszawa 30 września – 1 października 1999.* Warszawa, 2000 s. 67-83.

Artykuły z czasopism

17. Braid A.: Improved access for end-users through the use of standards // *Interlending and Document Supply*, 2000, Vol. 28, nr 1, s. 8-14.
18. Braid A.: Standardization in electronic document delivery: a practical example // *Interlending and Document Supply*, 1996, Vol. 24, nr 4, s. 12-18.
19. Chmielewska-Gorczyca E.: Biblioteka wirtualna – wizja czy rzeczywistość // *Przegląd Biblioteczny*, 1996, nr 2/3, s. 117-130.
20. Compier H., Campbell R.: ADONIS gathers momentum and faces some new problems // *Interlending and Document Supply*, 1995, Vol. 23, nr 3, s. 22-25.
21. Cornish G.P.: Electronic document delivery // *Inspel*, 1994, Vol. 28, nr 4, s. 430-435.
22. Crowley G.H.: Unmediated document delivery: a project using First-Search and EBSCOdoc // *Interlending and Document Supply*, 1999, Vol. 27, nr 3, s. 122-127.
23. Deschamps Ch.: The ION and EDIL projects // *Inspel*, 1995, Vol. 29, nr 2, s. 140.
24. Eljasz M.: Wypożyczanie międzybiblioteczne w Polsce w latach 1918-1939 // *Roczniki Biblioteczne*, 1976, R. 20, z. 3/4 s. 787-812.
25. Fisher R.A., Tuck B.: Issues in electronic document delivery // *Interlending and Document Supply*, 1997, Vol. 25, nr 1, s. 18-24.

26. Górny M.: Nowe sposoby dostarczania dokumentów // Przegląd Biblioteczny, 1995, nr 2, s. 157-163.
27. Hugenholtz P.B.: Copyright and electronic document delivery services // Interlending and Document Supply, 1994, Vol. 22, nr 3, s. 8-14.
28. Landes S.: ARIEL document delivery: a cost-effective alternative to fax // Interlending and Document Supply, 1997, Vol. 3, nr 3, s. 113-117.
29. Neubauer K.W.: Express Ordering and Delivering System of Journal Articles: JASON NRW // Libri, 1994, Vol. 44, nr 4, s. 388-392.
30. Petrović E.: System elektronicznego dostarczania dokumentów (artykułów z czasopism) JASON w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie // Bibliotekarz, 1999, nr 10, s. 9-11.
31. Pindłowa W.: Elektroniczne czasopisma i systemy elektronicznego rozpowszechniania dokumentów // Przegląd Biblioteczny, 1985, nr 2, s. 227-238.
32. Rowley J.: The question of electronic journals // Library Hi Tech, 2000, Vol. 18, nr 1, s. 46-54.
33. Smith P.: Different organisational forms for interlibrary loans and electronic document delivery – the examples of ION and the North-Rhine Westfalian Unger Order System (JASON) // Libri, 1994, Vol. 44, nr 4, s. 381-387.
34. Stern B.T., Compier H.C.J.: ADONIS – Document delivery in the CD-ROM age // Interlending and Document Supply, 1990, Vol. 18, nr 3, s. 79-87.
35. Swain L., Cleveland G.: Electronic document delivery and libraries; technologies, strategies, and issues // Inspel, 1992, Vol. 26, nr 3, s. 169-184.
36. Szarski H.: Nowa metoda dostępu do literatury naukowej – ADONIS // Zagadnienia Informacji Naukowej, 1992, Vol. 59, nr 1, s. 155-161.
37. Wood J.L.: Document delivery and new technologies // Interlending and Document Supply, 1983, Vol. 11, nr 4, s. 127-130.
38. Żmigrodzki Z.: Elektroniczny przekaz dokumentów: projekt SUBITO // Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej, 1996, Vol. 4, nr 1, s.40.
39. Żmigrodzki Z.: Projekt EDIL – międzynarodowej wymiany elektronicznej informacji tekstowej // Przegląd Biblioteczny, 1996, nr 1, s. 44.

Akty prawne

40. Akt Paryski konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych sporządzony w Paryżu dnia 24 lipca 1971 r. (Dz. U. Z dnia 28 listopada 1990 r. Nr 82, poz. 474).
41. Dziennik Urzędowy Min. W. R. i O. P., 1939, nr 1, poz. 10.
42. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. (Dz. U. z dnia 23 lutego 1994 r. Nr 24 poz. 83).

Materiały informacyjne systemów

43. Braun-Gorgon T.: Subito – Lieferdienst der Bibliotheken, 2001-06-29
44. Materiały informacyjne Firmy EBSCO
45. Materiały informacyjne serwisu LINK Springer
46. Materiały informacyjne systemu UNCover
47. Ulotka informacyjna EBSCOhost

Dokumenty elektroniczne

48. <http://www.blackwell.com> (19.01.2003)
49. <http://www.carl.org/uncover> (19.01.2003)
50. <http://www.epnet.com> (19.01.2003)
51. <http://www.subito-doc.de> (19.01.2003)
52. <http://www.swets.nl> (19.01.2003)
53. <http://www.swetsblackwell.com> (19.01.2003)

WYKAZ SYSTEMÓW EED

ADONIS	Ingenta
ARIEL	JASON
Blackwell's Online Bookshop	LINK
Blackwell Scientific Publications	PARADISE
BLEND	Print Subscription Services
CITED	SUBITO
COPEARMS	Swets & Zeitlinger Publishers
COPINET	Swets Backsets Service
DECOMATE	Swets Blackwell Integrates
DOCDEL	Systems and Services
EBSCOhost	Swets Document Systems
EBSCOmed	Swets Farrington Document
EBSCONET	Systems
EDIL	Swets Subscription Service
EURILIA	Swets Test International
Extenza	Swets Test Services
FASTDOC	UnCover
HERMES	WhitePages
IMPRIMATUR	

WYKAZ RYSUNKÓW

Rys. 1. Strona domowa systemu ADONIS	41
Rys. 2. Proces dostarczania dokumentów w systemie ADONIS	45
Rys. 3. Strona domowa systemu ARIEL	49
Rys. 4. Formularz zamówienia na program ARIEL.....	49
Rys. 5. Strona systemu JASON	55
Rys. 6. Strona domowa systemu SUBITO	59
Rys. 7. Strona logowania do systemu SUBITO	61
Rys. 8. Strona domowa systemu Ingenta	63
Rys. 9. Strona domowa firmy Swets & Zeitlinger	65
Rys. 10. Struktura organizacyjna firmy Swets & Zeitlinger	66
Rys. 11. Strona domowa Swets & Zeitlinger Publishers	67
Rys. 12. Strona domowa Wydawnictwa Blackwell	69
Rys. 13. Strona domowa serwisu Swets Blackwell	70
Rys. 14. Strona domowa EBSCONET	71
Rys. 15. Strona domowa EBSCOhost	73
Rys. 16. Strona domowa LINK Springer.....	75

USTAWA

z dnia 4 lutego 1994 r.

o prawie autorskim i prawach pokrewnych

(Dz. U. z dnia 23 lutego 1994 r. Nr 24 poz. 83 z późn. zm.)

Rozdział 1

Przedmiot prawa autorskiego

Art. 1. 1. Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór).

2. W szczególności przedmiotem prawa autorskiego są utwory:

1) wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe),

2) plastyczne,

3) fotograficzne,

4) lutnicze,

5) wzornictwa przemysłowego,

6) architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne,

7) muzyczne i słowno-muzyczne,

8) sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne,

9) audiowizualne (w tym wizualne i audialne).

3. Utwór jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nie ukończoną.

4. Ochrona przysługuje twórcy niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności.

Art. 2. 1. Opracowanie cudzego utworu, w szczególności tłumaczenie, przeróbka, adaptacja, jest przedmiotem prawa autorskiego bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego.

2. Rozporządzanie i korzystanie z opracowania zależy od zezwolenia twórcy utworu pierwotnego (prawo zależne), chyba że autorskie prawa majątkowe do utworu pierwotnego wygasły.

3. Twórca utworu pierwotnego może cofnąć zezwolenie, jeżeli w ciągu pięciu lat od jego udzielenia opracowanie nie zostało rozpowszechnione. Wyłacone twórcy wynagrodzenie nie podlega zwrotowi.

4. Za opracowanie nie uważa się utworu, który powstał w wyniku inspiracji cudzym utworem.

5. Na egzemplarzach opracowania należy wymienić twórcę i tytuł utworu pierwotnego.

Art. 3. Zbiory, antologie, wybory, bazy danych są przedmiotem prawa autorskiego, nawet jeżeli zawierają nie chronione materiały, o ile przyjęty

w nich dobór, układ lub zestawienie ma twórczy charakter, bez uszczerbku dla praw do wykorzystanych utworów.

Art. 4. Nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego:

- 1) akty normatywne lub ich urzędowe projekty,
- 2) urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole,
- 3) opublikowane opisy patentowe lub ochronne,
- 4) proste informacje prasowe.

Art. 5. Przepisy ustawy stosuje się do utworów:

- 1) których twórcą lub współtwórcą jest obywatelem polskim lub
- 2) które zostały opublikowane po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo równocześnie na tym terytorium i za granicą, lub
- 3) które zostały opublikowane po raz pierwszy w języku polskim, lub
- 4) których ochrona wynika z umów międzynarodowych.

Art. 6. W rozumieniu ustawy:

- 1) utworem opublikowanym jest utwór, który za zezwoleniem twórcy został zwielokrotniony i którego egzemplarze zostały udostępnione publicznie,
- 2) opublikowaniem równoczesnym utworu jest opublikowanie utworu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą w okresie trzydziestu dni od jego pierwszej publikacji,
- 3) utworem rozpowszechnionym jest utwór, który za zezwoleniem twórcy został udostępniony publicznie.

Art. 7. Jeżeli umowy międzynarodowe, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, przewidują dalej idącą ochronę, niż to wynika z ustawy, do nie opublikowanych utworów obywateli polskich albo do utworów opublikowanych po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub równocześnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo opublikowanych po raz pierwszy w języku polskim – stosuje się postanowienia tych umów.

Rozdział 2

Podmiot prawa autorskiego

Art. 8. 1. Prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej.

2. Domniemywa się, że twórcą jest osoba, której nazwisko w tym charakterze uwidoczniiono na egzemplarzach utworu lub której autorstwo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek inny sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu.

3. Dopóki twórca nie ujawnił swojego autorstwa, w wykonywaniu prawa autorskiego zastępuje go producent lub wydawca, a w razie ich braku – właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi.

Art. 9. 1. Współtwórcom przysługuje prawo autorskie wspólnie. Domniemywa się, że wielkości udziałów są równe. Każdy ze współtwórców może żądać określenia wielkości udziałów przez sąd, na podstawie wkładów pracy twórczej.

2. Każdy ze współtwórców może wykonywać prawo autorskie do swojej części utworu mającej samodzielne znaczenie, bez uszczerbku dla praw pozostałych współtwórców.

3. Do wykonywania prawa autorskiego do całości utworu potrzebna jest zgoda wszystkich współtwórców. W przypadku braku takiej zgody każdy ze współtwórców może żądać rozstrzygnięcia przez sąd, który orzeka uwzględniając interesy wszystkich współtwórców.

4. Każdy ze współtwórców może dochodzić roszczeń z tytułu naruszenia prawa autorskiego do całości utworu. Uzyskane świadczenie przypada wszystkim współtwórcom, stosownie do wielkości ich udziałów.

5. Do autorskich praw majątkowych przysługujących współtwórcom stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego o współwłasności w częściach ułamkowych.

Art. 10. Jeżeli twórcy połączyli swoje odrębne utwory w celu wspólnego rozpowszechniania, każdy z nich może żądać od pozostałych twórców udzielenia zezwolenia na rozpowszechnianie tak powstałej całości, chyba że istnieje słuszna podstawa odmowy, a umowa nie stanowi inaczej. Przepisy art. 9 ust. 2-4 stosuje się odpowiednio.

Art. 11. Autorskie prawa majątkowe do utworu zbiorowego, w szczególności do encyklopedii lub publikacji periodycznej, przysługują producentowi lub wydawcy, a do poszczególnych części mających samodzielne znaczenie – ich twórcom. Domniemywa się, że producentowi lub wydawcy przysługuje prawo do tytułu.

Art. 12. 1. Jeżeli ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron.

2. Jeżeli pracodawca, w okresie dwóch lat od daty przyjęcia utworu, nie przystąpi do rozpowszechniania utworu przeznaczonego w umowie o pracę do rozpowszechnienia, twórca może wyznaczyć pracodawcy na piśmie odpowiedni termin na rozpowszechnienie utworu z tym skutkiem, że po jego bezskutecznym upływie prawa uzyskane przez pracodawcę wraz z własnością przedmiotu, na którym utwór utrwalono, powracają do twórcy, chyba że umowa stanowi inaczej. Strony mogą określić inny termin na przystąpienie do rozpowszechniania utworu.

3. Jeżeli umowa o pracę nie stanowi inaczej, z chwilą przyjęcia utworu pracodawca nabywa własność przedmiotu, na którym utwór utrwalono.

Art. 13. Jeżeli pracodawca nie zawiadomi twórcy w terminie sześciu miesięcy od dostarczenia utworu o jego przyjęciu, nieprzyjęciu lub uzależ-

nieniu przyjęcia od dokonania określonych zmian w wyznaczonym w tym celu odpowiednim terminie, uważa się, że utwór został przyjęty bez zastrzeżeń. Strony mogą określić inny termin.

Art. 14. 1. Jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia. Pierwszeństwo opublikowania wygasa, jeżeli w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarto z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany.

2. Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia, korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze, o którym mowa w ust. 1, oraz udostępniać ten materiał osobom trzecim, jeżeli to wynika z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub zostało postanowione w umowie.

Art. 15. Domniemywa się, że producentem lub wydawcą jest osoba, której nazwisko lub nazwę uwidoczniiono w tym charakterze na przedmiotach, na których utwór utrwalono, albo podano do publicznej wiadomości w jakikolwiek sposób w związku z rozpowszechnianiem utworu.

Rozdział 3

Treść prawa autorskiego

Oddział 1

Autorskie prawa osobiste

Art. 16. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa osobiste chronią nieograniczoną w czasie i nie podlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem, a w szczególności prawo do:

- 1) autorstwa utworu,
- 2) oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo,
- 3) nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania,
- 4) decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności,
- 5) nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Oddział 2

Autorskie prawa majątkowe

Art. 17. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu.

Art. 18. 1. Autorskie prawa majątkowe nie podlegają egzekucji, dopóki służą twórcy. Nie dotyczy to wymagalnych wierzytelności.

2. Po śmierci twórcy, spadkobiercy mogą sprzeciwić się egzekucji z prawa autorskiego do utworu nie opublikowanego, chyba że sprzeciw byłby niezgodny z ujawnioną wolą twórcy co do rozpowszechniania utworu.

3. Prawo do wynagrodzenia, o którym mowa w art. 20 ust. 2, art. 30 ust. 2 oraz w art. 70 ust. 3, nie podlega zrzeczeniu się, zbyciu ani egzekucji. Nie dotyczy to wymagalnych wierzytelności.

Art. 19. 1. Twórca i jego spadkobiercom przysługuje prawo do wynagrodzenia w wysokości 5% ceny dokonanych zawodowo odsprzedaży oryginalnych egzemplarzy utworu plastycznego oraz rękopisów utworów literackich i muzycznych. Do zapłaty tego wynagrodzenia jest obowiązany sprzedawca, a gdy działa na rzecz osoby trzeciej, odpowiada z nią solidarnie.

2. Sprzedawca jest obowiązany do ujawnienia osoby trzeciej, o której mowa w ust. 1. Z obowiązku tego może się zwolnić płacąc należne wynagrodzenie.

3. Zrzeczenie się wynagrodzenia, o którym mowa w ust. 1, jest nieważne, chyba że dotyczy wymagalnej wierzytelności.

Art. 20. 1. Producenci i importerzy magnetofonów, magnetowidów i innych podobnych urządzeń, czystych nośników służących do utrwalania przy użyciu tych urządzeń utworów w zakresie własnego użytku osobistego oraz urządzeń reprograficznych są obowiązani do opłat na rzecz twórców, artystów wykonawców oraz producentów fonogramów i wideogramów, w wysokości nie wyższej niż 3% kwoty należnej z tytułu sprzedaży tych urządzeń i nośników.

2. Z kwoty uzyskanej z tytułu opłat, o których mowa w ust. 1, przypada:

- 1) 50% – twórcom,
- 2) 25% – artystom wykonawcom,
- 3) 25% – producentom fonogramów i wideogramów,

z tym że w przypadku urządzeń reprograficznych kwota ta przypada w 100% twórcom.

3. Minister Kultury i Sztuki po zasięgnięciu opinii właściwych organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, stowarzyszeń twórców, artystów wykonawców oraz organizacji producentów lub importerów urządzeń i czystych nośników wymienionych w ust. 1 określa, w drodze rozporządzenia, wysokość opłat, o których mowa w ust. 1, szczegółowe zasady ich pobierania i odprowadzania oraz wskazuje organizację zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi właściwą do ich pobierania.

Art. 21. 1. Publicznym organizacjom radiowym i telewizyjnym wolno nadawać opublikowane utwory nie będące filmami fabularnymi, w tym serialami fabularnymi. Uprawnionym do utworów przysługuje prawo do wynagrodzenia.

2. Organizacjom radiowym i telewizyjnym innym niż wymienione w ust. 1 wolno nadawać opublikowane drobne utwory słowne, muzyczne i słowno-muzyczne na podstawie umowy zawartej za pośrednictwem właściwej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi. Twórca może jednak oświadczyć takiej organizacji, z zachowaniem formy pisemnej pod rygorem nieważności, że o nadaniu swoich opublikowanych utworów będzie decydować osobiście.

Art. 22. 1. Organizacjom radiowym i telewizyjnym wolno dla własnych celów nadawczych utrwalać utwory, na których nadanie uprzednio uzyskały zezwolenie.

2. Utrwalenia, o których mowa w ust. 1, powinny być zniszczone w ciągu miesiąca od nadania utworu.

3. Przepisu ust. 2 nie stosuje się do utrważeń dokonanych dla celów nadawczych mających wyjątkowy charakter dokumentalny, o ile zostają umieszczone w archiwum. Twórca powinien zostać niezwłocznie powiadomiony o umieszczeniu utrwalenia jego utworu w takim archiwum.

Oddział 3

Dozwolony użytek chronionych utworów

Art. 23. 1. Bez zezwolenia twórcy wolno nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu w zakresie własnego użytku osobistego. Przepis ten nie upoważnia do budowania według cudzego utworu architektonicznego i architektoniczno-urbanistycznego.

2. Zakres własnego użytku osobistego obejmuje krąg osób pozostających w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego.

Art. 24. 1. Wolno rozpowszechniać za pomocą anteny zbiorowej oraz sieci kablowej utwory nadawane przez inną organizację radiową lub telewizyjną drogą satelitarną albo naziemną, jeżeli następuje to w ramach równoczesnego, integralnego i nieodpłatnego rozpowszechniania programów radiowych lub telewizyjnych i przeznaczone jest do oznaczonego grona odbiorców znajdujących się w jednym budynku lub w domach jednorodzinnych obejmujących do 50 gospodarstw domowych.

2. Posiadacze urządzeń służących do odbioru dźwięku lub dźwięku i obrazu mogą za ich pomocą odbierać nadawane utwory, choćby urządzenia te były umieszczone w miejscu ogólnie dostępnym, jeżeli nie łączy się z tym osiągnięcie korzyści majątkowych.

3. Z zastrzeżeniem przepisu ust. 1, operatorom sieci kablowych wolno rozpowszechniać utwory nadawane przez inne organizacje radiowe lub telewizyjne dostępne na danym obszarze, jeżeli rozpowszechnianie w sieciach kablowych ma charakter równoczesny i integralny z nadaniem pierwotnym. Uprawnionym do utworów przysługuje prawo do wynagrodzenia.

Art. 25. 1. Wolno rozpowszechniać w celach informacyjnych w prasie, radiu i telewizji:

1) już rozpowszechnione:

a) sprawozdania o aktualnych wydarzeniach,

b) aktualne artykuły i wypowiedzi na tematy polityczne, gospodarcze i społeczne,

c) aktualne zdjęcia reporterskie,

2) krótkie wyciągi ze sprawozdań, artykułów i wypowiedzi, o których mowa w pkt 1 lit. a) i b),

3) przeglądy publikacji i utworów rozpowszechnionych,

4) mowy wygłoszone na publicznych zebraniach i rozprawach; nie upoważnia to jednak do publikacji zbiorów mów jednej osoby,

5) krótkie streszczenia rozpowszechnionych utworów.

2. Za korzystanie z utworów, o których mowa w ust. 1 pkt 1 lit. b) i c), twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.

3. Rozpowszechnianie utworów na podstawie ust. 1 jest dozwolone zarówno w oryginale, jak i w tłumaczeniu.

Art. 26. Wolno w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach przytaczać fragmenty utworów udostępnianych podczas tych wydarzeń, jednakże w granicach uzasadnionych celem informacji.

Art. 27. Instytucje naukowe i oświatowe mogą, w celach dydaktycznych lub prowadzenia własnych badań, korzystać z opublikowanych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz sporządzać w tym celu egzemplarze fragmentów opublikowanego utworu.

Art. 28. Biblioteki, archiwa i szkoły mogą:

1) udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów opublikowanych,

2) sporządzać lub zlecać sporządzenie pojedynczych egzemplarzy utworów opublikowanych, niedostępnych w handlu – w celu uzupełniania, ochrony swoich zbiorów i nieodpłatnego ich udostępniania.

Art. 29. 1. Wolno przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnianych utworów lub drobne utwory w całości, w zakresie uzasadnionym wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości.

2. Twórcą albo właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach i wypisach.

3. W przypadkach, o których mowa w ust. 2, twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.

Art. 30. 1. Ośrodki informacji lub dokumentacji naukowo-technicznej mogą sporządzać i rozpowszechniać własne opracowania dokumentacyjne oraz pojedyncze egzemplarze, nie większych niż jeden arkusz wydawniczy, fragmentów opublikowanych utworów.

2. Twórcą albo właściwa organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi jest uprawniona do pobierania od

ośrodków, o których mowa w ust. 1, wynagrodzenia za odpłatne udostępnianie egzemplarzy fragmentów utworów.

Art. 31. Wolno nieodpłatnie wykonywać publicznie opublikowane utwory literackie, muzyczne i słowno-muzyczne, jeżeli nie łączy się z tym osiągnięcie korzyści majątkowych. Dotyczy to w szczególności okazjonalnego wykonywania na żywo, związanego ze sprawowaniem kultu religijnego, uroczystościami państwowymi, szkolnymi, obchodami i imprezami powszechnie dostępnymi, z wyłączeniem jednak imprez reklamowych, promocyjnych i wyborczych.

Art. 32. 1. Właściciel egzemplarza utworu plastycznego może go wystawiać publicznie, jeżeli nie łączy się z tym osiągnięcie korzyści majątkowych.

2. W razie podjęcia decyzji o zniszczeniu oryginalnego egzemplarza utworu plastycznego znajdującego się w miejscu publicznie dostępnym, właściciel jest obowiązany złożyć twórcy utworu lub jego bliskim ofertę sprzedaży, jeżeli porozumienie się z nim, celem złożenia oferty, jest możliwe. Górną granicę ceny określa wartość materiałów. Jeżeli sprzedaż nie jest możliwa, właściciel jest obowiązany umożliwić twórcy sporządzenie kopii błąd – zależnie od rodzaju utworu – stosownej dokumentacji.

Art. 33. Wolno rozpowszechniać:

1) utwory wystawione na stałe na ogólnie dostępnych drogach, ulicach, placach lub w ogrodach, jednakże nie do tego samego użytku,

2) utwory wystawione w publicznie dostępnych zbiorach, takich jak muzea, galerie, sale wystawowe, lecz tylko w katalogach i w wydawnictwach publikowanych dla promocji tych utworów, a także w sprawozdaniach o aktualnych wydarzeniach w prasie i telewizji, jednakże w granicach uzasadnionych celem informacji,

3) w encyklopediach i atlasach – opublikowane utwory plastyczne i fotograficzne, o ile nawiązanie porozumienia z twórcą celem uzyskania jego zezwolenia napotyka trudne do przewyżyczenia przeszkody. Twórcy przysługuje wówczas prawo do wynagrodzenia.

Art. 34. Można korzystać z utworów w granicach dozwolonego użytku pod warunkiem wymienienia twórcy i źródła. Twórcy nie przysługuje prawo do wynagrodzenia, chyba że ustawa stanowi inaczej.

Art. 35. Dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu lub godzić w słusze interesy twórcy.

Rozdział 4

Czas trwania autorskich praw majątkowych

Art. 36. Z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych w ustawie, autorskie prawa majątkowe gasną z upływem lat pięćdziesięciu:

1) od śmierci twórcy, a do utworów współautorskich – od śmierci współtwórcy, który przeżył pozostałych,

2) jeżeli twórca nie jest znany – od pierwszej publikacji, a gdy utwór nie został opublikowany – od jego ustalenia, chyba że przed upływem tego terminu nazwisko twórcy zostało za jego zgodą ujawnione,

3) od pierwszej publikacji, jeżeli z mocy ustawy autorskie prawa majątkowe przysługują innej osobie niż twórca, a gdy utwór nie został opublikowany – od jego ustalenia.

Art. 37. Jeżeli bieg terminu wygaśnięcia autorskich praw majątkowych rozpoczyna się od publikacji utworu, a utwór opublikowano w częściach, bieg terminu liczy się od publikacji ostatniej części. Jeżeli jednak poszczególne części mają samodzielne znaczenie, bieg terminu rozpoczyna się dla każdej z nich osobno.

Art. 38. Czas trwania autorskich praw majątkowych do utworu opublikowanego po raz pierwszy w ciągu ostatnich dziesięciu lat trwania jego ochrony ulega przedłużeniu o dziesięć lat.

Art. 39. Czas trwania autorskich praw majątkowych liczy się w latach pełnych następujących po roku, w którym nastąpiło zdarzenie, od którego zaczyna się bieg terminów określonych w art. 36-38.

Art. 40. 1. Producenci lub wydawcy egzemplarzy utworów literackich, muzycznych, plastycznych, fotograficznych i kartograficznych, których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął, są obowiązani do przekazywania, na rzecz Funduszu, o którym mowa w art. 111, od 5% do 8% wpływów brutto ze sprzedaży egzemplarzy tych utworów. Dotyczy to wydań publikowanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do egzemplarzy chronionych opracowań utworów, których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął.

3. Minister Kultury i Sztuki określa, w drodze rozporządzenia, wysokość procentu, o którym mowa w ust. 1.

Rozdział 5

Przejęcie autorskich praw majątkowych

Art. 41. 1. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej:

1) autorskie prawa majątkowe mogą przejść na inne osoby w drodze dziedziczenia lub na podstawie umowy,

2) nabywca autorskich praw majątkowych może przenieść je na inne osoby, chyba że umowa stanowi inaczej.

2. Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych lub umowa o korzystanie z utworu, zwana dalej „licencją”, obejmuje pola eksploatacji wyraźnie w niej wymienione.

3. Nieważna jest umowa w części dotyczącej wszystkich utworów lub wszystkich utworów określonego rodzaju tego samego twórcy mających powstać w przyszłości.

4. Umowa może dotyczyć tylko pól eksploatacji, które są znane w chwili jej zawarcia.

Art. 42. Jeżeli autorskie prawa majątkowe jednego ze współtwórców miałyby przypaść Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu, część ta przechodzi na pozostałych przy życiu współtwórców lub ich następców prawnych, stosownie do wielkości ich udziałów.

Art. 43. 1. Jeżeli z umowy nie wynika, że przeniesienie autorskich praw majątkowych lub udzielenie licencji nastąpiło nieodpłatnie, twórca przysługuje prawo do wynagrodzenia.

2. Jeżeli w umowie nie określono wysokości wynagrodzenia autorskiego, wysokość wynagrodzenia określa się z uwzględnieniem zakresu udzielonego prawa oraz korzyści wynikających z korzystania z utworu.

Art. 44. W razie rażącej dysproporcji między wynagrodzeniem twórcy a korzyściami nabywcy autorskich praw majątkowych lub licencjodawcy, twórca może żądać stosownego podwyższenia wynagrodzenia przez sąd.

Art. 45. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, twórca przysługuje odrębne wynagrodzenie za korzystanie z utworu na każdym odrębnym polu eksploatacji.

Art. 46. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, twórca zachowuje wyłączne prawo zezwalania na wykonywanie zależnego prawa autorskiego, mimo że w umowie postanowiono o przeniesieniu całości autorskich praw majątkowych.

Art. 47. Jeżeli wynagrodzenie twórcy zależy od wysokości wpływów z korzystania z utworu, twórca ma prawo do otrzymania informacji i wglądu w niezbędnym zakresie do dokumentacji mającej istotne znaczenie dla określenia wysokości tego wynagrodzenia.

Art. 48. 1. Jeżeli wynagrodzenie twórcy jest określone procentowo od ceny sprzedaży egzemplarzy utworu, a cena ta ulega podwyższeniu, twórca należy się umówiony procent od egzemplarzy sprzedanych po podwyższonej cenie.

2. Jednostronne obniżenie ceny sprzedaży egzemplarzy przed upływem roku od przystąpienia do rozpowszechniania utworu nie wpływa na wysokość wynagrodzenia. Strony mogą przedłużyć ten termin.

Art. 49. 1. Jeżeli w umowie nie określono sposobu korzystania z utworu, powinien on być zgodny z charakterem i przeznaczeniem utworu oraz przyjętymi zwyczajami.

2. Następca prawny, choćby nabył całość autorskich praw majątkowych, nie może, bez zgody twórcy, czynić zmian w utworze, chyba że są one

spowodowane oczywistą koniecznością, a twórca nie miałby słusznej podstawy im się sprzeciwić. Dotyczy to odpowiednio utworów, których czas ochrony autorskich praw majątkowych upłynął.

Art. 50. Odrębne pola eksploatacji stanowią w szczególności:

- 1) utrwalenie,
- 2) zwielokrotnienie określoną techniką,
- 3) wprowadzenie do obrotu,
- 4) wprowadzenie do pamięci komputera,
- 5) publiczne wykonanie albo publiczne odtworzenie,
- 6) wystawienie,
- 7) wyświetlenie,
- 8) najem,
- 9) dzierżawa,
- 10) nadanie za pomocą wizji lub fonii przewodowej albo bezprzewodowej przez stację naziemną,
- 11) nadanie za pośrednictwem satelity,
- 12) równoczesne i integralne nadanie utworu nadawanego przez inną organizację radiową lub telewizyjną.

Art. 51. 1. Wprowadzeniem do obrotu jest przeniesienie własności egzemplarza utworu dokonane przez uprawnionego lub inne rozporządzenie egzemplarzami dokonane za jego zezwoleniem.

2. Po wprowadzeniu do obrotu, dalszy obrót egzemplarzami utworu nie narusza praw autorskich, z zastrzeżeniem przepisu art. 50 pkt 8 i 9.

3. Nie stanowi naruszenia autorskich praw majątkowych import egzemplarzy wprowadzonych do obrotu na terytorium państwa, z którym Rzeczpospolita Polska zawarła umowę o utworzeniu strefy wolnego handlu.

Art. 52. 1. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, przeniesienie własności egzemplarza utworu nie powoduje przejścia autorskich praw majątkowych do utworu.

2. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, przejście autorskich praw majątkowych nie powoduje przeniesienia na nabywcę własności egzemplarza utworu.

3. Nabywca oryginału utworu jest obowiązany udostępnić go twórcy w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne do wykonywania prawa autorskiego. Nabywca oryginału może jednak domagać się od twórcy odpowiedniego zabezpieczenia oraz wynagrodzenia za korzystanie.

Art. 53. Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

Art. 54. 1. Twórca jest obowiązany dostarczyć utwór w terminie określonym w umowie, a jeżeli termin nie został oznaczony – niezwłocznie po ukończeniu utworu.

2. Jeżeli twórca nie dostarczył utworu w przewidzianym terminie, zamawiający może wyznaczyć twórcy odpowiedni dodatkowy termin z zagroże-

niem odstąpienia od umowy, a po jego bezskutecznym upływie może od umowy odstąpić.

Art. 55. 1. Jeżeli zamówiony utwór ma usterki, zamawiający może wyznaczyć twórcy odpowiedni termin do ich usunięcia, a po jego bezskutecznym upływie może od umowy odstąpić lub żądać odpowiedniego obniżenia umówionego wynagrodzenia, chyba że usterki są wynikiem okoliczności, za które twórca nie ponosi odpowiedzialności. Twórca zachowuje w każdym razie prawo do otrzymanej części wynagrodzenia, nie wyższej niż 25% wynagrodzenia umownego.

2. Jeżeli utwór ma wady prawne, zamawiający może od umowy odstąpić i żądać naprawienia poniesionej szkody.

3. Roszczenia, o których mowa w ust. 1, wygasają z chwilą przyjęcia utworu.

4. Jeżeli zamawiający nie zawiadomi twórcy w terminie sześciu miesięcy od dostarczenia utworu o jego przyjęciu, nieprzyjęciu lub uzależnieniu przyjęcia od dokonania określonych zmian w wyznaczonym w tym celu odpowiednim terminie, uważa się, że utwór został przyjęty bez zastrzeżeń. Strony mogą określić inny termin.

Art. 56. 1. Twórca może odstąpić od umowy lub ją wypowiedzieć ze względu na swoje istotne interesy twórcze.

2. Jeżeli w ciągu dwóch lat od odstąpienia lub wypowiedzenia, o którym mowa w ust. 1, twórca zamierza przystąpić do korzystania z utworu, ma obowiązek zaoferować to korzystanie nabywcy lub licencjodawcy, wyznaczając mu w tym celu odpowiedni termin.

3. Jeżeli odstąpienie od umowy lub jej wypowiedzenie następuje po przyjęciu utworu, skuteczność odstąpienia lub wypowiedzenia może być przez drugą stronę umowy uzależniona od zabezpieczenia kosztów poniesionych przez nią w związku z zawartą umową. Nie można jednak żądać zwrotu kosztów, gdy zaniechanie rozpowszechniania jest następstwem okoliczności, za które twórca nie ponosi odpowiedzialności.

4. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do utworów architektonicznych i architektoniczno-urbanistycznych, audiowizualnych oraz utworów zamówionych w zakresie ich eksploatacji w utworze audiowizualnym.

Art. 57. 1. Jeżeli nabywca autorskich praw majątkowych lub licencjodawca, który zobowiązał się do rozpowszechniania utworu, nie przystąpi do rozpowszechniania w umówionym terminie, a w jego braku – w ciągu dwóch lat od przyjęcia utworu, twórca może odstąpić od umowy lub ją wypowiedzieć i domagać się naprawienia szkody po bezskutecznym upływie dodatkowego terminu, nie krótszego niż sześć miesięcy.

2. Jeżeli wskutek okoliczności, za które nabywca lub licencjodawca ponosi odpowiedzialność, utwór nie został udostępniony publiczności, twórca może się domagać, zamiast naprawienia poniesionej szkody, podwójnego wynagrodzenia w stosunku do określonego w umowie o rozpowszechnienie utworu, chyba że licencja jest nie wyłączna.

3. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do utworów architektonicznych i architektoniczno-urbanistycznych.

Art. 58. Jeżeli publiczne udostępnienie utworu następuje w nieodpowiedniej formie albo ze zmianami, którym twórca mógłby słusznie się sprzeciwić, może on po bezskutecznym wezwaniu do zaniechania naruszenia odstąpić od umowy lub ją wypowiedzieć. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia określonego umową.

Art. 59. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, każda ze stron odstępując od umowy lub wypowiadając ją może żądać od drugiej strony zwrotu wszystkiego, co ta otrzymała z tytułu umowy.

Art. 60. 1. Korzystający z utworu jest obowiązany umożliwić twórcy przed rozpowszechnieniem utworu przeprowadzenie nadzoru autorskiego. Jeżeli wniesione w związku z nadzorem zmiany w utworze są niezbędne i wynikają z okoliczności od twórcy niezależnych, koszty ich wprowadzenia obciążają nabywcę autorskich praw majątkowych lub licencjodawcę.

2. Jeżeli twórca nie przeprowadzi nadzoru autorskiego w odpowiednim terminie, uważa się, że wyraził zgodę na rozpowszechnianie utworu.

3. Jeżeli ustawa lub umowa nie stanowią inaczej, za wykonanie nadzoru autorskiego nie przysługuje twórcy odrębne wynagrodzenie.

4. Twórcy utworu plastycznego przysługuje prawo do sprawowania odpłatnego nadzoru autorskiego.

5. Sprawowanie nadzoru autorskiego nad utworami architektonicznymi i architektoniczno-urbanistycznymi regulują odrębne przepisy.

Art. 61. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, nabycie od twórcy egzemplarza projektu architektonicznego lub architektoniczno-urbanistycznego obejmuje prawo zastosowania go tylko do jednej budowy.

Art. 62. 1. Twórca może w zbiorowej publikacji swych utworów umieścić utwory, o których publikację zawarł odrębną umowę.

2. Umowa o zbiorowe wydanie utworów nie obejmuje prawa publikacji poszczególnych utworów, chyba że postanowiono w niej inaczej.

Art. 63. Jeżeli umowa obejmuje sporządzenie egzemplarzy przeznaczonych do udostępnienia publiczności, twórcy należą się egzemplarze autorskie w liczbie określonej w umowie.

Art. 64. Umowa zobowiązująca do przeniesienia autorskich praw majątkowych przenosi na nabywcę, z chwilą przyjęcia utworu, prawo do wyłącznego korzystania z utworu na określonym w umowie polu eksploatacji, chyba że postanowiono w niej inaczej.

Art. 65. W braku wyraźnego postanowienia o przeniesieniu prawa, uważa się, że twórca udzielił licencji.

Art. 66. 1. Umowa licencyjna uprawnia do korzystania z utworu w okresie pięciu lat na terytorium państwa, w którym licencjodawca ma swoją siedzibę, chyba że w umowie postanowiono inaczej.

2. Po upływie terminu, o którym mowa w ust. 1, prawo uzyskane na podstawie umowy licencyjnej wygasa.

Art. 67. 1. Twórca może udzielić upoważnienia do korzystania z utworu na wymienionych w umowie polach eksploatacji z określeniem zakresu, miejsca i czasu tego korzystania.

2. Jeżeli umowa nie zastrzega wyłączności korzystania z utworu w określony sposób (licencja wyłączna), udzielenie licencji nie ogranicza udzielenia przez twórcę upoważnienia innym osobom do korzystania z utworu na tym samym polu eksploatacji (licencja niewyłączna).

3. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, licencjodawca nie może upoważnić innej osoby do korzystania z utworu w zakresie uzyskanej licencji.

4. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, uprawniony z licencji wyłącznej może dochodzić roszczeń z tytułu naruszenia autorskich praw majątkowych, w zakresie objętym umową licencyjną.

5. Umowa licencyjna wyłączna wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

Art. 68. 1. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, a licencji udzielono na czas nie oznaczony, twórca może ją wypowiedzieć z zachowaniem terminów umownych, a w ich braku na rok naprzód, na koniec roku kalendarzowego.

2. Licencję udzieloną na okres dłuższy niż pięć lat uważa się, po upływie tego terminu, za udzieloną na czas nie oznaczony.

Rozdział 6

Przepisy szczególne dotyczące utworów audiowizualnych

Art. 69. Współtwórcami utworu audiowizualnego są osoby, które wniósł wkład twórczy w jego powstanie, a w szczególności: reżyser, twórca adaptacji utworu literackiego, twórca stworzonych dla utworu audiowizualnego utworów muzycznych lub słowno-muzycznych oraz twórca scenariusza.

Art. 70. 1. Autorskie prawa majątkowe do utworu audiowizualnego przysługują producentowi. Prawa twórców utworów mających samodzielne znaczenie nie mogą być wykonywane z uszczerbkiem dla producenta lub pozostałych twórców.

2. Domniemywa się, że producent utworu audiowizualnego nabył autorskie prawa majątkowe do utworów stworzonych na jego zamówienie lub włączonych do utworu audiowizualnego, jednakże tylko w zakresie eksploatacji audiowizualnej tego utworu.

3. Producent utworu audiowizualnego jest obowiązany do zapłaty, za pośrednictwem właściwej organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, reżyserowi, twórcom scenariusza, utworów muzycznych i słowno-muzycznych oraz odtwórcom głównych ról w utworze audiowizualnym – przez czas trwania do nich praw majątkowych – wynagrodzenia proporcjonalnego do wpływów z tytułu rozpowszechniania utworu audiowizualnego w kinach oraz stosownego wynagrodzenia z tytułu

najmu lub dzierżawy utworów audiowizualnych oraz ich publicznego odtwarzania.

4. Współtwórca utworu audiowizualnego oraz odtwórcy głównych ról mogą się zrzec pośrednictwa organizacji, o której mowa w ust. 3. Zrzeczenie to wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

5. Wynagrodzenie za korzystanie z polskiego utworu audiowizualnego za granicą lub zagranicznego utworu audiowizualnego w Polsce może być ustalone ryczałtowo.

Art. 71. Producent może bez zgody twórców utworu audiowizualnego dokonywać tłumaczeń na różne wersje językowe.

Art. 72. Twórca utworu zamówionego do utworu audiowizualnego może, po upływie pięciu lat od przyjęcia zamówionego utworu, zezwolić na rozpowszechnianie tego utworu w innym utworze audiowizualnym, jeżeli w tym terminie nie doszło do rozpowszechnienia utworu audiowizualnego z jego utworem. Strony mogą skrócić ten termin.

Art. 73. Prawo do nadzoru autorskiego może być wykonywane tylko w stosunku do ostatecznej wersji utworu audiowizualnego.

Rozdział 7

Przepisy szczególne dotyczące programów komputerowych

Art. 74. 1. Programy komputerowe podlegają ochronie jak utwory literackie, o ile przepisy niniejszego rozdziału nie stanowią inaczej.

2. Ochrona przyznana programowi komputerowemu obejmuje wszystkie formy jego wyrażenia, w tym wszystkie formy dokumentacji projektowej, wytwórczej i użytkowej. Idee i zasady, będące podstawą jakiegokolwiek elementu programu komputerowego, w tym podstawą łączy, nie podlegają ochronie.

3. Prawa majątkowe do programu komputerowego stworzonego przez pracownika w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy przysługują pracodawcy, o ile umowa nie stanowi inaczej.

4. Autorskie prawa majątkowe do programu komputerowego, z zastrzeżeniem przepisów art. 75 ust. 2 i 3, obejmują prawo do:

1) trwałego lub czasowego zwielokrotnienia programu komputerowego w całości lub w części jakimikolwiek środkami i w jakiegokolwiek formie; w zakresie w którym dla wprowadzania, wyświetlania, stosowania, przekazywania i przechowywania programu komputerowego niezbędne jest jego zwielokrotnienie, czynności te nie wymagają zgody uprawnionego,

2) tłumaczenia, przystosowywania, zmiany układu lub jakichkolwiek innych zmian w programie komputerowym, z zachowaniem praw osoby, która tych zmian dokonała,

3) publicznego rozpowszechniania, w tym najmu lub dzierżawy, programu komputerowego lub jego kopii. Wraz z pierwszą sprzedażą egzemplarza, na którym program został utrwalony, przez uprawnionego lub za jego

zezwoleń, wyczerpuje się prawo do rozpowszechniania tego egzemplarza; nie narusza to prawa do kontroli dalszego najmu lub dzierżawy programu komputerowego lub jego egzemplarza.

Art. 75. 1. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, czynności wymienione w art. 74 ust. 4 pkt 1 i 2 nie wymagają zgody uprawnionego, jeżeli są niezbędne do korzystania z programu komputerowego zgodnie z jego przeznaczeniem, w tym do poprawiania błędów przez osobę, która legalnie weszła w jego posiadanie.

2. Nie wymaga zezwolenia uprawnionego:

1) sporządzenie kopii zapasowej, jeżeli jest to niezbędne do korzystania z programu komputerowego. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, kopia ta nie może być używana równocześnie z programem komputerowym,

2) obserwowanie, badanie i testowanie funkcjonowania programu komputerowego w celu poznania jego idei i zasad przez osobę uprawnioną na podstawie umowy do korzystania z egzemplarza programu komputerowego, jeżeli będąc do tych czynności upoważniona dokonuje tego w trakcie wprowadzania, wyświetlania, stosowania, przekazywania lub przechowywania programu komputerowego,

3) zwielokrotnianie kodu lub tłumaczenie jego formy w rozumieniu art. 74 ust. 4 pkt 1 i 2, jeżeli jest to niezbędne do uzyskania informacji koniecznych do osiągnięcia współdziałania niezależnie stworzonego programu komputerowego z innymi programami komputerowymi, o ile zostaną spełnione następujące warunki:

a) czynności te dokonywane są przez licencjobiorcę lub inną osobę uprawnioną do korzystania z egzemplarza programu komputerowego bądź przez inną osobę działającą na ich rzecz,

b) informacje niezbędne do osiągnięcia współdziałania nie były uprzednio łatwo dostępne dla osób, o których mowa pod lit. a),

c) czynności te odnoszą się do tych części oryginalnego programu komputerowego, które są niezbędne do osiągnięcia współdziałania.

3. Informacje, o których mowa w ust. 2 pkt 3, nie mogą być:

1) wykorzystane do innych celów niż osiągnięcie współdziałania z niezależnie stworzonym programem komputerowym,

2) przekazane innym osobom, chyba że jest to niezbędne do osiągnięcia współdziałania z niezależnie stworzonym programem komputerowym,

3) wykorzystane do rozwijania, wytwarzania lub wprowadzania do obrotu programu komputerowego o istotnie podobnej formie lub do innych czynności naruszających prawa autorskie.

Art. 76. Postanowienia umów sprzeczne z art. 75 ust. 2 i 3 są nieważne.

Art. 77. Do programów komputerowych nie stosuje się przepisów art. 16 pkt 3-5, art. 20, 23, 27, 28, 30, 49 ust. 2 oraz art. 56, 60 i 62.

Ochrona autorskich praw osobistych

Art. 78. 1. Twórca, którego autorskie prawa osobiste zostały zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania. W razie dokonanego naruszenia może także żądać, aby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności aby złożyła publiczne oświadczenie o odpowiedniej treści i formie. Jeżeli naruszenie było zawinione, sąd może przyznać twórcy odpowiednią sumę pieniężną tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę albo – na żądanie twórcy – zobowiązać sprawcę, aby uiścił odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez twórcę cel społeczny.

2. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, po jego śmierci z powództwem o ochronę autorskich praw osobistych zmarłego może wystąpić małżonek, a w jego braku kolejno: zstępni, rodzice, rodzeństwo, zstępni rodzeństwa.

3. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, osoby wymienione w ust. 2 są uprawnione w tej samej kolejności do wykonywania autorskich praw osobistych zmarłego twórcy.

4. Jeżeli twórca nie wyraził innej woli, z powództwem, o którym mowa w ust. 2, może również wystąpić stowarzyszenie twórców właściwe ze względu na rodzaj twórczości lub organizacja zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, która zarządzała prawami autorskimi zmarłego twórcy.

Ochrona autorskich praw majątkowych

Art. 79. 1. Twórca może żądać od osoby, która naruszyła jego autorskie prawa majątkowe, zaniechania naruszenia, wydania uzyskanych korzyści albo zapłacenienia w podwójnej, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione, potrójnej wysokości stosownego wynagrodzenia z chwili jego dochodzenia; twórca może również żądać naprawienia wyrządzonej szkody, jeżeli działanie naruszającego było zawinione.

2. Niezależnie od roszczeń wymienionych w ust. 1, uprawniony może się domagać, ażeby sprawca naruszenia dokonanego w ramach działalności gospodarczej podejmowanej w cudzym albo we własnym imieniu, choćby na cudzy rachunek, uiścił odpowiednią sumę pieniężną z przeznaczeniem na Fundusz, o którym mowa w art. 111. Suma ta nie może być niższa niż dwukrotna wysokość uprawdopodobnionych korzyści odniesionych przez sprawcę z dokonanego naruszenia.

Art. 80. 1. Sąd właściwy do rozpoznania sprawy o naruszenie autorskich praw majątkowych miejsca, w którym sprawca prowadzi działalność lub znajduje się jego majątek, także przed wytoczeniem powództwa rozpoznaje, nie później jednak niż w ciągu 3 dni od dnia złożenia w sądzie, wniosek mającego w tym interes prawny:

1) o zabezpieczenie dowodów, bez potrzeby wykazania obawy, że ich przeprowadzenie stanie się niewykonalne lub zbyt utrudnione,

2) o zobowiązanie naruszającego autorskie prawa majątkowe do udzielenia informacji i udostępnienia, określonej przez sąd, dokumentacji mającej znaczenie dla roszczeń, o których mowa w art. 79 ust. 1,

3) o zabezpieczenie roszczenia z tytułu naruszenia autorskich praw majątkowych, wydając stosowne zarządzenie tymczasowe, po uprawdopodobnieniu, że niezabezpieczenie roszczenia może pozbawić uprawnionego zaspokojenia, choćby zarządzenie tymczasowe zmierzało do zaspokojenia roszczenia.

2. Sąd może uzależnić wydanie postanowienia o zabezpieczeniu dowodów lub roszczeń, o których mowa w ust. 1 pkt 1 i 3, od złożenia stosownej kaucji.

3. Sąd orzeka przepadek, na rzecz Skarbu Państwa, bezprawnie wytworzonych egzemplarzy utworów.

4. Sąd może orzec przepadek, na rzecz Skarbu Państwa, przedmiotów służących do bezprawnego wytworzenia egzemplarzy utworów lub przedmiotów, przy których użyciu dokonano naruszenia.

5. Na wniosek poszkodowanego, na poczet należnego odszkodowania, sąd może orzec przyznanie poszkodowanemu przedmiotów, o których mowa w ust. 4.

6. Domniemywa się, że przedmioty, o których mowa w ust. 4, należą do naruszającego prawa autorskie.

7. Zażalenie na postanowienie sądu w sprawach, o których mowa w ust. 1 pkt 1-3, sąd rozpoznaje w ciągu 7 dni.

Rozdział 10

Ochrona wizerunku, adresata korespondencji i tajemnicy źródeł informacji

Art. 81. 1. Rozpowszechnianie wizerunku wymaga zezwolenia osoby na nim przedstawionej. W braku wyraźnego zastrzeżenia zezwolenie nie jest wymagane, jeżeli osoba ta otrzymała umówioną zapłatę za pozowanie.

2. Zezwolenia nie wymaga rozpowszechnianie wizerunku:

1) osoby powszechnie znanej, jeżeli wizerunek wykonano w związku z pełnieniem przez nią funkcji publicznych, w szczególności politycznych, społecznych, zawodowych,

2) osoby stanowiącej jedynie szczegół całości takiej jak zgromadzenie, krajobraz, publiczna impreza.

Art. 82. Jeżeli osoba, do której korespondencja jest skierowana, nie wyraziła innej woli, rozpowszechnianie korespondencji, w okresie dwudziestu lat od jej śmierci, wymaga zezwolenia małżonka, a w jego braku kolejno zstępnych, rodziców lub rodzeństwa.

Art. 83. Do roszczeń w przypadku rozpowszechniania wizerunku osoby na nim przedstawionej oraz rozpowszechniania korespondencji bez wymaganego zezwolenia osoby, do której została skierowana, stosuje się odpowied-

nio przepis art. 78 ust. 1; roszczeń tych nie można dochodzić po upływie dwudziestu lat od śmierci tych osób.

Art. 84. 1. Twórca, a wydawca lub producent na żądanie twórcy mają obowiązek zachowania w tajemnicy źródeł informacji wykorzystanych w utworze oraz nie ujawniania związanych z tym dokumentów.

2. Ujawnienie tajemnicy jest dozwolone za zgodą osoby, która powierzyła tajemnicę, lub na podstawie postanowienia właściwego sądu.

Rozdział 11

Oddział 1

Prawa do artystycznych wykonani

Art. 85. 1. Przedmiotem prawa do artystycznego wykonania jest, pod warunkiem jego ustalenia, każde wykonanie utworu mające charakter artystyczny, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia.

2. Artystycznymi wykonaniami, w rozumieniu ust. 1, są w szczególności działania: aktorów, recytatorów, dyrygentów, instrumentalistów, tancerzy i wokalistów oraz osób w sposób twórczy przyczyniających się do powstania wykonania.

Art. 86. 1. Artyście wykonawcy przysługuje, w granicach określonych przepisami ustawy, wyłączne prawo do:

- 1) ochrony dóbr osobistych dotyczących artystycznego wykonania,
- 2) korzystania z artystycznego wykonania i rozporządzania nim na poszczególnych polach eksploatacji,
- 3) wynagrodzenia za korzystanie z artystycznego wykonania.

2. Wyłączne prawo korzystania i rozporządzania, o którym mowa w ust. 1 pkt 2, obejmuje prawo do:

- 1) utrwalania,
- 2) zwielokrotniania określoną techniką,
- 3) wprowadzenia do obrotu,
- 4) publicznego odtwarzania, chyba że jest ono dokonywane za pomocą wprowadzonego do obrotu egzemplarza,
- 5) najmu,
- 6) dzierżawy,
- 7) nadawania, chyba że jest ono dokonywane za pomocą wprowadzonego do obrotu egzemplarza.

3. W przypadku nadawania lub publicznego odtwarzania wykonania za pomocą wprowadzonego do obrotu egzemplarza, artyście wykonawcy przysługuje prawo do stosownego wynagrodzenia.

Art. 87. Jeżeli umowa nie stanowi inaczej, zawarcie przez artystę wykonawcę z producentem utworu audiowizualnego umowy o współdziałanie w realizacji utworu audiowizualnego przenosi na producenta prawa do rozporządzania i korzystania z wykonania, w ramach tego utworu audiowi-

zualnego, na wszystkich znanych w chwili zawarcia umowy polach eksploatacji.

Art. 88. Prawo artysty wykonawcy nie narusza prawa autorskiego do wykonywanego utworu.

Art. 89. Prawo, o którym mowa w art. 86 ust. 1 pkt 2 i 3, gaśnie z upływem pięćdziesięciu lat następujących po roku, w którym artystyczne wykonanie po raz pierwszy ustalono.

Art. 90. Przepisy ustawy stosuje się do artystycznych wykonań, które:

- 1) dokonane zostały przez obywatela polskiego albo osobę zamieszkałą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub
- 2) zostały ustalone po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub
- 3) zostały opublikowane po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub
- 4) są chronione na podstawie umów międzynarodowych.

Art. 91. Domniemywa się, że kierownik zespołu jest umocowany do reprezentowania praw do zespołowego artystycznego wykonania. Domniemanie to stosuje się odpowiednio do części artystycznego wykonania mających samodzielne znaczenie.

Art. 92. Do artystycznych wykonań stosuje się odpowiednio przepisy art. 8-10, 12, 18, 21, 41-45, 47-49, 52-55, 57-59, 62-68, 71 i 78.

Art. 93. Do prawa do artystycznego wykonania stosuje się odpowiednio przepis art. 33 pkt 10 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Oddział 2

Prawa do fonogramów i wideogramów

Art. 94. 1. Producentem fonogramu lub wideogramu jest ten, pod którym nazwiskiem lub firmą (nazwą) fonogram lub wideogram został po raz pierwszy sporządzony.

2. Bez uszczerbku dla praw twórców lub artystów wykonawców, producentowi fonogramu lub wideogramu przysługuje wyłączne prawo do rozporządzania i korzystania z fonogramu lub wideogramu w zakresie:

- 1) zwielokrotniania określoną techniką,
- 2) wprowadzenia do obrotu,
- 3) najmu,
- 4) dzierżawy.

3. W przypadku nadawania lub publicznego odtwarzania wprowadzonego do obrotu fonogramu lub wideogramu, producentowi przysługuje prawo do stosownego wynagrodzenia.

Art. 95. Prawo, o którym mowa w art. 94 ust. 2 i 3, gaśnie z upływem pięćdziesięciu lat następujących po roku, w którym fonogram lub wideogram został sporządzony.

Art. 96. Przepisy ustawy stosuje się do fonogramów i wideogramów:

- 1) których producent ma na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej miejsce zamieszkania lub siedzibę, lub
- 2) których ochrona wynika z umów międzynarodowych.

Oddział 3

Prawa do nadań

Art. 97. Bez uszczerbku dla praw twórców i artystów wykonawców, organizacji radiowej lub telewizyjnej przysługuje wyłączne prawo do rozporządzania i korzystania ze swoich programów w zakresie:

- 1) utrwalania,
- 2) zwielokrotniania określoną techniką,
- 3) nadawania, w tym także przez inną organizację radiową lub telewizyjną.

Art. 98. Prawo, o którym mowa w art. 97, gaśnie z upływem pięćdziesięciu lat następujących po roku pierwszego nadania programu.

Art. 99. Przepisy ustawy stosuje się do programów:

- 1) organizacji radiowej i telewizyjnej, która ma siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub
- 2) których ochrona wynika z umów międzynarodowych.

Oddział 4

Postanowienia wspólne dotyczące praw pokrewnych

Art. 100. Wykonywanie praw do artystycznych wykonań, fonogramów, wideogramów i nadań podlega odpowiednio ograniczeniom wynikającym z przepisów art. 23-35.

Art. 101. Do artystycznych wykonań fonogramów, wideogramów i nadań stosuje się odpowiednio przepisy art. 6, 22, 39, 51, 79 ust. 1 i art. 80.

Art. 102. 1. Na każdym egzemplarzu fonogramu lub wideogramu umieszcza się, poza oznaczeniami dotyczącymi autorstwa i artystycznego wykonawstwa, tytułami utworów oraz datą sporządzenia, nazwisko lub firmę (nazwę) producenta oraz, w wypadku utrwalenia nadania, nazwę organizacji radiowej lub telewizyjnej.

2. Domniemywa się, że egzemplarze nie spełniające wymogów określonych w ust. 1 zostały sporządzone bezprawnie.

Art. 103. Spory o prawa do artystycznych wykonań, prawa do fonogramów, wideogramów oraz nadań radiowych lub telewizyjnych należą do właściwości sądów wojewódzkich.

Rozdział 12

Organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi

Art. 104. 1. Organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi lub prawami pokrewnymi, zwanymi dalej „organizacjami zbiorowego zarządzania”, w rozumieniu ustawy, są stowarzyszenia zrzeszające twórców, artystów wykonawców, producentów lub organizacje radiowe i telewizyjne, których statutowym zadaniem jest zbiorowe zarządzanie i ochrona powierzonych im praw autorskich lub praw pokrewnych oraz wykonywanie uprawnień wynikających z ustawy.

2. Do organizacji, o których mowa w ust. 1, stosuje się przepisy prawa o stowarzyszeniach, z tym że:

- 1) członkiem organizacji może być również osoba prawna,
- 2) podjęcie przez organizację działalności określonej w ustawie wymaga zezwolenia Ministra Kultury i Sztuki,
- 3) nadzór nad organizacjami sprawuje Minister Kultury i Sztuki.

3. Minister Kultury i Sztuki udziela zezwolenia, o którym mowa w ust. 2 pkt 2, organizacjom dającym rękojmię należytego zarządzania powierzonymi prawami.

4. W przypadku stwierdzenia naruszenia zakresu udzielonego zezwolenia, Minister Kultury i Sztuki wzywa organizację do usunięcia naruszenia w wyznaczonym terminie z zagrożeniem cofnięcia zezwolenia.

5. Zezwolenie, o którym mowa w ust. 2 pkt 2, może być cofnięte, jeżeli organizacja:

- 1) nie wykonuje należycie obowiązków w zakresie zarządzania powierzonymi jej prawami autorskimi lub pokrewnymi oraz ich ochrony,
- 2) narusza przepisy prawa w zakresie udzielonego zezwolenia.

6. Decyzja Ministra Kultury i Sztuki o udzieleniu lub o cofnięciu zezwolenia na podjęcie wykonywania przez organizację zbiorowego zarządzania uprawnień określonych w ust. 1 podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”.

Art. 105. 1. Domniemywa się, że organizacja zbiorowego zarządzania jest uprawniona do zarządzania i ochrony w odniesieniu do pól eksploatacji objętych zbiorowym zarządzaniem oraz że ma legitymację procesową w tym zakresie. Na domniemanie to nie można się powołać, gdy do tego samego utworu lub artystycznego wykonania rości sobie tytuł więcej niż jedna organizacja zbiorowego zarządzania.

2. W zakresie swojej działalności organizacja zbiorowego zarządzania może się domagać udzielenia informacji oraz udostępnienia dokumentów niezbędnych do określenia wysokości dochodzonych przez nią wynagrodzeń i opłat.

Art. 106. 1. Organizacja zbiorowego zarządzania jest obowiązana do jednakowego traktowania praw swoich członków oraz innych podmiotów przez siebie reprezentowanych w zakresie zarządzania tymi prawami lub dochodzenia ich ochrony.

2. Organizacja zbiorowego zarządzania nie może, bez ważnych powodów, odmówić zgody na korzystanie z utworów lub artystycznych wykonań w granicach wykonywanego przez siebie zarządu.

3. Organizacja zbiorowego zarządzania nie może, bez ważnych powodów, odmówić podjęcia zarządzania prawem autorskim lub prawem pokrewnym. Zarządzanie to wykonuje zgodnie ze swoim statutem.

Art. 107. Jeżeli na danym polu eksploatacji działa więcej niż jedna organizacja zbiorowego zarządzania, organizacją właściwą w rozumieniu ustawy jest organizacja, do której należy twórca lub artysta wykonawca, a gdy twórca lub artysta wykonawca nie należy do żadnej organizacji albo nie ujawnił swojego autorstwa – organizacja wskazana przez Komisję Prawa Autorskiego, o której mowa w art. 108 ust. 1.

Art. 108. 1. Minister Kultury i Sztuki powołuje Komisję Prawa Autorskiego, zwaną dalej „Komisją”, składającą się z czterdziestu arbitrów powoływanych w odpowiedniej proporcji spośród kandydatów, o których mowa w ust. 2.

2. Kandydatów na członków Komisji przedstawiają organizacje zbiorowego zarządzania, stowarzyszenia twórców, artystów wykonawców, producentów, organizacje zrzeszające podmioty zajmujące się zawodowo korzystaniem z utworów oraz organizacje radiowe i telewizyjne, w terminie wyznaczonym przez Ministra Kultury i Sztuki. Informację o terminie ogłasza się w drukowanych dziennikach prasowych.

3. Komisja w składzie sześciu arbitrów oraz przewodniczącego jako superarbitra, wyznaczonych przez Ministra Kultury i Sztuki z grona arbitrów, zatwierdza lub odmawia zatwierdzenia przedstawionych przez organizacje zbiorowego zarządzania tabel wynagrodzeń za korzystanie z utworów lub artystycznych wykonań objętych zbiorowym zarządzaniem, a także wskazuje organizację właściwą w rozumieniu art. 107.

4. Do postępowania przed Komisją w sprawach, o których mowa w ust. 3, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego. Od orzeczeń Komisji wydanych w tym trybie służy odwołanie do Ministra Kultury i Sztuki.

5. Komisja w składzie trzyosobowym wyznaczonym z grona arbitrów po jednym przez każdą ze stron oraz superarbitra wybranego przez tak wyznaczonych arbitrów rozstrzyga spory dotyczące stosowania tabel, o których mowa w ust. 3. Jeżeli jedna ze stron nie wyznaczy arbitra albo arbitrzy nie wyznaczą superarbitra, zostaną oni wyznaczeni przez Ministra Kultury i Sztuki.

6. Do postępowania przed Komisją w sprawach, o których mowa w ust. 5, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania cywilnego o postępowaniu przed sądem polubownym.

7. Strona niezadowolona z rozstrzygnięcia Komisji, o którym mowa w ust. 5, może w terminie 14 dni od dnia doręczenia rozstrzygnięcia wnieść powództwo do właściwego sądu wojewódzkiego.

8. Arbitrom za udział w posiedzeniach Komisji przysługuje wynagrodzenie.

9. Minister Kultury i Sztuki określa, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady i tryb działania Komisji, wysokość wynagrodzenia, o którym mowa w ust. 8, wysokość opłat za postępowanie przed Komisją oraz zasady ich wnoszenia.

Art. 109. Postanowienia umowne mniej korzystne dla twórców, niż wynikałoby to z tabel, o których mowa w art. 108 ust. 3, są nieważne, a ich miejsce zajmują odpowiednie postanowienia tych tabel.

Art. 110. Wysokość wynagrodzeń dochodzonych w zakresie zbiorowego zarządzania przez organizacje zbiorowego zarządzania powinna uwzględniać wysokość wpływów osiąganych z korzystania z utworów i artystycznych wykonań, a także charakter i zakres korzystania z tych utworów i wykonań artystycznych.

Rozdział 13

Fundusz Promocji Twórczości

Art. 111. 1. Tworzy się Fundusz Promocji Twórczości, zwany dalej „Funduszem”.

2. Funduszem dysponuje Minister Kultury i Sztuki.

3. Fundusz jest państwowym funduszem celowym w rozumieniu przepisów prawa budżetowego.

Art. 112. Przychodami Funduszu są:

- 1) wpływy określone w art. 40,
- 2) wpływy określone w art. 79 ust. 2,
- 3) dobrowolne wpłaty, zapisy i darowizny,
- 4) inne wpływy.

Art. 113. Środki Funduszu przeznacza się na:

1) stypendia i pomoc socjalną dla twórców utworów oraz dla twórców opracowań utworów,

2) pokrycie w całości lub w części kosztów wydań utworów o szczególnym znaczeniu dla kultury i nauki oraz wydań dla niewidomych.

Art. 114. Minister Kultury i Sztuki, po zasięgnięciu opinii właściwych stowarzyszeń twórców, określa, w drodze rozporządzenia, szczegółowe zasady dokonywania wypłat z Funduszu oraz zasady przyznawania stypendiów i pomocy socjalnej, o których mowa w art. 113 pkt 1.

Odpowiedzialność karna

Art. 115. 1. Kto przywłaszcza sobie autorstwo albo wprowadza w błąd co do autorstwa całości lub części cudzego utworu albo artystycznego wykonania, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Tej samej karze podlega, kto rozpowszechnia bez podania nazwiska lub pseudonimu twórcy cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie albo publicznie zniekształca taki utwór, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie.

3. Kto w celu uzyskania korzyści majątkowej w inny sposób niż określony w ust. 1 lub 2 narusza cudze prawo autorskie lub prawa pokrewne określone w art. 16, 17, 18, 86, 94 ust. 2 i art. 97, podlega karze pozbawienia wolności do roku, ograniczenia wolności albo grzywny.

Art. 116. 1. Kto bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom rozpowszechnia cudzy utwór w wersji oryginalnej albo w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Jeżeli sprawca dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

3. Jeżeli sprawca uczynił sobie z popełniania przestępstwa określonego w ust. 1 stałe źródło dochodu albo działalność przestępną, określoną w ust. 1, organizuje lub nią kieruje, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5.

4. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do roku, ograniczenia wolności albo grzywny.

Art. 117. 1. Kto bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom utrwała lub wielokrotnie cudzy utwór w wersji oryginalnej lub w postaci opracowania, artystyczne wykonanie, fonogram, wideogram lub nadanie, godząc się na ich rozpowszechnianie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Jeżeli sprawca uczynił sobie z popełniania przestępstwa określonego w ust. 1 stałe źródło dochodu albo działalność przestępną, określoną w ust. 1, organizuje lub nią kieruje, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 118. 1. Kto w celu osiągnięcia korzyści majątkowej przedmiot będący nośnikiem utworu, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu rozpowszechnianego lub wielokrotnionego bez uprawnienia albo wbrew jego warunkom nabywa, pomaga w jego zbyciu, przyjmuje albo pomaga w jego ukryciu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny.

2. Jeżeli sprawca uczynił sobie z popełnienia przestępstwa określonego w ust. 1 stałe źródło dochodu albo działalność przestępną, określoną w ust. 1, organizuje lub nią kieruje, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Art. 119. Kto uniemożliwia lub utrudnia wykonywanie prawa do kontroli korzystania z utworu lub artystycznego wykonania albo odmawia informacji przewidzianych w art. 47, podlega karze grzywny.

Art. 120. W razie warunkowego umorzenia postępowania albo warunkowego zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności w sprawie o przestępstwo określone w art. 115, 116 lub 117, zobowiązuje się sprawcę do naprawienia całości lub części szkody wyrządzonej przestępstwem, jeżeli nie została ona naprawiona.

Art. 121. 1. W wypadku skazania za czyn określony w art. 115, 116, 117 lub 118, sąd orzeka przepadek przedmiotów pochodzących z przestępstwa, chociażby nie były własnością sprawcy.

2. W wypadku skazania za czyn określony w art. 115, 116, 117 lub 118, sąd może orzec przepadek przedmiotów służących do popełnienia przestępstwa, chociażby nie były własnością sprawcy.

Art. 122. Ściganie czynów określonych w art. 115, 116 ust. 1, 2 i 4, art. 117 ust. 1, art. 118 ust. 1 oraz art. 119 następuje z oskarżenia prywatnego.

Art. 123. Minister Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia, może wyznaczyć sądy rejonowe właściwe do rozpoznawania spraw o przestępstwa, o których mowa w art. 115, 116, 117, 118 lub 119 – na obszarze właściwości danego sądu wojewódzkiego.

Rozdział 15

Przepisy przejściowe i końcowe

Art. 124. 1. Przepisy ustawy stosuje się do utworów:

1) ustalonych po raz pierwszy po jej wejściu w życie,
2) do których prawa autorskie według przepisów dotychczasowych nie wygasły,

3) do których prawa autorskie według przepisów dotychczasowych wygasły, a które według niniejszej ustawy korzystają nadal z ochrony, z wyłączeniem okresu między wygaśnięciem ochroną według ustawy dotychczasowej i wejściem w życie niniejszej ustawy. Ustawa nie narusza własności egzemplarzy utworów rozpowszechnionych przed dniem jej wejścia w życie.

2. Przepis ust. 1 pkt 3 stosuje się do utworów obywateli obcych stale zamieszkałych za granicą, pod warunkiem wzajemności.

3. Posiadacz programu komputerowego stworzonego przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy i chronionego według ust. 1 nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za naruszenie prawa autorskiego dokonane przed tym dniem. Po wejściu w życie niniejszej ustawy dalsze użytkowanie

programu w dotychczasowym zakresie przez osobę, która była w posiadaniu takiego programu, jest dozwolone bez odrębnej zgody i wynagrodzenia, z zachowaniem wymogów przepisów art. 75. Dalej idące korzystanie z takich programów, w tym ich kopiowanie i rozpowszechnianie, jest zabronione.

4. Postanowienia umów, zawartych przed dniem wejścia w życie ustawy, sprzeczne z przepisami art. 75 ust. 2 i 3 są nieważne.

Art. 125. 1. Przepisy ustawy stosuje się do artystycznych wykonań:

1) ustalonych po raz pierwszy po jej wejściu w życie,
2) w zakresie korzystania z nich po jej wejściu w życie, jeżeli według przepisów niniejszej ustawy korzystają nadal z ochrony. Nie dotyczy to artystycznych wykonań ustalonych wcześniej niż dwadzieścia lat przed dniem jej wejścia w życie.

2. Ustawa nie narusza własności egzemplarzy, na których utrwalono artystyczne wykonanie przed dniem jej wejścia w życie.

Art. 126. 1. Przepisy ustawy stosuje się do:

1) fonogramów i wideogramów, które zostały sporządzone po jej wejściu w życie,

2) programów radiowych i telewizyjnych, które zostały nadane po jej wejściu w życie,

3) fonogramów i wideogramów oraz programów radiowych i telewizyjnych, które według niniejszej ustawy korzystają nadal z ochrony. Nie dotyczy to fonogramów, wideogramów oraz programów radiowych i telewizyjnych sporządzonych lub nadanych wcześniej niż dwadzieścia lat przed dniem jej wejścia w życie.

2. Zasady, o której mowa w ust. 1 pkt 3 zdanie 1, nie stosuje się do korzystania:

1) przez publiczne organizacje radiowe i telewizyjne oraz

2) przez szkoły w celach dydaktycznych ze sporządzonych przed dniem wejścia w życie ustawy nadań, fonogramów i wideogramów nie będących filmami fabularnymi oraz spektaklami teatralnymi, a także do korzystania z utrwalonych na fonogramach i wideogramach artystycznych wykonań.

Art. 127. 1. Jeżeli rozpoczęte przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy korzystanie z utworu, artystycznego wykonania, fonogramu, wideogramu lub programu radiowego albo telewizyjnego było według przepisów dotychczasowych dozwolone, natomiast po tej dacie wymaga zezwolenia, to może być ono dokończzone, pod warunkiem że uprawniony otrzymał stosowne wynagrodzenie.

2. Z zastrzeżeniem ust. 3, dokonane przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy czynności prawne odnoszące się do prawa autorskiego są skuteczne i podlegają ocenie według przepisów prawa dotychczasowego; odnosi się to również do zdarzeń innych niż czynności prawne.

3. Ustawę stosuje się do umów długoterminowych, które zawarte zostały przed dniem jej wejścia w życie, w odniesieniu do okresu następującego po tej dacie oraz do zobowiązań, które powstały przed dniem wejścia w ży-

cie ustawy, w odniesieniu do skutków prawnych zdarzeń następujących po tej dacie, nie związanych z istotą zobowiązania.

4. Umowy zawarte przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy nie obejmują praw pokrewnych, chyba że strony postanowiły inaczej.

Art. 128. Traci moc ustawa z dnia 10 lipca 1952 r. o prawie autorskim (Dz. U. Nr 34, poz. 234, z 1975 r. Nr 34, poz. 184 i z 1989 r. Nr 35, poz. 192).

Art. 129. Ustawa wchodzi w życie po upływie 3 miesięcy od dnia ogłoszenia, z wyjątkiem przepisu art. 124 ust. 3, który wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej: *L. Wałęsa*

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	7
1. TRADYCYJNE SPOSOBY UDOSTĘPNIANIA DOKUMENTÓW. . . 9	
1.1. Zasady i formy udostępniania zbiorów	9
1.2. Udostępnianie prezencyjne	11
1.3. Wypożyczanie zbiorów bibliotecznych na zewnątrz	13
1.3.1. Wypożyczanie miejscowe	13
1.3.2. Wypożyczanie zamiejscowe (międzybiblioteczne).	14
1.4. Historia współpracy między bibliotekami na świecie	15
1.5. Historia współpracy między bibliotekami w Polsce	20
2. EWOLUCJA I ZAŁOŻENIA ELEKTRONICZNEGO DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW.	26
2.1. Ewolucja elektronicznego dostarczania dokumentów.	26
2.2. Założenia elektronicznego dostarczania dokumentów	30
2.2.1. Technologie komputerowe a EDD	33
2.2.2. Technologie i standardy komunikacyjne	35
2.2.3. Integracja systemów EDD	37
3. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH SYSTEMÓW ELEKTRONICZNEGO DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW. . . 40	
3.1. System ADONIS.	40
3.2. System ARIEL	45
3.3. System EDIL	50
3.4. System JASON	52
3.5. System SUBITO.	57
3.6. System UnCover.	62

3.7. Sposoby dostarczania dokumentów przez konsorcja wydawców czasopism.	64
3.7.1. Działalność firm Swets & Zeitlinger oraz Blackwell Ltd.	64
3.7.2. Działalność firmy EBSCO	71
3.7.3. Firma Springer Verlag	74
4. PRAWO AUTORSKIE A ELEKTRONICZNE DOSTARCZANIE DOKUMENTÓW	77
WNIOSKI	85
BIBLIOGRAFIA	87
WYKAZ SYSTEMÓW EED	91
WYKAZ RYSUNKÓW	92
USTAWA O PRAWIE AUTORSKIM I PRAWACH POKREWNYCH .	93

CONTENTS

INTRODUCTION	7
1. 1. TRADITIONAL METHOD OF LIBRARY DOCUMENTS USE . 9	
1.1. Rules and ways of using library collections	9
1.2. Accessibility of reading-room	11
1.3. Borrowing the library collections	13
1.3.1. Library loan.	13
1.3.2. Interlibrary loan.	14
1.4. History of interlibrary cooperation in the World	15
1.5. History of interlibrary cooperation in Poland	20
2. 2. EVOLUTION AND PRINCIPLES OF ELECTRONIC DOCUMENT DELIVERY	26
2.1. Evolution of electronic document delivery	26
2.2. Principles of electronic document delivery	30
2.2.1. Computer technologies and EDD	33
2.2.2. Technologies and communications standards.	35
2.2.3. EDD systems integration	37
3. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH SYSTEMÓW ELEKTRONICZNEGO DOSTARCZANIA DOKUMENTÓW.	40
3.1. ADONIS.	40
3.2. ARIEL	45
3.3. EDIL	50
3.4. JASON	52
3.5. SUBITO.	57
3.6. UnCover.	62

3.7. Methods of document delivery by publishing journals groups . . .	64
3.7.1. Activity Swets & Zeitlinger Holding and Blackwell's Ltd . .	64
3.7.2. Activity EBSCO Publishing	71
3.7.3. Springer Verlag	74
4. COPYRIGHT AND ELECTRONIC DOCUMENT DELIVERY . . .	77
CONCLUSION	85
BIBLIOGRAPHY	87
EDD SYSTEMS LIST	91
ILLUSTRATIONS LIST	92
USTAWA O PRAWIE AUTORSKIM I PRAWACH POKREWNYCH .	93

ISBN 83-89316-04-8

**WYDAWNICTWO
SBP**

